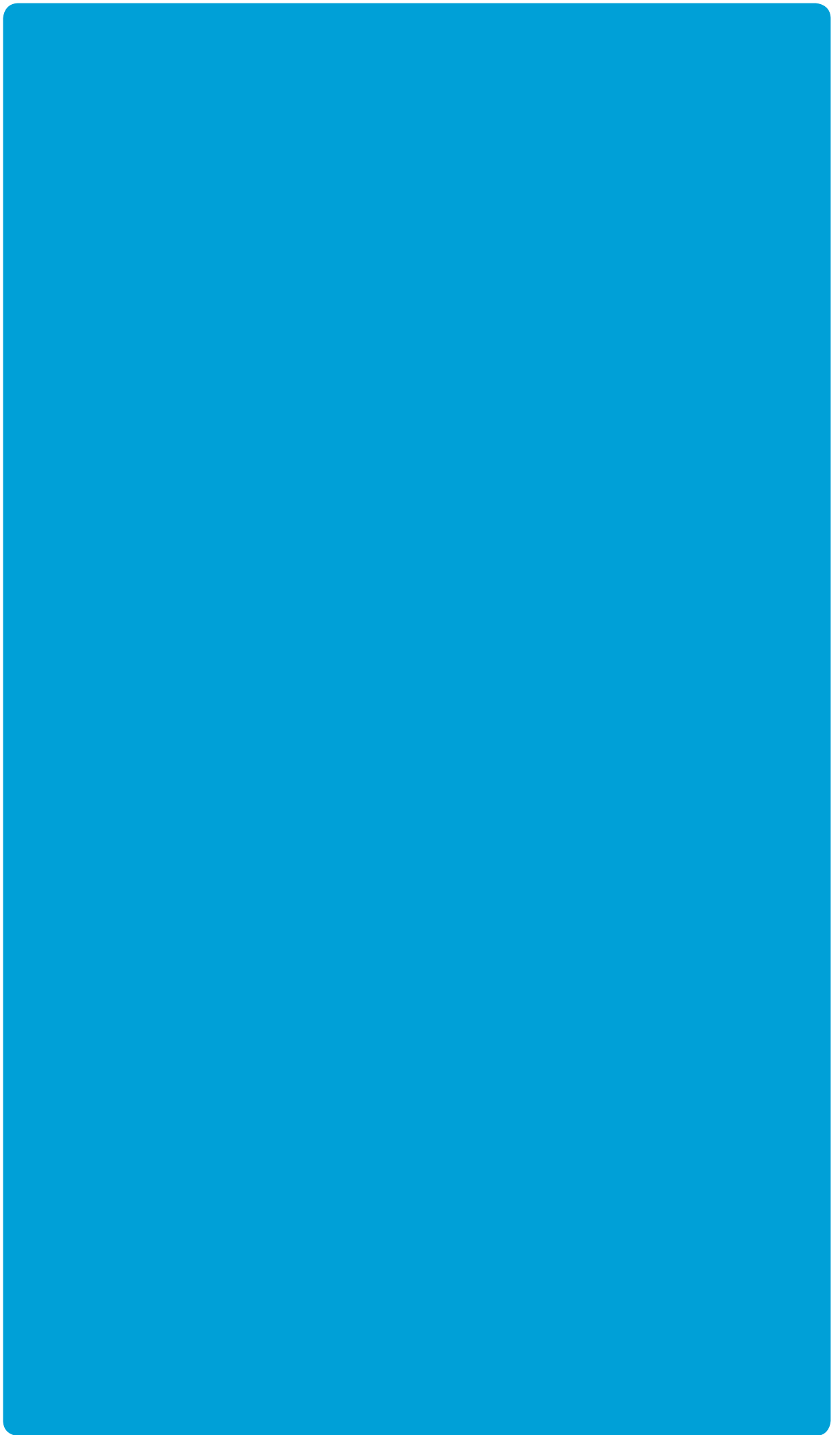

Svetlana Gordijenko
Nelly Randver

PEDAGOOGILIS-PSÜHHOOGILISTE AINETE ÕPPEMATERJAL KOOS EESTI-VEENE SÕNASTIKUGA

the *Journal of Applied Behavior Analysis* (JABA) and the *Journal of Experimental and Applied Behavior Analysis* (JEA).

There are a number of reasons why the *Journal of Applied Behavior Analysis* (JABA) and the *Journal of Experimental and Applied Behavior Analysis* (JEA) are important.

First, they are the only two journals in the field of behavior analysis that are peer-reviewed. This means that the articles published in these journals have been evaluated by other experts in the field, ensuring that they are of high quality and contribute to the advancement of the field.

Second, they are the only two journals in the field of behavior analysis that are published by the American Psychological Association (APA). This means that they are widely distributed and accessible to a large number of researchers and practitioners in the field.

Third, they are the only two journals in the field of behavior analysis that are published in English. This means that they are accessible to a wide range of researchers and practitioners, including those who are not native English speakers.

Finally, they are the only two journals in the field of behavior analysis that are published in a format that is easy to read and understand. This means that they are accessible to a wide range of researchers and practitioners, including those who are not experts in the field.

In conclusion, the *Journal of Applied Behavior Analysis* (JABA) and the *Journal of Experimental and Applied Behavior Analysis* (JEA) are important because they are the only two journals in the field of behavior analysis that are peer-reviewed, published by the American Psychological Association (APA), published in English, and published in a format that is easy to read and understand.

Therefore, if you are a researcher or practitioner in the field of behavior analysis, you should consider reading these journals to stay up-to-date on the latest research and findings in the field.

For more information on the *Journal of Applied Behavior Analysis* (JABA) and the *Journal of Experimental and Applied Behavior Analysis* (JEA), please visit the websites of the American Psychological Association (APA) and the Society for Applied Behavior Analysis (SABA).

The American Psychological Association (APA) website is <http://www.apa.org> and the Society for Applied Behavior Analysis (SABA) website is <http://www.saba.org>.

Thank you for reading this article. I hope it has been helpful to you. If you have any questions or comments, please feel free to contact me at info@behavioral.org.

Best regards,
Dr. John M. McDonnell
President, Society for Applied Behavior Analysis (SABA)

Dr. John M. McDonnell is a leading expert in the field of behavior analysis. He has published numerous articles and books on the topic and is a frequent speaker at conferences and seminars. He is also the President of the Society for Applied Behavior Analysis (SABA).

Dr. McDonnell's research focuses on the application of behavior analysis to a wide range of areas, including education, mental health, and social skills training. He has worked with many individuals and organizations to help them improve their behavior and achieve their goals.

Dr. McDonnell is a member of the American Psychological Association (APA) and the Society for Applied Behavior Analysis (SABA). He is also a past President of the Society for Applied Behavior Analysis (SABA).

Dr. McDonnell's work has been widely recognized and he has received many awards and honors for his contributions to the field of behavior analysis. He is a true leader in the field and his work continues to inspire and inform researchers and practitioners alike.

Dr. McDonnell's research and work have had a significant impact on the field of behavior analysis and on the lives of many individuals and organizations. He is a true pioneer in the field and his work will continue to be studied and admired for many years to come.

Dr. McDonnell's research and work have been widely cited and his work has been instrumental in the development of many important programs and services. He is a true leader in the field and his work will continue to be studied and admired for many years to come.

Dr. McDonnell's research and work have been widely cited and his work has been instrumental in the development of many important programs and services. He is a true leader in the field and his work will continue to be studied and admired for many years to come.

PEDAGOOGILIS-PSÜHHOLOOGILISTE AINETE ÕPPEMATERJAL KOOS EESTI-VEENE SÕNASTIKUGA

Õppematerjal

Koostajad Svetlana Gordijenko ja Nelly Randver

Käesolev õppevahend on koostatud Euroopa Sotsiaalfondi programmi „Keeleõppe arendamine 2011–2013” tegevuse „Kõrgharidustaseme õppurite täiendav keeleõpe” raames. Autoriõigus materjalile Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed

ISBN 978-9949-517-10-7 (trükis)

ISBN 978-9949-517-11-4 (pdf)

Tasuta jaotatav tiraaž

SISUKORD:

Eessõna.....	5
1. Tunnetuspsühholoogia ja käitumise regulatsioon	
1.1. Õppeaine sisu	6
1.2. Õppeaine „Tunnetuspsühholoogia“ eesti-vene sõnastik	6
1.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks.....	10
1.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks.....	12
2. Füüsilise keskkonna mõju lapse arengule	
2.1. Õppeaine sisu	14
2.2. Õppeaine „Füüsilise keskkonna mõju lapse arengule“ eesti-vene sõnastik	14
2.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks.....	19
2.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks.....	21
3. Arengupsühholoogia	
3.1. Õppeaine sisu	23
3.2. Õppeaine „Arengupsühholoogia“ eesti-vene sõnastik.....	23
3.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks.....	27
3.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks.....	30
4. Õppe kavandamine	
4.1. Õppeaine sisu	32
4.2. Õppeaine „Õppe kavandamine“ eesti-vene sõnastik	32
4.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks.....	40
4.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks.....	44
5. Õpetaja identiteet ja juhtimine	
5.1. Õppeaine sisu	45
5.2. Õppeaine „Õpetaja identiteet ja juhtimine“ eesti-vene sõnastik.....	45
5.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks.....	47
5.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks.....	52

6. Õpetamine ja refleksioon

6.1. Õppeaine sisu	53
6.2. Õppeaine „Õpetamine ja refleksioon“ eesti-vene sõnastik	53
6.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks.....	56
6.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks.....	61

7. Suhtlemine ja tagasisidestamine haridusorganisatsioonis

7.1. Õppeaine sisu	62
7.2. Õppeaine „Suhtlemine ja tagasisidestamine haridusorganisatsioonis“ eesti-vene sõnastik...62	
7.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks.....	65
7.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks.....	71

8. Sissejuhatus koolieelsesse pedagoogikasse

8.1. Õppeaine sisu	73
8.2. Õppeaine „Sissejuhatus koolieelsesse pedagoogikasse“ eesti-vene sõnastik.....	73
8.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks.....	79
8.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks.....	81

9. Vastused ülesannetele ja testidele enesekontrolliks.....83

Kasutatud kirjandus.....85

Eessõna

Antud õppematerjal on koostatud õppetöö läbiviimiseks vene õppekeelega üldhariduskooli eesti keele riigieksamiga lõpetanutele. Üliõpilaste eeldatav keeleoskus esimese õppeaasta alguseks on B2 tasemel. Õppematerjal on abivahendiks õpetajakoolituse üliõpilastele hõlbustamaks nende arusaama pedagoogilis-psühholoogilise sõnavara omandamisel pedagoogilis-psühholoogiliste õppeainete läbimiseks.

Sõnastiku sisu koosneb antud aines läbivõetavate teemadega seotud erialastest mõistetest, terminitest, definitsioonidest, mis on mõeldud õppuritele iseseisva tööna lugemiseks ning õppimiseks 40 tunni ulatuses. Iga osa lõpus on õppijal võimalik sooritada erinevaid ülesandeid ehk enesekontrollitekste, mis koosnevad kokku 19 küsimusest. Testülesannete eripäraks on see, et üliõpilane peab vastama kõikidele küsimustele, enne kui saab teostada enesekontrolli, sest õiged vastused on esitatud kogu ülesande jaoks.

TERMIN - mõiste nimetus; oskussõna, täpselt piiritletud tähendusega sõna või sõnaühend erialakeeles. On olemas erinevad nähtused ja protsessid, mida püütakse üldistada mõisteteks, mida omakorda tähistatakse terminitega.

DEFINITSIOON - piiritleb ja täpsustab mõistet, annab mõistele tähenduse, loob mõiste kasutamise normi, seob ühe mõiste ja selle nimetuse (termini).

MÕISTE - (kontsept) fikseeritud mõtte objektist, mis peegeldab objekti (antud teadusala seisukohalt) olulisi tunnuseid ja omadusi; teistest eristatavate nähtuste, protsesside, objektide ühisosa; arusaamine, käsitus, kontseptsioon. Mõisteid tähistatakse terminitega.

ÜLDMÕISTE - kontseptsioon, kuhu alla võib kuuluda mitu liigimõistet, nt haridusasutus kui üldmõiste, kuhu kuuluvad õppeasutused, mis on omakorda üldmõisteks koolieelsetele lasteasutustele, algkoolidele, põhikoolidele jt õppeasutustele.

1. Tunnetuspsühholoogia ja käitumise regulatsioon

1.1. Õppeaine sisu

Õppeaine käsitleb järgmisi teemasid: käitumise bioloogilised alused, aistingud, meeleline ja abstraktne tunnetus, aistingute liigid ja seaduspärasused, pertseptiivsed tunnetusprotsessid, mnesticised tunnetusprotsessid, intellektuaalsed tunnetusprotsessid, emotsionaalsed ja tahtelised protsessid, tegevuse regulatsioon, inimtegevuse mõiste ja struktuur, vajadused ja motiivid, sotsiaalsed suhted ja sotsiaalsed grupid, isiksuse mõiste, struktuur, isiksuse omadused, temperament, iseloom, võimed.

1.2. Õppeaine „Tunnetuspsühholoogia“ eesti-vene sõnastik

Adaptatsioon - адаптация

Ahel - цепь

Ajejõud - импульс

Ajataju - восприятие времени

Ajupoolkerade asümmeetria - асимметричность полушарий головного мозга

Akson - отросток нервной клетки (АКСОН)

Aktivatsioon - активация

Aktiivsus - активность

Aktiivsuse-reaktiivsuse suhe - соотношение активность-реактивность

Amneesia - амнезия

Analüsaatorid - анализаторы

Assotsiatiivsed väljad - ассоциативные области

Autonoomne närvisüsteem - автономная нервная система

Biheiviorism - бихевиоризм

Binokulaarne nägemine - бинокулярное зрение

Daltonism - дальтонизм

Dendriit - дендрит

Deskriptiivsed normid - дескриптивные нормы

Edasihaarav ehk anterograadne amneesia - антероградная амнезия

Ekstrinsiivselt ehk väliselt motiveeritud - экстринсивный или внешне мотивированный

Elektrokeemilised protsessid - электрохимические процессы

Emotsionaalsed seisundid - эмоциональные состояния

Empaatia - эмпатия

Eneseaktualisatsioon - самоактуализация

Enesetõhusus - самоэффективность

Erutus - возбуждение

Erutusprotsess - процесс возбуждение

Esilekutsutud ehk indutseeritud liikumine - вызванное или индуцированное движение

Fluidne intelligentsus - флюидная интеллигентность

Haistmisaisting - обонятельное ощущение
Humanistlik psühholoogia - Гуманистическая психология
Hüpotalamus - гипоталамус

Identifitseerimine - идентифицирование
Inkubatsioon - инкубация
Illuminatsioon - иллюминация
Interferents - интерференция
Intrinsiivselt ehk seesmiselt motiveeritud - интринсивный или внутренне мотивированный
Isikutaju - личностное восприятие

Jätked - отростки

Kepikesed - палочки сетчатки глаза
Keskaju - средний мозг
Kesknärvisüsteem - центральная нервная система
Kiirusagar - теменная доля
Klassikaline tingimine - классическое обусловливание
Kognitiivne psühholoogia - Когнитивная психология
Kolvikesed - колбочки
Kompe- ehk puute-aistingut - осязательное ощущение
Kompensatsioon - компенсация
Konformsus - конформность, приспособляемость
Koorealune tundlikkuskeskus - подкорковый чувствительный центр
Kristalliseerunud intelligentsus - кристаллизованный интеллект
Kujutus - представление
Kuklasagar - затылочная доля
Kuulmisaisting - слуховое ощущение

Lahenduse kontrollimine ehk verifikatsioon - верификация или проверка решений
Liigmälu ehk hüpermneesia - гипермнезия
Liikumistaju - восприятие движения
Limbiline süsteem - лимбическая система
Lineaarne perspektiiv - линейная перспектива
Loovus - творческая, созидательная способность
Lühiajaline mälu - кратковременная память

Maitsmisaisting - вкусовое ощущение, ощущение вкуса
Meditatsioon - медитация
Meeldejätmise - сохранение в памяти
Meeleelundid - органы чувств
Meelespidamine - запоминание
Meeldetuletamine - напоминание

Motivatsioon - мотивация
Motoorsed väljad - двигательная область
Mõtlemine - мышление
Mälu - память
Mälu protsessid - процессы памяти
Müeliinkest - миелиновая оболочка

Nägemisaisting - зрительное ощущение
Näiv ehk stroboskoopiline liikumine - кажущееся или стробоскопическое движение
Närvisüsteem - нервная система
Närvirakk ehk neuron - нервная клетка или нейрон
Närviimpulsid - нервные импульсы
Objektiivne ehk empiiriline mina - объективное или эмпирическое «Я»
Oimusagar - височная доля
Operantne tingimine - оперантное обусловливание
Orienteerumisrefleks - ориентировочный рефлекс
Otsaju - конечный мозг
Otsmikusagar - лобная доля

Paradoksaalne une staadium - парадоксальная стадия сна
Parasümpaatiline osa - парасимпатический отдел
Peaaju - головной мозг
Päärdenärvisüsteem - периферическая нервная система
Pidurdusprotsess - процесс торможения
Piklikaju - продолговатый мозг
Plastilisus- reaktiivsus - пластичность - реактивность
Primaarne ehk lühiajaline mälu - первичная или кратковременная память
Proaktiivne interferents - проактивная интерференция
Projektiivtestid - проективные тесты
Projitseerimine - проецирование
Psühhodünaamiline psühholoogia - Психодинамическая психология
Psühhofüsioloogilised käsitlused - психофизиологические разработки
Psühhofüsioloogilised väljendused - психофизиологические проявления

Reaktiivsus - реактивность
Reaktsioonide tempo - темпы реакций
Referentgrupp - референтная группа
Refleks - рефлекс
Reprodutseerimine ehk taastamine - репродуцировать или восстановить
Retroaktiivne interferents - ретроактивная интерференция
Ruumitaju - восприятие пространства

Saavutusvajadus - потребность в достижении или самореализации
Sagar - доля

Sekundaarne ehk pikaajaline mälu - вторичная или долговременная память

Seljaaju - спинной мозг

Seljaaju närvid - нервы спинного мозга

Semantiline mälu - семантическая память

Sensitiivsus - сенситивность, чувствительность

Sensoorne mälu - сенсорная память

Sensoorsed väljad - сенсорная область

Silma võrkkest - сетчатка глаза

Sisenõresüsteem - эндокринная система

Somaatiline närvisüsteem - соматическая нервная система

Stereotüüpiseerimine - стереотипизация

Subjektiiivne mina - субъективное «Я»

Suunavad normid - направляющие нормы

Sügavustunne - признак глубины

Sümpaatiline osa - симпатический отдел

Sünaps - синапс

Sünesteesia - синестезия

Tagaaju - задний мозг

Tagasihaarav ehk retrograadne amneesia - ретроградная амнезия

Tahtlik tähelepanu - произвольное внимание Taju - восприятие, перцепция, чувство

Tahtmatu tähelepanu - произвольное внимание

Taju mõtestatus - осмысленное восприятие

Taju püsivus - постоянство восприятия

Taju valivus - избирательное восприятие

Talletatama - сохранение

Tausta struktuur - фоновая структура

Teadvus - сознание

Tingimatu refleks - безусловный рефлекс

Tingitud refleks - условный рефлекс

Tinglik grupp - условная группа

Tundenärvikiud - чувствительные нервные волокна

Tunnetusprotsessid - познавательные процессы

Tähelepanu - внимание

Tähelepanu jaotuvus - распределение внимания

Tähelepanu koondamine - сосредоточенность внимания

Tähelepanu maht - объем внимания

Tähelepanu püsivus - устойчивость внимания

Tähelepanu ümberlülitatavus - переключение внимания

Vaegmälu ehk hüpnõrnsia - гипомнезия

Vaheaaju - промежуточный мозг

Valedetektor - лжедетектор, детектор лжи

Virgatsaine - возбуждающее вещество

Võrk moodustis - сетчатое образование (сетчатый образ)

Väli - область

1.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks

Närvisüsteem jaguneb somaatiliseks ja autonoomseks osaks.

Somaatiline närvisüsteem koosneb kesknärvisüsteemist ja piirdenärvisüsteemist.

Autonoomse närvisüsteemi sümpaatiline osa aktiveerub ohuolukorras ning parasümpaatiline osa viib organismi tagasi rahulolekusse.

Piirdenärvisüsteem reguleerib liikumiselundite tööd ning selle kaudu saadakse välismaailmast informatsiooni. PNS koosneb pea- ja seljaajunärvidest.

Kesknärvisüsteem reguleerib kogu organismi elutalitlust.

KNS koosneb pea- ja seljaajust.

Seljaaju ühendab kehas toimuvat peaaajuga ja vastutab reflekside eest.

Peaajul on 5 osa.

Piklikajus asuvad elutähtsate reflekside keskused. Piklikajust lähtuv võrk moodustis reguleerib und ja ärkvelolekut.

Tagaajus toimub reflektorne tegevus, närviimpulsside ülekanne, liigutuste koordineerimine ja tasakaalu hoidmine.

Keskajus asuvad automaatsete liigutuste ja orienteerumisreflekside keskused.

Vaheajus paiknevad muu hulgas koorealune tundlikkuskeskus ning sisenõresüsteemi, autonoomset närvisüsteemi ja emotsioone kontrolliv hüpotalamus.

Limbiline süsteem, aju funktsionaalne osa, reguleerib emotsionaalset käitumist.

Otsaju on seotud kõrgema närvi talitlusega.

Ajukoos eristatakse 4 sagarat — otsmiku-, kiiru-, oimu- ja kuklasagar — ning 3 liiki välju: motoorsed, sensoorsed ja assotsiatiivsed väljad. Aju töö on reflektorne.

Refleks on KNS-i vastus sise- ja väliskeskkonna ärritusele:

Eristatakse tingimatuid reflekse, mis on kaasa sündinud, ja **tingitud reflekse**, mis kujunevad elu jooksul.

Inimese psüühilise tegevuse ja tema käitumise aluseks on **2 närviprotsessi**: erutus ja pidurdus.

Ajupoolkerade asümmeetria tähendab, et kummalgi ajupoolkeral on oma ülesanded. Erinevused seisnevad info töötlemise viisis: vasak poolkera töötleb infot analüütiliselt, parem poolkera sünteetiliselt.

Aju uurimiseks kasutatakse tänapäeval mitmesuguseid meetodeid (EEG, CAT, PET).

Teadvust määratletakse kui teadlikkust iseendast ja oma keskkonnast.

Sensoorne deprivatsioon on seisund, mille puhul väheneb märgatavalt meeleeelundite kaudu välismaailmast saadav info.

Tunnetusprotsessid on need psüühilised protsessid, mille käigus luuakse infotöötlemise vahendusel pilt tegelikkusest. Siia kuuluvad aisting, tajus, tähelepanu, mälu, mõtlemine, kujutus ja keel.

Aisting on vahetu tunnetusprotsess, mis peegeldab esemete ja nähtuste üksikomadusi. Klassikaliselt eristatakse **nägemis-, kuulmis-, haistmis-, maitsmis- ja kompe- ehk puute- aistingut**.

Kõik aistingud kujunevad analüsaatorite vahendusel. Analüsaator on ärritust töötlev närvimehhanism, mis koosneb retseptoritest, närvikiududest ja vastavatest peaaaju piirkondadest.

Nägemismeele kaudu saab inimene kõige rohkem infot. Silma võrkkestas asuvad valgustundlikud rakud kepikesed on olulised hämaras nägemiseks ning kolvikesed värvuste nägemiseks.

Daltonism on puna-roheline värvipimedus.

Eristatakse nelja peamist maitset, mille suhtes on keele eri piirkondadel erinev tundlikkus. Keele ots tunneb paremini magusat, servad haput, pära mõru maitset. Soolasetundlikkus on suurem keele otsas ja servades. Maitse võib hoiatada ohu eest.

Lõhnadel pole spetsiaalseid nimetusi, neid määratletakse mingite objektide või protsesside kaudu. Puutetundlikkus sõltub nahas olevate retseptorite hulgast. See on suurim sõrmeotstes, keeles ja huultes.

Aistingutel on neli põhidimensiooni.

Intensiivsus - aistingute tekkeks on vaja, et ärritaja oleks küllalt tugev. Intensiivsusega on seotud kolm mõistet: tundlikkuse alumine ja ülemine absoluutne lävi ning eristuslävi.

Kvaliteet - igal aistinguliigil on oma kvaliteedid, mida saab võrrelda.

Aeg - aistingute kujunemiseks kuluv aeg.

Ruum - teatud aistingud võimaldavad kindlaks määrata ärritaja asukohta.

Aistingute seaduspärasused on adaptatsioon ehk ärritajaga kohanemine, kompensatsioon ehk ühe aistinguliigi korvamine teisega ja sünesteesia ehk ühele meeleeelundile iseloomuliku aistingute teke teise meeleeelundi ärritamisel.

Taju peegeldab meid ümbritsevaid esemeid ja nähtusi terviklikult. Tervikliku tajukujundi tekkeks on olulised lähedus, suletus, sarnasus ja hea jätk.

Taju peamised omadused on püsivus, valivus ja mõtestatus. Tajumisel on olulised ka kogemused, hoiakud ja emotsioonid. Kogemuste osa tajumises nimetatakse apertseptiooniks.

Isikutaju tähendab teise inimese tajumist, mõistmist ja hindamist. Isikutaju mehhanismid on stereotüüpiseerimine, identifitseerimine, projitseerimine ja empaatia.

Ruumitaju võimaldab hinnata ruumisuhteid ja orienteeruda ruumis. Ruumilisust tajub inimene sügavustunnuste abil. Need on binokulaarne nägemine, tausta struktuur, lineaarne perspektiiv ja kattumine.

Liikumistaju annab infot objektide liikumise kohta. Peale reaalse liikumise on olemas ka näiv ehk stroboskoopiline liikumine ja esilekutsutud ehk indutseeritud liikumine.

Ajataju annab teavet aja kulgemise kohta ja on isikuti erinev.

Tähelepanu filtreerib kogu meelte kaudu tuleva info ja keskendab teadvuse mingile objektile või tegevusele. Tähelepanu jaotab tajuvälja figuuriks ja fooniks.

Tähelepanu omadused on maht, jaotuvus, koondamine, püsivus ja ümberlülitatavus.

Tähelepanu võib olla tahtmatu või tahtlik.

Tahtmatult tõmbavad tähelepanu ärritaja tugevus, suurus, kontrast, liikumine, kordumine ja uudsus. Tahtmatu tähelepanu on sünnipärane.

Tahtlik tähelepanu nõuab tahtepingutust ning kujuneb õpetuse ja kasvatus käigus.

Õppimine on protsess, mille käigus kujunevad kogemuse vahendusel suhteliselt püsivad muutused inimese teadvuses.

Harjumine ehk habituatsioon on lihtsaim õppimisvorm. See põhineb orienteerumisrefleksil, mis kaob, kui stiimulil pole inimese seisukohast tähtsust. Harjumisele vastupidine õppimisprotsess on sensitiveerumine.

Mälu on organismi võime omandada, säilitada ja väljastada informatsiooni.

Mälu protsessid on meeldejätmise, meespidamise ja meeldetuletamine.

Meeldejätmise võib toimuda tahtmatult või tahtlikult. Meeldejätmist hõlbustavad kordamine (kordamise hajutus) ja materjali korrastatus, mis võib olla kas objektiivne või subjektiivne (ümbersõnastamine, känkimine).

Meeldetuletamine tähendab talletatud materjali uuesti esiletoomist. See võib toimuda kas äratundmise, meenumise või meenutamise kaudu. Olenevalt materjali mälus säilimise ajast eristatakse sensoorset, primaarset ehk lühiajalist ja sekundaarset ehk pikaajalist mälu. Pikaajalises mälus eristatakse olenevalt selles sisalduvast infost, selle käsutamise teadvustatusest ning omandamisviisist protseduurilist, semantilist ja episoodilist mälu.

Amneesia ehk mälulünk on ajukahjustuse tagajärjel tekkinud mäluhäire. Eristatakse antero- ja retrograadset amneesiat. Veel kuuluvad mäluhäirete alla liig- ja vaegmälu, joobe-mälulünk, hüsteeriline amneesia, afektiivne mälulünk.

Mõtlemisena käsitatakse kogu seda vaimset aktiivsust, mis seostub informatsiooni töötlemise ja mõistmisega ning suhtluses kasutamisega.

Mõtlemise kui protsessi käsitlemisel lähtutakse mõtlemisest kui probleemide lahendamisest, milles on võimalik eristada 4 etappi: ettevalmistav etapp, inkubatsioon, illuminatsioon ja lahenduse kontrollimine ehk verifikatsioon.

Loovus väljendub eelkõige loova mõtlemise võimes, s.t võimes luua uut nii ideede tasandil kui ka materiaalses maailmas. Enamasti on see ühendatud võimega leida tavatuid, originaalseid seoseid ka kaugete asjade vahel ning märgata probleeme seal, kus teised inimesed näevad vaid harjumuspära.

Keel on häälikuil põhinev semantiliste ehk tähenduslike märkide süsteem, mida kasutatakse intellektuaalseks tegevuseks ja suhtlemiseks. Inimkeel põhineb foneemide ja morfeemide süsteemil.

1.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks

ÜLESANNE 1: vali üks õige vastus!

1. AMNEESIA on .....

- ajukahjustus, kui inimene ei mäleta mitte midagi.
- teatud sündmuste mittemäletamine ajukahjustuse tõttu või psüühilistel põhjustel.
- kui inimesel on hea mälu faktide meeldejätmiseks.

2. BIHEIVIORISM on ...

- teaduse suund, mis seletab loomade, inimeste käitumist teatud situatsioonides.
- teaduse suund, mis tegeleb inimese käitumise häirete seletamisega.
- teaduse suund, mis tegeleb inimese psüühika häirete seletamisega.

3. EMPAATIA on ...

- teise inimese mitte vastuvõtmine.
- esmamulje inimesest.
- teisele inimesele kaasa elamine, tema mõistmine ja ta emotsioonide tunnetamine.

ÜLESANNE 2: täida lünk sobiva sõnaga tekstist!

1. Kõrge [ ] inimesed tajuvad raskeid ülesandeid kui väljakutseid, mis tuleb vastu võtta ja lahendada, mitte ei karda ega väldi neid.
2. Hea [ ] inimesed on loovad inimesed ja seetõttu on nendel lihtsam leida erinevaid võimalusi probleemide lahendamiseks.
3. [ ] on midagi unikaalset, mis ei ole igale isiksusele omane, kuid see kogum annab eeldused erinevates eluvaldkonnas probleeme uut viisi lahendada.
4. [ ] ajal toimub töö inimese teadvusega, mille ajal saavutatakse meelerahu, eneseabi, eneseavastamine.
5. [ ] omadused on: maht, kiirus, täpsus, püsivus, valmisolek.
6. [ ] jaguneb kolmeks - materiaalne mina, sotsiaalne mina, vaimne mina.

ÜLESANNE 3: kas väide on tõene või väär?

Väide	Tõene	Väär
1. Saavutusvajadus on seotud sooviga täita eesmärk või ülesanne efektiivsemalt, kui seda on varem tehtud.		
2. Sünaps on koht, kus ühe neuroniakson puutub kokku järgmise neuroni dendriitidega ja annab närviimpulsi edasi järgmisele rakule.		
3. Närv ehk neuron		
4. Sekundaarses ehk lühiajalises mälus säilib materjal kaua. Suur maht, aga info kättesaamine on aeglasem.		
5. Teadvuseks nimetatakse tavaliselt <u>vaimuseisundite</u> , näiteks <u>mõtete</u> , <u>emotsioonide</u> , <u>tajumuste</u> ja <u>mälestuste</u> omamist ja tundmist.		

2. Füüsilise keskkonna mõju lapse arengule

2.1. Õppeaine sisu

Õppeaine käsitleb järgmisi teemasid: teaduslik lähenemine lapse arengu küsimustele, kontekstualistlikud teooriad, arenguteooriad lapse kasvukeskkonnaga seoses, maailmapildi kujundamine varases lapseas läbi füüsilise ja sotsiaalse mõjutamise, kodukeskkond, kodukeskkonna erinevate aspektid, kodukeskkonna parameetrid, müra, õue keskkond, mänguruum, mänguväljakute tüübid (traditsiooniline, kaasaegne, sekluslik ja loov mänguväljak), ruum ja asjad lapse kodus.

2.2. Õppeaine „Füüsilise keskkonna mõju lapse arengule“ eesti-vene sõnastik

Abitu - беспомощный

Abstraktsioonid - абстракции

Agressiivsus - агрессивность

Ahendab - ограничивает

Ajaloolise evolutsiooni tulemus - результат исторической эволюции

"Aktiivse tegevuse keskkond" - среда активных действий

Aktualiseerimine - актуализирование

Ala - зона, область

Alakoormuslik keskkond - недогруженная среда

Alastimulatsiooni teooria - теория гипостимуляции

Arengu piirangud - ограничения в развитии

Arengu üldised seadused - общие законы развития

Arukas - разумный

Asustustihedus - плотность населения

Baas - база

Baasvarustus - базовое снаряжение

Dünaamiline strukturalism - динамический структурализм

Edasipüüdlik - старательный, усердный, прилежный

Eelistatum mänguasi - предпочитаемая игрушка

Eeslükatavad lelod - перед собой толкающие игрушки

Eksosüsteem - экзосистема

Elamutüüp - тип жилья

Elimineerida - элиминировать

Empiiriliselt raske uurida - эмпирически сложно исследовать

Energeetiline nivoo - энергетическое ниво

Ennustada - предсказать

Fenomenoloogiline (seesmiselt interpreteeritud või kogetud) keskkond - феноменологическая (внутренне интерпретированное или на собственном опыте пережитая) среда

Frustreerima - фрустрировать

Füüsiline raamistu - физические границы, рамки

Geograafiliselt organiseeritud ruum - географически организованное пространство

Naardeulatus - обхват

Heaolu - благосостояние, благополучие, благо

Huvipakkuv - занимательный, интересный

Näälitsevad mänguloomad - игрушки звери издающие звук

Hüppenõõr - скакалка

Hüpperall - спорный мяч

Ideede realiseerimine materiaalseks vahendiks - реализация идеи в материальное средство

Igihaljad mänguasjad - вечно актуальные игрушки

Ignoreerida perifeerset sisendit - игнорировать периферический ввод

Individuaal-sotsioökoloogiline raamistus - индивидуально - социологическое обрамление

Informatiivse ülekoormatuse mudel - модель информативной перегруженности

Inimtihedus - скученность людей

Interaktsioon - интеракция

Juurdepääs - подход, доступ

Jäigalt piiritletud - жестко ограниченные

Jäljendav mäng - подражательная игра

Järeleveatavad lelud - за собой ведомые игрушки

Keerukusaste - степень сложности

Kergus - лёгкость, простота

Keskkonna olemus - понятие среды

Keskkondliku stimulatsiooni monotoonsus - монотонность стимуляции окружающей среды

Keskkonna formaalsed parameetrid - формальные параметры среды

Keskkonna intensiivsus - интенсивность среды

Keskkonnapsühholoogia - психология окружающей среды

Keskkonna struktureeritus või ebamäärasus - структурированность или неопределённость среды

Kirev - пестрое

Kogemuse ulatus - масштаб опыта

Kohanemisprobleemid - проблемы с адаптацией

Kokkuvoolu (*confluence*) mudel - модель стечения

Kolme tsooni kontseptsioon - концепция трех зон

Kombed - манеры, обычаи
Konfiguratsioon - конфигурация
Kontekstuaalne - контекстуальный
Kontekstualistlik arenguteooria - контекстуалистическая - теория развития
Kontrolli tunnetamine keskkonna üle - ощущать контроль над окружающей средой
Kronosüsteem - хроносистема
Kultuur-ajalooline arenguteooria - культурно-историческая теория развития
Kultuur-ajalooline lähenemine - культурно - исторический подход
Kultuuriliselt struktureeritud keskkond - культурно структурированная среда
Kunstlikud katsetingimused - искусственные условия для проведения опыта
Kõrin - погремушка Käitumispaigad lapse vahetus mikrosüsteemis - зоны поведения в непосредственной для ребенка микросистеме
Käeosavus ja silmade koordineerimine - ловкость , меткость руки и координация глаз
Käitumispiirangute mudel - модель ограничения поведения
Käpiknukud - перчаточная кукла, бибабо
Kättesaadav - доступный

Lapse intellektuaalne stimuleerimine - интеллектуальное стимулирование ребенка
Lapse motoorsed ja kognitiivsed võimed - моторные и когнитивные способности ребенка
Lapse psühholoogiline ja füüsiline areng - психологическое и физическое развитие ребенка
Laste kultuuriliste tähenduste süsteem - детская система культурных значений, культурного осмысления
LAT Lähima Arengu Tsoon - Ближайшая Зона Развития
Liikuvad lelut - подвижные игрушки
Liikumisvabaduse tõkestamiseks - препятствовать свободе действий
Lelud - игрушки
Limiteerida - лимитировать
Linnakeskkond - городская среда
Loomulikus keskkonnas tehtud eksperiment - в естественных условиях проведенный эксперимент
Lopergused - приплюснутые
Lärm - шум
Läbipõimunud - сплелись

Makrosüsteem - макросистема
Manipuleerida - манипулировать
Marionettnukk - кукла марионетка
Meisterlikkuse tunne - чувство совершенства
Mesosüsteem - мезосистема
Mikrosüsteem - микросистема
Mittenormatiivsed (haigus, lahusus) elumuutused ja üleminekud - ненормативные изменения и переходы в жизни
Mõtlemist ja loovust arendavad asjad - мышление и творчество развивающие предметы

Mängukannid - игрушки

Mängurelvad - игрушки военные или оружие

Märkamatu - незаметный, неосязаемый, незаметный

Müra - шум

Müratase - уровень шума

Normatiivsed (koolimine) elumuutused ja üleminekud - нормативные изменения и переходы в жизни

Omandatud abitus - приобретенная беспомощность

Omavaheline transaktsioon - взаимная транзакция

Ootamatult ilmuvate detailidega mänguasjad - неожиданно появляющимися деталями игрушки

Optimaalne keskkond - оптимальная среда

Paigad - места

Paradigmad - парадигмы

Peegeldab - отражает

Pertseptuaalne arenguteooria - перцептуальная теория развития

Piirangud - ограничения

Piirid määrata induktiivselt - индуктивно обозначить границы

Pilluvad - бросают

Piltmosaiigid - мозаика

Privaatsus - приватность

Pruutkleidis nukk - кукла в подвенечном платье

Põhilised raamistus osalejate tegevused, rollid ja suhted - основные действия, роли и отношения участников в зоне

Pärilikkus - наследственность

Raamistu - рамки

Reageerimine piirangutele - реакция на ограничения

Reaktants või reaktiivtakistus - реактантность или реактивное сопротивление

Retsiprookne - взаимозаменяемый

Retsiprookne determinism - взаимозаменяемый детерминизм

Rööbaspuudel akrobaat - акробат на параллельных брусьях

Salakoobas - таяя пещера, логово

Sensoorne deprivatsioon (kaemustest, tajudest või üldse tunnetusest ilma jätmine) - сенсорная депривация (без созерцания, восприятия или вообще лишения познания)

Sobitamise mänguasjad - приспособляющиеся, комбинирующие игрушки

Sooritusedukus - успешное совершение

Sooritusedukuse tase - уровень удачного совершения

Sotsiaalse aadressi mudel - модель социальной адресности

Sotsiaalselt konstrueeritud kognitiivne struktuur - социально сконструированная когнитивная структура

Sotsiaalne distant - социальная дистанция

Sotsiaalne eraldumine - социальная изоляция

Sotsiaalne kontakt - социальный контакт

Sotsiaalse õppimise teooria - теория социального научения

Spetsiifilised objektid - специфические объекты

Stimulatsioon - стимуляция

Stimulatsiooni mitmekesisus - многообразие, разнообразие стимуляции

Stimulatsiooni mitmekesisus ja keerukus - разносторонность сложность стимуляции

Strukturaalne võrgustik - структуральная сеть

Struktureeritud füüsiline keskkond - структурированная физическая среда

STT (Soositud Tegevuste Tsoon) - Зона Благожелательных Действий

Suurilmalik - великосветский

Taaskohtumine - вновь встретившиеся

Tagasisidet andvad mänguasjad - обратную связь дающие игрушки

Takistav või tõkestav psühholoogiline mehhanism - препятствующий или преграждающий психологический механизм

Tasakaalustamisprotsess - процесс балансированности

Tasakaalutunnetus - ощущение статики

Tegevusvilumused - навыки действия

Terane - внимательный

Tihelolek - плотное состояние

Tugineb keskkonna erinevate aspektide tähendusele - опирается на различные смысловые аспекты окружающей среды

Tuulelohe - летучая змея

Tõukeratas - самокат

Täheklotid - деревянные кубики с буквами

Tähendus - значение, смысл, умысел

"Täidetud uue sisuga" - «заполнено новой сутью»

Tüdimus - скука, пресыщение

Universaalsed lelud - универсальные игрушки

Uudistamisvabadus - свобода любопытничать

Uurimiskäitumine - познавательное поведение

Uurimistung - тяга к исследованию

Uute oskuste omandamise soodustamine - содействие для приобретения новых навыков

VLT (Vaba Liikumise Tsoon) - Зона Свободного Движения

Valem - формула

Vanemate tahtmisega arvestama - считаться с пожеланиями родителей

Vannimäng - игры в ванне

Variatiivsus - вариативность

Vastavalt vanema arusaamale - соответственно пониманию родителя

Vastusevõimeline või tagasisidet andev asi - обратную связь дающая игрушка
Veenda - убедить
Veendumus - убежденность
Virvendama - мерцать, мелькать, колыхаться, пестрить, рябить
VLT püstitatakse tihti vastavalt vanema arusaamale - Зона Свободного Движения часто создается соответственно пониманием родителя
Vurr - волчок, юла
Vägivald - насилие
Välise kogemuse internaliseerimise suund - направление интернализации внутреннего опыта
Väljateooria - теория поля

Ärritajad - раздражители

Ökoloogiline lähenemine - экологический подход
Ökoloogiline süsteemi teooria - экологическая системная теория

Ühelaadsus - однообразие
Ühelaadsed - однообразные
Ülekoormatuse mudeli - модель чрезмерной загруженности
Ülekoormuslik keskkond - перегруженная среда
Ümberstruktureeritud teadmised - переструктурированные знания
Ümbritsev konkreetne keskkond - конкретная окружающая среда

2.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks

Erinevad teoreetilised seisukohad. Keskkonna mõju inimesele võib olla kolmesugune: ülekoormav, alakoormav ja optimaalne (Kolga, 1998). Ülekoormavas keskkonnas ei tule laps toime info töötlemisega (lapsest läheb temale oluline informatsioon mööda). Alakoormavas keskkonnas on aga olukord vastupidine: siin on laps infopuuduses. Lihtne keskkond on lapsele pigem väsitav (igav) kui stimuleeriv ja arendav. Nende vahepealne variant on optimaalne keskkond. Keskkondliku raamistikuga osatähtsust lapse arengus rõhutavad alastimulatsiooni ja käitumispääringute teooriad. Alastimulatsiooni teooria väidab, et kui keskkond last piisavalt ei stimuleeri, siis keskkonnaga suhtlemine ei anna lapsele uusi kogemusi ega arenda last. Käitumispääringute mudel seletab laste käitumist kui keskkonna üle kontrolli saavutamist (Liik, 1998:52).

Keskkonda kui indiviidi arengu mõjutajat on kõige täpsemini avanud **Uri Bronfenbrenner** (1979) oma **bioökoloogilise teooriaga** (nimetatakse ka bioökoloogiliseks mudeliks). Siin defineeritakse neli vastastikuste mõjude süsteemi, mis mõjutavad inimese arengut ja rolli ühiskonnas. Need neli süsteemi on mikro-, meso-, ekso- ja makrosüsteem.

Mikrosüsteem on lapse lähim ümbrus. Väikese lapse mikrosüsteem on koduga (perekoonnaga) ja lasteaiaga seotud, vanuse kasvades tuleb neid süsteeme juurde.

Mesosüsteem kujutab endast võrgustikku erinevate osade vahel. Kodune keskkond mõjutab oluliselt lapse suhteid ning toimetulekut lasteaias.

Eksosüsteem kujutab endast lapsega koos tegutsevate täiskasvanute elukeskkonda, kus laps ise vahetult ei osale, kuid sellele vaatamata mõjutavad need oluliselt tema arengut. Siia kuuluvad näiteks lasteaia personal koos juhtkonnaga, vanemate töökoht jne.

Makrosüsteem on ühiskonna kultuuriline ja sotsiaalne keskkond selle erinevate sotsiaalsete institutsioonidega ning see süsteem mõjutab kõiki teisi süsteeme.

Samuti mõjutavad inimese heaolu biogeneetilised, psühholoogilised, käitumuslikud, sotsiaalkultuurilised ja füüsilise keskkonna faktorid.

Kasvukeskkonna füüsilised tegurid hõlmavad loodud keskkonna ruumilisi ja materiaalseid tingimusi, mis tagavad võimaluse lapse igakülgselt arenguks.

Eleonor Gibsoni pertseptuaalse arengu teooria kohaselt on lapsepõlv tajumuslike avastuste aeg.

Teoorial on kaks peamist seisukohta: esiteks on inimene aktiivne tajuja (inimene on sünnipäraselt motiveeritud õppima ja maailma uurima) ja teiseks infot iseloomustatakse lähemalt stiimuli kaudu (stimuleerimine kui rikas infoallikas). Arengu tulemuseks on see, et lapsed õpivad üha rohkem eraldama informatsiooni stimuleerimisest. Info saamisel on oluline ajalis-ruumiline paigutus. Ökoloogial on antud teoorias suur tähtsus: nimelt on tähtis loomulik käitumine antud keskkonnas. Inimesed tajuvad esemeid, ruumi ja ajalisi sündmusi vastavalt sellele, kuidas nad maailmaga kohanevad (Veisson, Veispak, 2005: 37).

Laps peab tundma, et ta omab keskkonna üle kontrolli. Kontrollitunnetus omakorda annab lapsele kinnituse keskkonna turvalisusest.

Soovitused lasteaia füüsilise keskkonna parendamiseks

Mitmekesisus (mitte asjade rohkus). Mida mitmekesisem on keskkond, seda suurema huviga laps seda uurib.

Uudsus. Lapsele tuleb pakkuda vahelduvaid kogemusi, et tekiks huvi ja valmidus uurida.

Keerukus. Keskkonnas võiksid olla asjad, mille kaudu laps saab erinevat teavet (erinevad aistingud).

Keskkond peab looma lapsele võimaluse **uuel tasemel tegutseda** (Võgotski lähima arengu tsoon).

Kultuurilised erinevused - erinevatel kultuuridel on privaatsuse vajadus erinev (näiteks kas igal pereliikmel on oma tuba või elatakse kõik koos ühes suuremas ruumis).

Taustatingimused. Siia kuuluvad kõik asjad, mis ei ole fookuses.

Ideaalne oleks, kui **laps saaks ise kaasa rääkida** oma ümbruse planeerimisel ja sisustamisel.

Tiheli olek (kui palju inimesi üheskoos toimetab). Keskkond peab võimaldama sotsiaalsete kontaktide loomist, samas peab lapsel olema võimalus ka eralduda.

Oma ala. Igale lapsele peab võimaldama ainult temale mõeldud ala.

Vastutuse võtmine. Keskkond peab lapsele andma vastutuse tagajärgede eest, mis ühe või teise situatsiooni tulemusena võivad tekkida.

Füüsilise **raamistiku mõistmisel** ja kasutamisel esineb individuaalseid ja kultuurilisi erinevusi. **Individuaalsed erinevused** on ealised ja soolised (poisid pööravad rohkem tähelepanu tervikule, tüdrukud aga detailidele).

Lapse arengu toetamise seisukohalt on olulised ka **õpetajatele loodud tingimused**: õpetajale peavad olema tagatud nii töötingimused kui kaasaegsed töövahendid.

2.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks

ÜLESANNE 1: vali üks õige vastus!

1. **ARUKAS** ehk ....

- a) taibukas, intelligentne
- b) loov
- c) tark, aga laisk

2. **KIREV** ehk ...

- a) tugev
- b) kiire, tormakas
- c) mitmekesine, erisugune

3. **ENNUSTAMA** ehk ...

- a) tuleviku kohta oletusi tegema, ette arvama
- b) edasi arendama
- c) enne jõudma

4. **PEEGELDAMA** ehk ....

- a) vaatama ennast peeglist
- b) reflekteerima
- c) klaasi panema

5. **OMANDAMA** ehk ...

- a) endale saama, ära õppima
- b) isikuks saama
- c) ostma

ÜLESANNE 2: täida lünk sobiva sõnaga tekstist!

1. Laps mängib oma [l.....u], [t.....e] ja vahest sõidab õues [t.....ga].
2. On [p.....e] haigusi, mis mõjutavad *lapse* arengut juba emaülas.
3. [Ü.....id]lelusid ei vaja *laps* kuigi palju, piisab paarist-kolmest.
4. *Laps* hakkab *sotsiaalselt* vanematest [e.....ma] ja ehitab enda iseseisvust.
5. Seoses kooliminekuuga psühholoogiliste [ä.....te] arv tundub tõuseb: nt suhtlemine, kohanemine, teistega arvestamine jne.
6. Lapse võimete arendamiseks on esmatähtis kodune [ü.....v] keskkond.
7. Teistega [a.....e] tähendab kaaslaste märkamist ja austamist, oskust kompromissile jõuda ning vajadusel järeleandmisi teha.
8. Meil on ühine [v.....us]: perekond on *lapse* kasvamise ja heaolu loomulik keskkond.

9. on lapse arengu seisukohalt oluline, sest siis on lapsel võimalus keskkonda vabalt uurida.
10. Lapsevanemal soovitab psühholoog lapse vastu huvi tunda ja olla tema jaoks .

3. Arengupsühholoogia

3.1. Õppeaine sisu

Õppeaine käsitleb järgmiseid teemasid: erinevad teooriad ja lähenemisviisid inimese arengule, kvalitatiivne, kvantitatiivne areng, arengu tüübid ja vormid, prenataalne areng, varane lapseiga, sümbolite tekkimine, sümbolilised representatsioonid, mängus, mina-areng, mina-pilt ja enesehinnang, sooidentiteet, separatsioon-individuatsioon, füüsiline areng, kognitiivne areng, keel ja mõtlemine, keel ja kultuur, kakskeelsus, psühhosotsiaalne ja sotsiaalne ning emotsionaalne areng.

3.2. Õppeaine „Arengupsühholoogia“ eesti-vene sõnastik

Akommodatsioon - аккомодация ~ приспособление

Analoogia - järeldused - выводы по аналогии

Animism - анимизм

Apgari skaala - шкала Апгар

Arengu sotsiaalne kontekst - социальный контекст развития

Arengupsühholoogia - Психология развития

Assimilatsioon - ассимиляция

Astumisrefleks - поступательный рефлекс

Autism - аутизм

Beebi - младенец

Biogeneetiline seadus - биогенетический закон

Downi sündroom - синдром Дауна

Egotsentrism - эгоцентризм

Eksperimentaalne meetod - экспериментальный метод

Elukestev areng - развитие на протяжении всей жизни

Elukäik - жизненный путь, жизнь

Elumuutused - изменения ~ перемены в жизни;

Emaliku hoolitsuse puudumine - отсутствие материнской заботы

Embrüo - эмбрион, зародыш

Enneaegsus - преждевременность

Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooria - теория психосоциального развития Эриксона

Esmased tsirkulaarreaktsioonid - первичные циркулярные реакции

Etoloogia - этология

Evolutsiooniteooria - эволюционная теория, теория эволюции

Fonoloogia ja ortograafia - фонология и орфография, правописание

Fonoloogiline teadlikkus - фонологическая осведомленность

Formaalsete operatsioonide arengustaadium - стадия развития формальных операций

Freudi arenguteooria - теория развития Фрейда

Fülogenees - филогенез

Geenius - гений
Geneetiline epistemoloogia - генетическая эпистемиология
Germinaalstaadium - герминальная стадия
Gerontoloogia - геронтология
Gibsoni tajuteooria - теория восприятия Гибсона
Naaramine - хватание, схватывание, хватка, захват, обхват, размах
Naaramisrefleks - рефлекс хватания
Naigutamine - зевать
Naistmine - обоняние
Hierarhiline integratsioon - иерархическая интеграция
Hirm, õpitud vs kaasasündinud - страх приобретенный, врожденный
Homöorees - гомеорез
Homöostaas - гомеостаз
Hüpoteetilis-deduktiivne järeldamine - гипотетическо-дедуктивное умозаключение
Häälikute äratundmine - опознание звуков

Imikute sotsialiseerimine - социализация младенца, грудного ребёнка, первогодка
Intellektuaalne realism - интеллектуальный реализм
Intelligentsuse testimine - измерение интеллекта
Intelligentsustestide valiidsus - валидность теста на измерение интеллекта
Intellektuaalne ja visuaalne realism - интеллектуальный и визуальный реализм
Isiksuse areng - развитие личности

Juhuslik realism - случайный реализм
Jäljendamine - подражание
Järjestama - расставлять
Jäävus - постоянство, сохранение
Jäävusprobleemid - проблемы постоянства

Kahjustatud - повреждённый
Kanaliseerimine - канализировать
Karjäär - карьера
Klassikaline tingimine - классическое обусловливание
Kliiniline meetod - клинический метод
Kognitiivne areng - когнитивное, познавательное развитие
Kohordi meetod - метод когорт
Kolmandased tsirkulaarreaktsioonid - третичные циркулярные реакции
Kombineeritud kujutus - комбинированное представление
Kompimine - осязание
Konkreetsete operatsioonide arengustaadium - стадия развития конкретных операций
Konkreetne operatsiooniline järeldamine - конкретное оперантное заключение
Konneksionism - коннекционизм
Koordineeritud - координировать, скоординировать

Kriitiline periood - критический период
Kritseldus - черкать, чёркать
Kuju jäävus - постоянство формы
Kunstilised võimed - творческие способности
Kuulmislangu - упадок слуха или тугоухость
Kõnetaju - восприятие речи
Kõõrdsilmsus - косоглазие
Küpsus - зрелость

Lahutamine, lahutus - развод
Lapse hooldamine - уход за ребенком
Loendamise - отсчитывание, отсчёт
Logograafiline kirjutamine - логографическое письмо
Logograafiline lugemisstrateegia - логографическая стратегия чтения
Longitudinaaluurimused - лонгитюдное исследование
Loogilised operatsioonid - логические операции
Loote alkoholisündroom - алкогольный синдром у зародыша, эмбрио
Loote liigutused - движения зародыша
Lõpp-punktide samasus - идентичность конечного результата
Lähima arengu tase - уровень ближайшего развития

Maitse, maitmine - вкус, чувство вкуса
Matemaatilised oskused - математические навыки
Metodoloogia - методология
Moraalne areng - моральное развитие
Moraalne järeldamine - моральное, нравственное (заключение) вывод
Murdarvud - дроби
Märk - знак

Neuroos - невроз
Nummerdamine - нумерация
Näivus - видимость, иллюзорность
Nägemine - зрение

Objekti mõiste - понятие объект
Ontogenees - онтогенез
Operatsioonide-eelne järeldamine - дооперантное заключение
Ortognaalprojektsioon - ортогональная проекция
Ortograafia ja fonoloogia - орфография, правописание и фонология
Ortograafiline lugemisstrateegia - орфографическая стратегия чтения
Osutama - оказывать

Piaget' sensomotoorne areng - сенсомоторное развитие по Пиаже
Piaget' sensomotoorne periood - сенсомоторный период по Пиаже

Populatsiooni kasv - рост популяции
Psühhosotsiaalsed arengustaadiumid - психосоциальные стадии развития
Puberteet - пубертат, пубертатный/переходный/подростковый возраст
Punetised - краснуха
Pärilikkus - наследственность

Rasedus - беременность
Rasestumisvastased vahendid - противозачаточные средства
Refleks - рефлекс
Rekapitulatsioon - рекапитуляция
Rekonstrueeritud kujutus - реконструированное представление
Representatsioon - репрезентация
Roomama - ползать
Ruumi mõiste - понятие пространство

Seksuaalne identiteet - сексуальный идентитет
Selektsioonimudel - модель отбора/селекции
Seotus - связанность, привязанность
Seotusteooria (Bowlby) - теория привязанности (Дж. Боулби)
Sensoorsed kahjustused - сенсорные повреждения
Siirdeobjektid - переходный объект
Sooidentiteet - половая идентичность
Sotsiaalne kontekst - социальный контекст
Stadium - стадия
Stereoskoopiline nägemine (imikutel) - стереоскопическое зрение (у младенца)
Suuruse ja kuju jäävus - постоянство величины и формы
Sümbolid - символы
Sünnieelne areng - эмбриональное развитие
Süntaks - синтаксис

Taju - восприятие
Teadlikkus - сознательность
Tegelikkus - действительность, реальность, истинность, подлинность, реальная действительность;
Teismeiga - подростковый ~ тинейджерский возраст
Teisene - вторичный
Teisesed tsirkulaarreaktsioonid - вторичные циркулярные реакции
Tsirkulaarreaktsioonid - циркулярные реакции
Teratogeeneid - тератогены
Tingimine - обусловленность
Transitiivne jäeldamine - транзитивное, переходное, заключение
Tunnetus - восприятие
Tsentratsioon - центрация
Täiskasvanu - взрослый

Täiskasvanu tunnetus - познание взрослого

Unenägu - сновидение

Ultraheli skaneerimine - ультразвуковое сканирование

Uurimismeetodid - методы исследования

Vaatlusmeetod - метод наблюдения

Valiku algoritm - алгоритм наблюдения

Valikuline optimeerimine - избирательное оптимирование

Vallandav stiimul - возбуждающий стимул, порождаемый стимул

Vastsündinu - новорождённый

Vermumine - запечатление, импринтинг

Verstapost - веха

Viipekeele omandamine - усвоение кинетического языка, жестового языка, (язык жестов, пазимология)

Viljastumine - оплодотворение

Visuaalne jälgimine - визуальное, зрительное наблюдение

Visuaalne realism - визуальный реализм

Verbaalne järeldamine - вербальное заключение/вывод

Wechsleri intelligentsuskaalad - шкала измерения интеллекта Д.Векслера

Õppimisteooria - теория научения, обучения

Östrogeen - эстроген

Äratundmine - узнавание, опознавание, опознание, распознавание, понимание, понятие, представление, убеждение, усмотрение

Üleminek - переход

3.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks

Areng tähendab aja jooksul toimuvaid muutusi inimese mõtetes, käitumises ja tema isiksuse struktuuris. Areng on tingitud nii bioloogiliste kui keskkonna mõjude poolt.

Bioloogiliste arenguprotsesside hulka kuuluvad küpsemine, kasvamine ja vananemine. Küpsemine seisneb inimesel pärilikkuse mõjul toimuvais struktuursetes, funktsionaalsetes ja organisatsioonilistes muutustes. Kasvamine tähendab tavaliselt suurenemist mõõtmetes, funktsioonides või keerukuses kuni küpsuse saavutamiseni. Vananemine tähendab muutusi peale küpsuse saavutamist.

Keskkonnamõjud arengule. Keskkond ümbritseb ja mõjutab meid pidevalt. Ta võib rahuldada meie põhivajadusi, meile kahju teha või anda ainet õppimiseks. **Õppimine** on harjutamisest või kogemuste omandamisest tulenev käitumise ja mõtlemise muutumise protsess. **Sotsialiseerumine** on laialdane õppimisprotsess, mille kaudu me omandame oma kultuurikeskkonna hoiakud ja väärtused.

Arenguprotsesside koosmõju. Enamus inimkäitumisest on küpsemise ja õppimise koosmõju tulemuseks. Füüsiline areng ja kauakestvad käitumismustrid sõltuvad sellest, millal täpselt keskkonna mõju tekib. Näiteks sellistest juhtudest on **kriitilised perioodid** sünnieelses arengus ja **optimaalsed perioodid** (millegi õppimiseks) väikelapseas. Mõni käitumisviis ei saa areneda enne, kuni inimene pole saavutanud sellist **valmisoleku** punkti ehk aega, mille saabumiseks on toimunud piisav küpsemine.

Viljastamine. Inimese areng algab munaraku viljastamisega spermatoosidi poolt.

Vastsündinu kohanemisperiood. Lapsi nimetatakse vastsündinuks esimese kuu jooksul peale sündi. Selle perioodi jooksul kosuvad nad sünnituse läbielamustest ja kohanevad põhiliste eluprotsessidega - hingamise, temperatuuriregulatsiooni, vereringe toimimise ja seedimisega. **Apgari** hindamissüsteem mõõdab laste tervislikku seisundit veidi aega (1 ja 5 minuti pärast) peale sünnitust. Laitmatuks hinnanguks on vaja 10 palli, normaalseks 7-9. Erilist tähelepanu vajavad lapsed hinnanguga 5-6 palli. Vastsündinu hindega 4 või vähem nõuab viivitamatut sekkumist.

Pertseptiivsed oskused

Nägemine. Kui lapsele on loodud optimaalsed tingimused, küpsevad tema tajuvõimed esimese eluaasta jooksul väga kiirelt. Pilgu fokuseerimine, nägemisteravus, värvide eristamine ja sügavustaju paranevad esimese kuue kuu jooksul. Lapsed veedavad järjest rohkem aega ümbritsevat keskkonda jälgides ja vaadeldes.

Kuulmine. Esimese eluaasta jooksul paraneb kiiresti ka kuulmine. Üldiselt rahustavad beebisid madalatoonilised rütmilised helid ja neil näib olevat kaasasündinud võime eristada kõnehääli muudest häältest. Ka on nad väga tundlikud eristamaks tuttava inimese häält võõra omast.

Tunnetuslik areng

Sensomotoorne periood. Väikelaps töötleb informatsiooni keskkonnast valemite toimumismustrite kohaselt, mida nimetatakse skeemideks. Üheks eriliseks adaptatsioonivormiks on reaktsiooniring, mille abil lapsed avastavad oma keha ja kasutavad seda ümbritseva keskkonna muutmiseks.

Mälu võimed arenevad asjadega mängimise, jäljendamise ning sümboolse esindatuse käigus. Keskmises koolieas alustavad lapsed teadlikku meeldejätmise õppimist. Neil kujunevad sellised mälustrateegiad nagu 1) *kordamise kasutamine*, 2) *materjali organiseerimine*, 3) *selle semantiline viimistlemine*, 4) *kujundite kasutamine*, 5) *meenutamine* ja 6) *skeemide kasutamine*.

Metatunnetuse protsess - enese mõtlemise, mälu, teadmiste, eesmärkide ja tegevuse kontrollimine muutub keskmises lapseas (6-ndast eluaastast alates) samm-sammult keerukamaks. See võib viia mõtlemisvõime, õppimisvõime ja arusaamise võime arengule, mis avaldub suulises suhtlemises, loetava teksti mõistmises ja muus.

Sümboolne esindatus - võime esindada (ja sellega asendada) midagi praegu füüsiliselt mittekohalolevat - ilmneb esmakordselt lapse toiminguis (näiteks keele ja huulte liigutused toitmiseks valmistumisel) ja seejärel nende *jäljendamiskäitumises*. Aastaselt võivad lapsed püüda jäljendada tuttavate toimingute sooritamist. Teise eluaasta jooksul muutuvad imiteeritud toimingud ja mõisted järjest kaugemaiks vahetust ümbrusest ja seetõttu ka enam sümboolseiks.

Emotsionaalne areng esmasuhtes. Arenguline inimliku kiindumise protsess algab beebi reaktsioonist hooldajale ja küpseb aktiivseks partnerluseks teistega.

Füüsiline ja motoorne areng. Koolieelikute (2 kuni 6 aastaste) füüsilised ja motoorsed toimingud rajavad aluse edasiseks tunnetuslikuks ja sotsiaal-emotsionaalseks arenguks. Arengujärjestus füüsilis-motoorse tegevuse puhul võib olla kas pidev (nagu näiteks kriitseldamise arenemisel kujutamiseks) või katkendlik (nagu mõtete sorteerimisel enne keerukate ideedeni jõudmist).

Kahe- ja kolmeaastaselt suudab enamus lapsi kõndida, joosta ning käsitseda esemeid, kuigi koordinatsioon on neil siiski piiratud. Nelja-viieaastaselt on koordinatsioon märgatavalt paranenud ja seda saab kasutada keerukates mängudes ja ülesannetes.

Motoorsete oskuste areng keskmises koolieas. Seda iseloomustab kõrge aktiivsuse tase ja pidev füsioloogiline areng, mis aitab kooliealistel lastel oma liigutusoskusi ja koordinatsiooni viimistleda. Niisugune areng ilmneb näiteks kirjutamisoskuse viimistlemises. Iga keerukama kujundi joonistamine/kirjutamine vajab keerukamat käe ja silma koordinatsiooni.

Tunnetuslik areng. Lastel 2 kuni 6 aasta vanuses areneb tegelikkuse sümbolse esindatuse võime - füüsiliste objektide ja sündmuste muundumine vaimseteks sümboliteks. Hetkest, mil lapsed hakkavad kasutama sümboleid, muutuvad nende mõtlemisprotsessid keerukamaiks: Nad on võimelised näitama objektide vahelisi sarnasusi ning teatavat mineviku ja tuleviku teadvustamise võimet.

Tundmuste käsitlemine. Kahe ja kuue eluaasta vahel õpivad lapsed norme, reegleid ja ühiskonna kultuurilisi tähendusi ja neil areneb mina-kontseptsioon, mis võib püsida läbi kogu elu. Lastel kujuneb ka kogum toimetulekumehhanisme, mis on kujundatud selleks, et aidata neil oma tundmustega toime tulla viisidel, mida ühiskond kohasteks peab.

Kooliastuja tunnetuslikud võimed. Lapseea keskel (aastail 5-7) astuvad lapsed mõtlemise *konkreetsete operatsioonide staadiumi*, mille jooksul nad õpivad tegema loogilisi järeldusi, mõtlema füüsilistest muutustest, sooritama *pööratavaid* vaimseid operatsioone ja mõtlema teoreetiliselt maailma konkreetsete asjade üle.

Mina-kontseptsioon. Sotsiaalse käitumise muustrite ühendamise tulemuseks on mina-kontseptsiooni ja teatud sotsiaalsete kontseptsioonide areng. Laste mina-kontseptsiooni mõjutab see, mida teised neist mõtlevad ja see, kuidas nad tegutsevad. Samuti mõjuvad vanemlikud käitumismudelid ja omad ideaalid, milliseid nad järgida tahaksid.

Sotsiaalsed mõisted ja reeglid. Interioriseerumine - ühiskonna moraalnormide ja väärtuste omandamine lapse poolt - on üks peamisi sotsialiseerumisprotsesse, kus areneb enesekontroll oma käitumise reguleerimiseks.

Edukus koolis sõltub osaliselt lapse saavutusmotivatsioonist, mis omakorda sõltub selles kultuuris kehtivaist väärtustest, millises laps üles kasvab.

Sotsiaalse tunnetuse areng. Keskmises lapseeas edeneb sotsiaalne tunnetus - mõtlemine, teadmised ja arusaamine sotsiaalsest maailmast. Sotsiaalse tunnetuse üheks esimeseks aspektiks on sotsiaalne järeldamine - oletused ja arvamused selle kohta, mida teine isik tunneb, mõtleb või kavatseb. Teisteks komponentideks on laste arusaamad sotsiaalsetest suhetest (sõprus, ausus, seaduslikkus jne.) ning sotsiaalsete juhendite (tavade ja konventsioonide) mõistmine.

Mina-pilt ja enesehinnang. Mina-pilt on iseenda kui indiviidi nägemine olemasolevate tunnustega. Enesehinnang tähendab enda nägemist *positiivsete* omadustega indiviidina.

Enamus lapsi, ka vähemusgrupi liikmete seast, omandavad hea enesehinnangu tunde, kui nende vanemad ja eakaaslased neist hästi mõtlevad.

Nooruki- ja neiuiga on üleminekuperioodiks lapsepõlve ja täiskasvanuea vahel. Selle perioodi pikkus sõltub antud ühiskonna majandusest ja kultuurist. Keerukates tänapäevaühiskondades vajavad noorukid ja neiud pikemat aega täiskasvanu rollide ja oskuste õppimiseks, vaatamata sellele, et nüüd küpsevad nad suguliselt varem kui varasematel aegadel.

Bioloogilised muutused. Varase noorukiea jooksul läbivad poisid ja tüdrukud seeria bioloogilisi muutusi, mille hulgas on kiire kasv, paljunemisorganite väljaarenemine ning teiste sootunnuste avaldumine. Tüdrukute areng on umbes kaks aastat poiste omast ees.

Tunnetuslikud muutused nooruki- ja neiuigas

Abstraktne mõtlemine. Tunnetuslikke muutusi noorukieas iseloomustab formaaloperatsioonalse mõtlemise areng. See uus intellektuaalne võime lubab noorukil/neiul kasutada abstraktset mõtlemist, mis on vaba vahetu keskkonna mõjust. Noored on suutelised mõtlema oma mõtlemisprotsessidest (neil on arenenud metatunnetus).

Muutused mõtlemise ulatuses ja sisus. Paranenud tunnetuslike oskuste tulemusena areneb noorukeil/heidudel mõtlemine ulatuselt laiemaks ja sisult rikkamaks. Erilist liiki egotsentrismi tõttu, mis selle perioodi kestel tekib, võivad noorukid/neiud uskuda isiklikku muinaslugu ja nad võivad tunda, et neid jälgib kujuteldav vaatajaskond. Seejuures ei suuda nad sageli eristada omi tundeid teiste omadest, kuigi peavad neid unikaalseiks ja teiste poolt mittekogetavaiks.

Sõltumatus ja vastastikune sõltuvus. Meie ühiskonnas on nooruki-ja neiuiga pikenenud peamiselt seetõttu, et täiskasvanute rollid vajavad pikaajalist treenimist. Noorukiea ülesannete hulka kuuluvad integreeritud identiteedi ja Mina kehtestamine, mis on mõlemad sõltumatud ja vastastikuselt sõltuvad.

Identiteedi kujundamine. Tunnetuslikud arengud võimaldavad noortel näha konflikte ja ebakõlasid oma erinevate rollide vahel ja nad püüavad neid konflikte lahendada. See toimub rollide ümberstruktureerimise käigus, et kujundada uut identiteeti.

3.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks

ÜLESANNE 1: täida lünk sobiva sõnaga tekstist!

1. [V.....u] jaoks on oluline turvaline keskkond, soojus, mõõdukas valgustus.
2. 19. sajandil ja 20. sajandi algul arvati, et vastsündinu [t.....u] on väga piiratud, ta allub vaid refleksidele.
3. Piaget järgi 0-2 eluaasta - sensomotoorne periood, kus laps õpib keskkonda tundma ja sellega toime tulema peamiselt [m.....e] (nägemine, kuulmine, maitsmine) ja liigutuste kaudu.
4. Esimesel eluaastal lapsel peab tekkima [u.....us] ümbritseva maailma vastu.
5. Eelkoolieas areneb [e.....s], laps õpib ennast muust maailmast eristama.

ÜLESANNE 2: kas väide on tõene või väär?

Väide	Tõene	Väär
1. Arengupsühholoogia - on <u>psühholoogia</u> haru, mis uurib inimese <u>arengut</u> alates viljastamisest <u>emakas</u> , lõpetades inimese <u>surmaga</u> . Arengupsühholoogia püüab aru saada inimese <u>arengu</u> mehhanismist - mis on see jõud, mis paneb inimese arenema.		
2. Varane lapseiga <i>e</i> eelkooliiga (1-7 eluaasta)		
3. Animism - on hingeusk, usk elusolendite ning elutute esemete (sealhulgas taeva ja maa) ja loodusnähtuste hingestatusesse.		
4. Autism on ajuhäire, kui inimene ei oska rääkida.		
5. Gerontoloogia ehk vananemisteadus on <u>bioloogia</u> haru, mis uurib <u>organismide vananemise põhjusi</u> ja mehhanisme.		

ÜLESANNE 3: Leia esimese tulba sõnadele samatähendusega sõnad teisest tulbast?

1. <u>EGOTSENTRISM</u>	a) liiga varane
2. <u>ELUKESTEV ÕPE</u>	b) objektide kujutamine sümbolite abil
3. <u>ENNEAEGSUS</u>	c) imitatsioon
4. <u>PUNETISED</u>	d) mina-mõtlemine
5. <u>HAISTMINE</u>	e) kehaga pinnale toetudes (edasi) liikuma
6. <u>INTELLEKTUAALNE REALISM</u>	f) puberteedi aeg
7. <u>JÄLJENDAMINE</u>	g) õpe tervet elu
8. <u>TEGELIKKUS</u>	h) (laste) äge lööbega nakkushaigus
9. <u>TEISMEIGA</u>	i) lõhnade tajumine ja eristamine
10. <u>ROOMAMA</u>	j) reaalsus, tõelisus

4. Õppe kavandamine

4.1. Õppeaine sisu

Õppeaine käsitleb järgmiseid teemasid: õppimise määratlus, õppimisteooriad, õppe ja kasvatus eesmärgistamine, õpioskused, (õpi)motivatsioon, õppedistsipliin, probleemne, sh vägivaldne käitumine ja selle liigitamine, õppekava, selle komponendid, üld- ja valdkonnapädevused, õppetöö individualiseerimine ja jõukohastamine, hindamine (õppe) kavandamine, konstruktiivne sidusus.

4.2. Õppeaine „Õppe kavandamine“ eesti-vene sõnastik

Afektiiivne - аффективный

Afektiiivne sekkumine - аффективное вмешательство

Afektiiivne taksonoomia - аффективная таксономия

Ainekeskne õppekava - центрированная на предмете учебная программа

Ajurünnak - мозговая атака, мозговой штурм

Aktiivse kuulamise metoodika - методика активного слушания

Aktiivsustsoon - зона активности

Aktselerandid - акселераты

Aktsepteerituse tarve - потребность в акцептировании

Alla joonima – подчеркнуть/подчеркивать

Allumine ja karistusest hoidumine - подчинение и избежание наказания

Alternatiivpedagoogilised koolid - школы альтернативной педагогики

Alternatiivsete valikute pakkumine õpilastele - предложить учащимся альтернативные возможности выбора/отбора

Analüüs - анализ

Anketeerimine - анкетирование

Assotsiatiivne tingitus - ассоциативная обусловленность

Autonoomia - автономия

Autonoomne moraal - автономная мораль

Autoritaarne õpetaja - авторитарный педагог/учитель

Autoritaarsed vanemad - авторитарные родители

Autoriteetne õpetaja - авторитетный педагог/учитель

Autoriteetsed vanemad - авторитетные родители

Biheviolistlikud õppimisteooriad - бихевиористические теории научения

Bloomi taksonoomia - таксономия Блума

Daltoni plaan - план Дальтона

Deduktiivne - дедуктивное/-ый

Deduktiivne mõtlemisviis - дедуктивный склад/способ мышления

Defensiivne - оборонительный

Deklaratiivsed teadmised - декларативные знания

Demokraatlik õpetaja - демократичный педагог/учитель

Didaktika - дидактика
 Diskussioonid - дискуссии
 Distsipliin - дисциплина
 Distsipliini alalhoidmine - сохранение дисциплины
 Dokumentide analüüs - анализ документов

Ebaedu - неудача, невезение
 Eduelamus - чувство успеха
 Eduootus - ожидание успеха
 Eneseväarikuse alalhoidmine - сохранение чувства собственного достоинства
 Edusaavutamismotiiv - мотив достижения успеха
 Eelarvamused - предрассудок, предубеждение, предубеждённость, предвзятость
 Eesmärgiorientatsioon - целевая ориентация
 Eesmärgistamine õppe- ja kasvatustöös - цели учебно-воспитательной работы
 Eesti põhi- ja keskkoolide riiklik õppekava - Эстонская государственная программа основной школы и гимназии
 Egotsentriline - эгоцентрический
 Emotsionaalne kohanemine - эмоциональная адаптация
 Empirism - эмпиризм
 Eneseaustustarve - потребность в самоуважении
 Eneseefektiivsuse ootus - ожидание самоэффективности
 Eneseefektiivsustaju - чувство самоэффективности
 Eneseteostustarbed - потребность в самоутверждении
 Eneseväarikuse alalhoidmine - поддержание чувства собственного достоинства
 Ennast võimendav egoorientatsioon - самоусиливающая эго ориентация
 Ennetavad struktuurid - опережающие структуры
 Entusiasim - энтузиазм
 Episoodiline - эпизодический
 Episoodiline mälu - кратковременная/эпизодическая память
 Epistemoloogilised traditsioonid - эпистемологические традиции
 Ettekujutus väärkäitumise ulatusest - представление о неправильном поведении

Formaalne kontroll ja hindamine - формальный контроль и оценка знаний учащихся
 Formeeriv kontroll - формирующий контроль
 Formaalsed õppeained - формальные предметы
 Formaalsete operatsioonide periood - период формальных операций
 Füsioloogilised tarbed - физиологические потребности

Hargprogramm - разветвлённая программа
 Hariduspoliitilised kampaniad - образовательно-политические кампании
 Heuristilised oskused - эвристические умения
 Hindamine fikseeritud standardite alusel - оценивание на основе зафиксированных стандартов
 Hindamismeetodid - методы оценивания

Hindamisvahendite valiidsus - валидность средств оценивания
Hoolimatu õpetaja - безразличный, равнодушный педагог
Häbi - стыд
Hälbiva käitumise ennetamine - предотвращение отклоняющего поведения
Hüpoteeside püstitamine - выдвинуть гипотезу

Identiteet - идентитет
Identiteedi hajumine - рассеяние идентичности
Induktiivne - индуктивный
Infovool - поток информации
Impulsiivsus - импульсивность
Initsiatiiv - инициатива
Integraalsus - интегральность
Individaalepingud õpilastega - индивидуальный/-ые договор/- а с учащимися
Individaalsed õpitingimused - индивидуальные условия для обучения
Individaalsete vajadustega arvestamine - учитывать индивидуальные потребности
Individualiseerimine õppetöös - индивидуализация учебного процесса
Inertsed teadmised - инертные знания
Informeerimine õppe-eesmärkidest - информирование о целях обучения
Inimkäitumise seaduspärasused - закономерности человеческого поведения
Instruktsioonid - инструкции
Integraalsus - интегральность
Interpersonaalne - интерперсональный (межличностный)
Intrapersonaalne - интраперсональный (внутриличностный)
Interferentsiteooria - теория интерференции
Isikustatud õppesüsteem - персонифицированная учебная система
Isolatsioon - изоляция

Jadaprogramm - последовательная программа
Juhtimisstiilid - стиль руководства
Jäävusmõiste omandamine - усвоение понятия постоянство

Kaasatöötamise kindlustamine - обеспечение сотрудничества
Kaaslaste mõju - воздействие сверстников
Kaitseseisund - защитное положение
Karistusviisid - способы наказания
Kasvamine - рост
Kiitus - похвала
Kinnitamine - закрепление, подкрепление
Konstruktivistlikud õppimisteooriad - конструктивистские теории научения
Klassi häälestamine - организация класса
Klassidiskussioon - дискуссия в классе
Klassi- ja kooliväline õppekava - классная и внеклассная учебная программа
Klassimiljö - среда ~ обстановка в классе

Kodeerivate märgisüsteemide kasutamine - использование кодированных систем знаков
Kognitiivinformatsioonilised õppimisteooriad - когнитивноинформационные теории научения
Kognitiivne taksonoomia - когнитивная таксономия
Kognitiivne sekkumine - когнитивное вмешательство
Kognitiivne stiil - когнитивный стиль
Kontseptuaalne tempo - концептуальный темп
Kognitiivse arengu tsüklilisus - цикличность когнитивного развития
Kognitiivsed õppimisekäsitused - когнитивные концепции обучения, подходы обучения
Kognitiivsed strateegiad - когнитивные стратегии
Kohanemine - адаптация
Konventsionaalne moraal - конвенциональная мораль
Kokkuleppehinded - оценки по договоренности
Kokkuvõttev hindamine - итоговое оценивание
Kollektiivlepingud - коллективный договор
Kompleksõppekavad - комплексные учебные программы
Komplekssed distsiplineerimise meetodid - комплексные методики дисциплинирования
Konkreetsete õppe-eesmärkide formuleerimine - формулирование конкретных учебных целей
Konstruktivistlikud õppimisekäsitused - конструктивистские подходы к обучению
Kontrolli kese - центр контроля
Kontrolli fookus - фокус контроля
Kontrollitava sisu piiritlemine - определение сути контроля
Konvergensed küsimused - конвергентные вопросы
Kooperatiivsed õppemeetodid - кооперативные методы обучения
Korrarikkumise peatamise lihtmeetodid - простые методы прекращения нарушения дисциплины
Kreatiivsus - творчество
Kujundlik teadmine - образное знание
Kuuluvustarve - потребность в принадлежности
Kõlblise kasvatuse meetodika - методика нравственного воспитания
Kõlbliste dilemma lahendamise - решение моральных, нравственных, этических диалогов
Käitumisautotismid - поведенческие автоматизмы
Käitumise modifitseerimise meetodika - методика модификации поведения
Käitumiskorra kavandamine - наметить правила поведения, этикет
Küsimused - вопросы

Lahenduste otsinguväli - поле поиска решений
Lainetusefekt - волнообразный эффект
Lineaarprogramm - линейная программа
Loominguline isiksus - творческая личность
Lubamatu käitumise peatamine - приостановить неприемлемое поведение
Lugemine - чтение
Lähima arengu tsoon - зона ближайшего развития

Lühivastuselised testiküsimused - тесты с краткими ответами

Lünktest - Тест «Незаконченные предложения»

Manualism - мануализм

Matemaatiline pendel - математический маятник

Materiaalsete olude kujundamine klassis - формирование материальной базы в классе

Meetod - метод

Minimaalse sekkumise meetodid - методы минимального вмешательства

Mitteformaalne hindamine - неформальное оценивание

Mitteformaalne õppekava - неформальная учебная программа, план

Mnemotehnilised võtted - мнемотехнические приемы

Monitooringuoskused - умения мониторинга

Moraalne ja intellektuaalne absolutism - моральный и интеллектуальный абсолютизм

Mudelid - модели

Märguanded - сигналы, знаки

Narratiivne esitus - изложение событий в их временной последовательности

Narratiivsed teadmisstruktuurid - структуры знаний повествования

Neobiheiviorism - необихевиоризм

Normatiivne hindamine - нормативное оценивание

Objektiivsed testiküsimused - объективные тестовые вопросы

Osutamisevõtted - приемы проявления

Otsene õpetamine - непосредственное обучение

Pealiskaudsed õppijad - поверхностные учащиеся

Pedagoogiline pädevus - педагогическая компетентность

Pedagoogiline psühholoogia - педагогическая психология

Pedagoogiline teadmine - педагогические знания

Perekondlik kasvatusstiil - семейный стиль воспитания

Probleemidekeskne õppekava - учебный планб центрированный на проблемах

Probleemse käitumise tüübid - типы проблемного поведения

Probleemse käitumise ületamine - преодоление проблемного поведения

Probleemülesanded - проблемные задания

Programmeeritud õpikud - программированные учебники

Programmõpe - программированное обучение

Psühhoanalüüs - психоанализ

Psühholoogiline diferentseerimine - психологическое дифференцирование

Psühholoogilised konsultatsioonimeetodid - методы психологического консультирования

Psühhomotoorne taksonoomia - психомоторная таксономия

Psühhosotsiaalne kliima - психосоциальный климат

Pygmalioni efekt - эффект Пигмалиона

Põhimõttelised skeemid - принципиальные схемы

Rahvusvähemused - национальное меньшинство
 Rakendamise - внедрение, освоение
 Ratsionalism - рационализм
 Reflektiivsus - рефлексивность
 Reitinghinnangud - оценки рейтинга
 Reitinguskaalad - шкала рейтинга
 Resümeerimine - резюмирование
 Rühm - группа
 Rühma saavutusmotivatsioon - мотивация достижения в группе
 Rühmatöömeetodid - групповые методы работы

Saavutusmotivatsioon - мотивация достижения
 Saavutusmotivatsiooni tugevus - прочность мотивации достижения
 Seksuaalne surve - сексуальное давление
 Sekundaarsed tarbed - вторичные потребности
 Semantiline - семантическое
 Silmkontakt - контакт глаз
 Silmside - поле зрения, видимости
 Sisekõne - внутренняя речь, эндофазия
 Sisemine aktiivsus - внутренняя активность
 Situatiivsus - ситуативность
 Situatiivne õppimotivatsioon - ситуативная учебная мотивация
 Sokraatiline vestlus - Сократовская беседа
 Soorituslikud kontrollküsimused - Сократовские контрольные вопросы
 Sotsiaalne õppimine - социальное обучение
 Sotsialiseerimine - социализация
 Sotsialiseerimise sihipärasus - целенаправленная социализация
 Spetsifikatsioonitabel - таблица спецификаций
 Spiraalne õppekava - спиральная программа, учебный план
 Stagnatsioon - стагнация
 Stiimulreaktsioon - стимул-реакция
 Sujuv üleminek - плавный переход
 Suunatud avastusprotsess - направленный процесс открытия
 sõltumatu - независимый
 sõltuv - зависимый
 Sõprussuhete kujunemine - формирование дружеских отношений
 Sünergeetiline efekt - синергетический эффект
 Süntees (kognitiivne taksonoomia) - синтез (в когнитивной таксономии)

Tahtlik õppimine - осознанное обучение
 Tahtmatu õppimine - произвольное обучение
 Taksonoomia - таксономия
 Tasakaalustamine - уравнивание, балансирование, установление равновесия
 Tasustamine - возмещение, вознаграждение, компенсация

Teadmine - знание, сведение, осведомлённость
Teadmisstruktuurid - структуры знаний
Tegevuse hoogsus - стремительность действия
Teoreetilised teadmised - теоретические знания
Traditsiooniline lähenemine õppetöös - традиционный подход к учебной работе, к учёбе, к занятиям
Tsükliõpe - циклическое обучение
Tunnetuslik ebakõla - познавательная дисгармония
Tunnetusprotsessi mudel - модель познавательных процессов
Tunni tempo ja sujuvus - темп и слаженность урока
Tähelepanu alalhoidmine - сохранение внимания
Tähelepanu kindlustamine - закрепление внимания
Täidesaatmise kontroll - контроль осуществления
Tööhoog - трудовой порыв
Tüüpülesanded - типичные задания

Universaalsus - универсальность
Universaalsed eetilised printsiibid - универсальные этические принципы
Unustama - забыть

Valikvastused - выборочный ответ
Varjatud õprekava - скрытый учебный план, программа
Vastastikused isikutevahelised ootused - межличностные взаимные ожидания
Verbaalne informatsioon - вербальная информация
Vormimine - формирование
Võtmesõnade meetod - метод ключевых слов
Väline ja sisemine motivatsioon - внешняя и внутренняя мотивация
Väärkäitumise ennetamine - предупреждение, предотвращение, неприемлемого поведения
Väärkäitumist ajendavate tegurite identifitseerimine - идентифицирование побуждающих факторов неприемлемого поведения
Väärkäitumist alalhoidvad sotsiaalsed tegurid - социальные факторы, сохраняющие неприемлемое поведение
Väärtuse omistamine - присвоить ценность
Väärtuskasvatus - ценностное воспитание
Väärtusõpetus - ценностное обучение
Väärtusotsustuste õigustamine - оправдание ценностных решений

Õpetaja juhtimisstiil - стиль руководства педагога/учителя
Õpetajakesksed õppemeetodid - методы центрированные на педагога/учителя
Õpetajate hoiakute mõju - воздействие установок учителя
Õpetamisülesanded - задачи обучения
Õpilane mudelina - ученик как модель
Õpilase meespea - памятка ученика

Õpilaste nõustamine - консультирование учащихся
Õpilaskeskne õppekava - учебный план, программа центрированная на ученика
Õpimotivatsioon - учебная мотивация
Õpioskused - навыки обучения
Õpiprotsessi hindamine - оценивание учебного процесса
Õpitu üldistamine - обобщение пройденного, выученного
Õpitud abituse - приобретенная беспомощность
Õpitulemuste klassifikatsioonid - классификации результатов обучения
Õpitulemuste kontrollivahendid - средства для контроля результатов обучения
Õpre- ja kasvatustöö eesmärgistamine - цели учебно-воспитательной работы
Õpre-eesmärkide spetsifikatsioonid - спецификации учебных целей
Õpre-eesmärkidest informeerimine - информирование об учебных целях
Õpre-kasvatuseesmärgid - учебно-воспитательные цели
Õppekava - учебный план, программа
Õppematerjal - учебный материал
Õppematerjali täieliku omandamise strateegia - стратегия полного усвоения учебного материала
Õppemeetodid - методы обучения
Õppemoodulid - модули обучения
Õpreprotsessi mudel - модель учебного процесса
Õprestrateegia - стратегия обучения
Õppetund - урок
Õppetöö - учебная работа, учёба, занятия
Õppetöö individualiseerimise metoodilised süsteemid - методические системы для индивидуализирования учебы
Õppetöö korraldamine - организация учебной работы, учёбы, занятия
Õppetöö planeerimine - планирование учебной работы, учёбы, занятия
Õppetöö organisatoorne vorm - организаторные формы учебной работы, учёбы, занятия
Õppimine - обучение
Õppimise ajaline jaotus - распределение обучения во времени
Õppimisoskused - умения учиться
Õpioskused - учебные навыки и умения

Ääremärkused - заметки на полях

Üheaegsed tegevused - одновременные действия
Ühinemistarve - потребность в объединении
Ühiskondlik arvamus - общественное мнение
Üldine õpimotivatsioon - общая учебная мотивация
Üldised õppimisoskused - общие учебные навыки и умения
Üldistamine - обобщение
Ülekanne õppimisel - перенос в учебе
Üldiste õpioskuste liigid - общие виды учебных навыков и умений
Üldpedagoogika - общая педагогика

Ülekanne - перенос

Ülereageerimine - сверхреагирование

4.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks

Õppimise olemus ja mõiste. Õppimine on võime, mis on evolutsiooni käigus loomadel ja inimestel kujunenud kohanemiseks keskkonnaga. Käitumise muutust selles kohanemisprotsessis ajendavad kas hedonistlikud motiivid või sisemine huvi ümbritseva maailma vastu.

Õppimine kui protsess leiab aset inimese järelalusliku mõttekonstruktsioonina. Tänapäevaste ettekujutuste järgi defineeritakse õppimist kui suhteliselt püsivat muutust potentsiaalses käitumises, mis tekib praktilise kogemuse vahendusel.

Biheivioristlikud õppimisteooriad käsitlevad õppimist kui väliskeskkonna märguannetele reageeringute kujunemist.

Kognitiivsed õppimisteooriad lähtuvad Piaget' tunnetusprotsesside mudelist ning peavad õppimist inimese sisemise aktiivsuse produktiks.

Klassikaline tingitus. Klassikalise tingituse seaduspärasusi uuris inimkatsetes J. Watson. Ta tõestas, et ka inimestel kujunevad assotsiatiivsed seosed orienteerimisreaktsiooni esilekutsuva ärritaja ja tingimatu ärritaja koosinemisel. Näiteks tekivad neil emotsionaalsed reageeringud mitmesugustele algul neutraalsetele märguannetele.

Kooli oludes on palju võimalusi õppimiseks klassikalise tingituse vahendusel. Nii võivad hirmu tekitavaks osutada mitmesugused kontrollisituatsioonid, õpetaja isik, koolikell jne.

Assotsiatiivse tingituse olemasolul kutsub ühe idee või sündmuse meenutamine esile sellega paaris oleva sündmuse meenutamise. Klassikaline tingitus on vaadeldav assotsiatiivse tingituse erijuhuna.

Koolis toimub paljude lihtoskuste õppimine assotsiatiivse tingituse kujundamisega. Nii treenitakse õpilastel korrutustabeli kasutamist, võõrsõnade vastete kiiret leidmist, klaverimängu jne.

Operantne tingitus kirjeldab õppimisilminguid, kus organism muudab oma reageerimisviisi märguandele tasustamise mõjul. Uurides stiimul-reaktsioon-seoste kujunemist loomade kohaneval käitumisel, sõnastas E. L. Thorndike rea õppimise seaduspärasusi, sh harjutamise- ja efektiseaduse. Ka näitasid Thorndike'i uurimused, et õppimise resultaadid on suhteliselt konkreetsed ning üldistuvad vähe uutele oludele.

Operantse tingituse rakendamist inimõppimisel ei samastu loomade dresseerimisega. Esiteks saavad inimesed aru keelest ning neile saab alati seletada, millist käitumist neilt oodatakse. Teiseks saab inimesi eelnevalt informeerida, milline tasustus või hüve kaasneb soovitud käitumisega. Loomade puhul toimib tasustus vaid kogemuse vahendusel.

Sotsiaalse õppimise olemus, faasid. Neobiheivioristlikud õppimisteooriad lähtuvad üldjoontes biheivioristlikust stiimul-reaktsioon-mudelist, kuid arvestavad ka mõtlemisprotsessidega, mis vormivad märguande ja reageeringu seost ning mõjutavad kujunenud seose rakendumist. Enamiku sotsiaalse käitumise viisidest ja normidest omandavad inimesed teiste käitumise jäljendamisega. Kui operantse tingituse kohaselt kujuneb uus käitumisviis tavaliselt harjutamise tulemusena, siis käitumismallide omandamiseks piisab sageli malli ühekordsest nägemist. Samuti ei ole mallõppeks alati

vajalik väline tasustamine. Jäljendamise teel õppimine on vaadeldav operantse tingituse rakendamise erijuhuna inimõppimisel.

Faasid:

Märkamine. Mudelikäitumise jäljendamiseks peavad õpilased seda märkama ja olema huvitatud selle jäljendamisest.

Meeldejätmise. Jäljendamiseks on tarvis kujundada seos situatsiooni märguande ja käitumisviisi vahel. Keerulisema käitumise meeldejätmiseks luuakse sellest üldpilt ja seejärel jätkatakse üksikoperatsioonide õppimisega.

Reprodutseerimine. Komplekssemate käitumisviiside omandamiseks on vajalik nende praktiseerimine. Praktiseerimisel tuleb kindlustada adekvaatne tagasiside.

Motivatsioon. Hõlpsamini jäävad meelde käitumismallid, mida demonstreerivad isikud, keda õpilased peavad staatusest kõrgemaks ja kellega soovivad sarnaneda.

Õppimise kognitiivsed käsitlused ja praktilised rakendused. Õppimise peamise motiivina näevad kognitiivsed õppimisteooriad õpilase sisemist huvi õpitava vastu ja sellest lähtuvat aktiivsust. Enamiku kognitiivsete õppimisteooriate teoreetiliseks lähtealuseks on J. Piaget' tunnetusprotsessi üldmudel, kus õppimist käsitletakse uue teadmise integreerimisena eelnevate kogemustega.

Õppimise konstruktivistlikud käsitlused ja praktilised rakendused. Õppimise konstruktivistlikud mudelid rõhutavad iga õpilase mõttemaailma ja sellest tulenevalt ka õpirotsessi ainulaadsust. Empiristlikul positsioonil asuvad konstruktivistid leiavad, et õppimise käigus kujunevad üldistused on tajutava maailma peegeldusteks; ratsionalistliku suunitlusega konstruktivistid arvavad, et üldistused on vaid inimese mõttetegevuse produktiks. Seetõttu ei tuleks ka õpilastelt nõuda ühesuguseid teadmisi ning õpetaja kohuseks on luua õpilastele soodsad tingimused, et nad võiksid oma arusaamu konstrueerida.

Õppe- ja kasvatuspõhimõtted põhikoolis ja gümnaasiumis

Põhikoolis käsitatakse õppimist väljundipõhiselt, rõhutades muutusi õpilase või õpilaste rühma käitumisvõimes. Konkreetsemalt tähendab see selliste teadmiste, oskuste, vilumuste, väärtushoiakute ja -hinnangute omandamist, mis on vajalikud igapäevaelus toimetulekuks. Õppimise psühholoogiliseks aluseks on kogemus, mille õpilane omandab vastastikuses toimes füüsilise, vaimse ja sotsiaalse keskkonnaga. Kogemusi omandades muutub õpilase käitumine eesmärgipärasemaks.

Õpetamist mõistetakse kui õppekeskkonna ja õppetegevuse organiseerimist viisil, mis seab õpilase tema arengule vastavate, kuid pingutust nõudvate ülesannete ette, mille kaudu tal on võimalik omandada kavandatud õpitulemused.

Kasvatust mõistetakse kui õpilase suhete kujundamist teda ümbritseva maailmaga. Edukas väärtuskasvatus eeldab kogu koolipere, õpilase ja perekonna vastastikust usaldust ning koostööd. Hoiakute kujundamise võtmeisik on õpetaja, kelle ülesanne on pakkuda isiklikku eeskujut, toetada õpilaste loomupärasest soovist enda identiteedis selgusele jõuda ning pakkuda sobiva arengukeskkonna kaudu tuge erinevates rühmades ja kogukondades ning kogu ühiskonnas aktsepteeritavate käitumisharjumuste väljaarenemiseks.

Gümnaasiumis käsitatakse õppimist õpilase aktiivse ja sihivõrse tegevusena, mis on suunatud tajutava informatsiooni mõtestamisele ja tõlgendamisele vastastikuses toimes teiste õpilaste, õpetajate, vanemate ja üldisema elukeskkonnaga, toetudes juba olemasolevatele teadmisstruktuuridele. Õppimises on kesksel kohal õpilaste aktiivne teadmiste

konstrueerimise protsess. Gümnaasiumis on loodud õppekeskkond, mis soodustab iseseisvat õppimist, sealhulgas vajalike õppimisoskuste kujunemist. Õppe- ja kasvatustegevuses lastakse õpilastel seada oma sihid, võimaldatakse õppida töötama nii iseseisvalt kui ka kollektiivselt ning antakse õpilastele võimalus leida erinevaid töömeetodeid katsetades neile sobivaim õpistiil.

Õppe ja kasvatuse rõhuasetused I kooliastmes

Esimeses klassis on õpetuse ja kasvatuse põhitaotluseks õpilaste kohanemine koolieluga, turvatunde ja eduelamuste kogemine ning valmisoleku kujunemine edasiseks edukaks õppetööks. Õpilaste koolivalmidus ja võimed on erinevad, seetõttu diferentseeritakse õppeülesandeid ja nende täitmiseks kuluvat aega. Õpetaja olulisim ülesanne on toetada iga õpilase eneseusku ja õpimotivatsiooni.

Õppetöö korraldamise alus võib esimeses kooliastmes olla üldõpetuslik tööviis. Sõltuvalt õpilaste ettevalmistusest võib kasutada ka aineõpetuslikku tööviisi või üld- ja aineõppe kombineeritud varianti.

Õppe ja kasvatuse rõhuasetused II kooliastmes

Teises kooliastmes on õpetuse ja kasvatuse põhitaotluseks vastutustundlike ja iseseisvate õpilaste kujunemine. Õppetöös on oluline äratada ja säilitada õpilaste huvi õppekavaga hõlmatud teadmiste ja tegevusvaldkondade vastu. Õpetuses rakendatakse mitmekesiseid tööviise ja ülesandeid, mis võimaldavad murdeikka jõudvatel õpilastel teha iseseisvaid valikuid ja seostada õpitut praktilise eluga ning aitavad toime tulla õpilaste individuaalselt erineva arenguga, nende muutuvate suhete ja tegutsemisega uutes rollides.

Õppe ja kasvatuse rõhuasetused III kooliastmes

Kolmandas kooliastmes on õppe ja kasvatuse põhitaotlus aidata õpilastel kujuneda vastutustundlikeks ühiskonnaliikmeteks, kes igapäevaelus iseseisvalt toime tulevad ning suudavad oma huvidele ja võimetele vastavat õpiteed valida.

Põhikoolis ja gümnaasiumis õppetegevust kavandades lähtuvad õpetajad üldpädevustest, õppeaine eesmärkidest, õppesisust ja oodatavatest õpitulemustest ning „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas“ § 2 sõnastatud alusväärtustest. Õppetegevust kavandades toetatakse lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega.

Õppimisoskus (õpioskus) tähendab suutlikkust oma õppimist ise juhtida: seada eesmärged, õppimist kavandada, jälgida oma õppimisprotsessi, kontrollida ja hinnata oma õpitulemusi ning oma tegevust korrigeerida.

Õpioskus on oskus õppida ennast tundma, et end ise aidata - saada enda õpetajaks, mis eeldab metakognitsiooni.

Metakognitsioon on oma õppimisprotsessi jälgimine ja analüüsimine kõrvalt.

Õpioskused on elementaarsemad, kitsamate ja konkreetsemate eesmärkidega.

Õpistrateegiad on õpitud tegevuskavad, mida kasutatakse teadmiste, oskuste omandamiseks, töötlemiseks, kasutamiseks; eriti oma õppimise juhtimiseks aga ka kontrollimiseks. Õpioskuste ja õpistrateegiate klassifikatsioone ja määratlusi on palju. Leinbocki õpioskuste liigitus (1996):

Õpioskused on:

- alusõpioskused (baasoskused) - lugemis-, kirjutamis-, kõnelemis-, kuulamis-arvutamise-, mõõtmis-, vaatlusoskus. Ka õpiku, sõnastiku, arvuti kasutamise oskus, probleemide lahendamise oskus, info hankimise oskus jne.
- tunnetuslikud õpioskused - tunnetuse tahtelise juhtimise oskused (tähelepanu, mälu, mõtlemise ja fantaasia aktiveerimise oskused, keskendumisoskused jne.)
- organisatsioonilised õpioskused - õppimise ja puhkamise režiim, erinevate õpitegevuste sobiv järjestamine ja jaotamine, õppimise planeerimine, õppimishügieen, infokartoteekide ja konspektide koostamine jne.
- sotsiaalsed õpioskused - oskus teisi kuulata, oskus lülituda mõttevahetusse, oskus kaaslasti ergutada, soleerijaid pidurdada jne.

Motivatsioon väljendub eesmärgipärase käitumise enesealgatuslikkuse, kindlasuunalisuse, jõulisuse ja püsivusena. Motivatsioon on üldiselt defineeritud kui mingi käitumise tõukejõududeks olev asjaolude kogum. Need asjaolud võivad olla seotud inimese põhivajadustega nagu toit või konkreetne eesmärk.

Käitumise põhjusteks võivad olla ka ideaalid, olemise seisundid (rahulolu, õnn). Inimest tegutsema panevaks asjaoluks võib olla ka eetika või altruism. Õpimotivatsiooni moodustavad need asjaolud, mis panevad õpilase õppima.

Laiemas tähenduses on **distsipliin** nii kasvatustöö tingimus kui ka tulemus, mis tagab õpilastel normaalse õppimise, õppimisoskuste kujunemise ja üldse sotsiaalse arengu.

Õppedistsipliin klassis oleneb nii õpilaste eripärast, nende käitumisest rühmana kui ka õpetaja isikuomadustest. (ei alluta korrale, õpilane püüab õpetajat nii-öelda ära osta, raudne distsipliin ilma austuseta, austusest tulenev distsipliin).

Probleemne käitumine kujuneb läbi kuude ja aastate ning esineb järjest võimsamalt erinevates elusituatsioonides. Probleemne käitumine ilmneb varajastel arenguaastatel ja suureneb inimese täiskasvanuks saades nii sageduselt kui tõsiduselt. Käitumist võib pidada probleemseks juhul, kui selle tagajärjel inimene ise, teda ümbritsevad inimesed ja/või füüsiline keskkond saavad kannatada või vigastada kas emotsionaalselt, vaimselt või füüsiliselt.

Vägivalda käsitletakse sotsiaalse probleemina. Sotsiaalsele probleemile kui sellisele konkreetset määratlust sotsiaalteadustes ei ole.

Vägivalda saab vaadelda teaduslikult kitsa ja laia tähenduse järgi. Vägivalla kitsa tähenduse järgi on vägivaldne käitumine agressiivne käitumine, kus inimene kasutab oma keha või objekti, et tekitada kahju, valu või ebamugavust teisele inimesele. Kitsas tähenduses on vägivald seega üksnes füüsilise jõu kasutamine ning ei sisalda verbaalset või kaudset agressiooni, mis on suhetega seotud. Siia alla kuulub nii füüsiline kiusamine, mille puhul agressioon on korduv ning suunatud nii nõrgema vastase vastu kui ka kahe võrdsel positsioonil oleva indiviidi kaklus.

Õppekava on kava, mille järgi toimub õppimise protsess mingis õppeasutuses. Eesti põhikoolides ja gümnaasiumides õppimine toimub "Põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava" järgi.

4.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks

Ühenda sõna seletusega!

1. Ajurünnak

a) edu väljenduv
eriline psüühiline
seisund

b) mitesuuremine

2. Eduelamus

c) harjuma

d) korratus, rike,
takistus

3. Eelarvamus

4. Hoolimatu
inimene

e) mitte kellestki
ega millestki hooliv
inimene

f) aktiivõppe meetod,
rühmatöö vorm, ideede
genereerimise meetod, mille
töötas välja 1950-ndatel
Alex Osborne.

5. Karistus

6. Kiitus

g) pole progressi,
seisak

i) harjumuspäraseks
kujunenud ette valmis
arvamus millegi kohta

7. Kohanema

8. Pealiskaudne
õppija

j) inimese võime(te)
kõrge tase

k) mitte eriti põhjalik,
süvenenud õppija

9. Õppimise
stagnatsioon

10. Andekus

l) tunnustav hinnang,
esiletõstmine

m) halva käitumise
vms. puhul rakendatav
kasvatus-,
mõjutusvahend

11. Lõimumine

12. Häire

5. Õpetaja identiteet ja juhtimine

5.1. Õppeaine sisu

Õppeaine käsitleb järgmiseid teemasid: hariduskorraldus, haridusõigus, õpetaja identiteet, hariduspoliitilised valikud, võrdlusuuringud, õpetaja eetika ja väärtuskasvatus, haridusõigus, õpetaja õigused ja kohustused.

5.2. Õppeaine „Õpetaja identiteet ja juhtimine“ eesti-vene sõnastik

Aine õpetaja - учитель-предметник

Aksioloogia - аксиология

Algatusvõimelisus - инициативность

Andragoogika - андрагогика

Arendav õppimine - развивающее обучение

Distsipliini juhtimine - управление дисциплиной

Emotsionaalne stabiilsus - эмоциональная стабильность

Empaatia - эмпатия

Eriuskused ja võimed - специальные умения и навыки

Eripedagoog - специальный педагог

Eripedagoogika - специальная педагогика

Gümnaasium - гимназия

Haridusasutus - образовательное учреждение

Hariduslike erivajadustega lapsed - дети с особыми образовательными потребностями

Hariduse tase - уровень образования

Hindamise ja tagasiside analüüsi meetodid - методы анализа, обратной связи и оценивания

Identiteet – идентичность, самоидентификация

Individuaalne õppekava - индивидуальная учебная программа

Isiksuslikud omadused ja võimed - личностные качества и способности

Katkematu haridus v elukestev haridus - непрерывное образование

Keelekümblus - языковое погружение

Keelte valdamise tase - уровень владения языками

Klassiõpetaja - классный учитель

Kommunikatiivne kompetentsus - коммуникативная компетентность

Kompetentsus - компетентность

Kooliaste - школьная ступень

Koolieelne lasteasutus - дошкольное учреждение

Koolialaste uuringute korraldamise meetodid - методы организации школьных исследований

Kriitiline mõtlemine - критическое мышление
Kutseaasta - профессиональный год
Kutsealane- ja karjäärinõustamine - профессиональное и карьерное консультирование
Kutseidentiteet - профессиональная идентичность
Kutsevalifikatsioon - профессиональная квалификация
Kvalifikatsiooni tõstmine - повышение квалификации
Kutseoskuste nõuded - требования к профессиональным навыкам
Kõrgem kutseharidus - профессиональное высшее образование

Lihtsustatud õppekava - упрощенная учебная программа

Multikultuurne haridus - мультикультурное образование

Ohutu keskkonna loomine - создание безопасной среды

Pedagoogiline psühholoogia - педагогическая психология

Pedagoogiline suhtlemine - педагогическое общение

Pedagoogiline tegevus - педагогическая деятельность

Probleemõpe - проблемное обучение

Programmeeritud õpetamine - программированное обучение

Põhikool - основная школа

Riiklik õppekava - государственная учебная программа

Stressitaluvus - стрессоустойчивость

Tolerantsus, sallivus - толерантность

Tugiisik - опорное лицо

Valmidus koostööks või koostöövalmidus - готовность к сотрудничеству

Väärtusorientatsioon - ценностные ориентации

Õpetaja eneseanalüüs - самоанализ педагога

Õpetaja kutsestandard - профессиональный стандарт учителя

Õpilaste arengu ja motivatsiooni toetamine - поддержка развития и мотивации учащихся

Õppekeskkond - учебная среда

Õppematerjal - учебный материал

Õppeprogramm - учебная программа

Õpreprotsessi planeerimine ja juhtimine - планирование и управление учебным процессом

Õppimisraskused või õpiraskused - учебные трудности

Õppimise aste - степень обучения

Üldised oskused ja teadmised - общие умения и знания

5.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks

Alusharidus - koolieelses lasteasutuses või kodus omandatud haridus; teadmiste, oskuste, vilumuste, käitumisnormide kogum, mis loob eeldused edukaks edasijõudmiseks igapäevaelus ja koolis.

Ainekava - iga õppeaine kohta koostab vastutav õppejõud ainekava, mille kinnitab programmijuht; sisaldab aine konkreetse toimumisega seonduvat informatsiooni (õppejõud; loengute, praktikumide ja iseseisva töö hulk; iseseisvate tööde loetelu ja juhend nende tegemiseks; eksamile või arvestusele pääsemise tingimused jpm). Ainekava koosneb järgmistest punktidest: vastava aine rõhuasetused, õpetamise põhimõtted, taotletavad õpitulemused ja õppesisu.

Algaja õpetaja - esimest aastat töötav õpetaja, kes on registreerunud kutseastaks, teeb koostööd mentoriga ja osaleb kutse aasta programmis.

Apellatsioonikomisjon - vaatab läbi riigieksami tulemuste kohta esitatud vaided; kuuluvad: HTM-i järelevalveosakonna juhataja ja teenistuja, üldharidusosakonna teenistuja, kaasatakse eksperte.

Eesmärk - on inimesel, inimeste rühmal, mitte asjal, protsessil või nähtusel (nendel on otstarve). Eesmärk on otsus. Eesmärgi võtab inimene või selles lepitakse kokku. Eesmärgid võivad olla inimestel, kui nad tegutsevad eesmärgipäraselt. Eesmärkides on vaja kokku leppida inimeste koostöök. Eesmärkide saavutamist kontrollitakse ning vastavalt sellele eesmäärke täpsustatakse või korrigeeritakse. Eesmärgid jagunevad lähemateks (konkreetsemad) ja kaugemateks.

Emotsionaalne intelligentsus (EQ) - ehk tundetarkus ehk tundetaip. Võime oma tundmusi mõista, tajuda, juhtida, väljendada. **Empaatiavõime** (teiste hingeelu mõistmine); sotsiaalne pädevus.

Eneseanalüüs - laiem mõiste kui enesehindamine. Sisaldab ka oma vajaduste, kogemuste ja huvide teadvustamist, eesmärkide vastavuse analüüsi jms. Õpetaja (ja õpilase) tegevusele saab ja on mõttekas kõrvvalt hinnangut anda, kui õpetaja (ja õpilane) ise oma tegevust analüüsib ja ainult selles ulatuses, milles eneseanalüüsiga tegeletakse. Õppimise, sotsialiseerumise alus ja eeldus. Adekvaatse enesehinnangu korral on ka tegevus adekvaatne, üle-, ala- või väärhindamine põhjustab õigusrikkumisi jm hälbivat käitumist.

Enesemääramine - teadlik, (teadvustatud), aktiivne tegevus, mille tulemuseks on senisest parem arusaam, kes ma olen/me oleme sh millised instinktid meil on, mida ma oskan ja suudab/me oskame ja suudame ning vajan/vajame. Enese häälestamine eelseisvaks kooskõlaliseks tegevuseks (tööks, mänguks, loominguks) teistega ja keskkonnaga, oma väärtustega, loomusega, loodusega. Kus me tuleme, kus, kes me oleme, milleks me oleme, kuhu me läheme?

Gümnaasium - põhikoolile järgnev üldhariduskool, mis loob võimalused üldkeskhariduse omandamiseks. Nominaalne õppeaeg gümnaasiumis on kolm aastat.

Haridus - õppekavadega ettenähtud teadmiste, oskuste, vilumuste, väärtuste ja käitumisnormide süsteem, mida ühiskond tunnustab ning mille omandatust ta kontrollib.

Haridusasutused - koolieelsed lasteasutused, põhikoolid ja gümnaasiumid, kutseõppeasutused, rakenduskõrgkoolid, ülikoolid, huvikoolid ning täiendusõppeasutused, samuti neid teenindavad teadus- ja metoodikaasutused.

Hariduskorraldus - lasteaegade, koolide ja teiste õppeasutuste, raamatukogude, meedia, nõustamise, kutsesüsteemi koostoimes haritud inimeseks kujunemise tingimuste loomine. Hariduskorraldus seisneb haridusasutuste jt haridussüsteemi elementide töö eesmärgistamises, finantseerimises, organiseerimises ja hindamises. Siia kuulub lisaks koolikorraldusele, mille osaks on koolivõrk, ka mitteformaalne õppimine, informaalne õppimine, harituks kujunemine töötades, mängides vms, selle tulemuse (haridus) formaalne tunnustamine. Samuti on hariduskorralduse osaks kutse omistamine, äravõtmine, hariduse ja õppimisega seotud kulutuste tasumine ja maksustamine jms.

Haridusliku erivajadusega õpilane - HEV õpilane on õpilane, kelle andekus, õpiraskused, tervises seisund, puue, käitumis- ja tundeeluhäired, pikemaajaline õpest eemalviibimine või kooli õppekeele ebapiisav valdamine toob kaasa vajaduse teha muudatusi või kohandusi õppe sisus, õppeprotsessis, õppe kestuses, õppekoormuses, õppekeskkonnas (nagu õppevahendid, õpperuumid, suhtluskeel, sealhulgas viipekeel või muud alternatiivsed suhtlusvahendid, tugipersonal, spetsiaalse ettevalmistusega pedagoogid), taotletavates õpitulemustes või õpetaja poolt klassiga töötamiseks koostatud töökavas.

Haridusstandard - igale haridustasemele kehtestatakse nõuded, mida nimetatakse riigi haridusstandardiks. Riigi haridusstandardid esitatakse riiklikes õppekavades. Õppekavad sisaldavad hariduse sisu määravaid kohustuslikke õppeprogramme, õppetöökst ettenähtud ajakulu, kohustuslikke teadmiste, oskuste, vilumuste ja käitumisnormide kirjeldusi.

Haridustasemed - Haridustasemetega on seotud kooliastmed. Eestis on kooliastmeteks üldhariduskoolides 1.-3. klass, 4.-6. klass, 7.-9. klass ja 10.-12. klass. Kõrgkoolis on astmeteks diplomioõpe või bakalaureuseõpe, magistriõpe ja doktoriõpe. Tasemed: 1) alusharidus; 2) põhiharidus (hariduse I tase; Eestis 9 klassi ning see on kohustuslik alates 7. eluaastast kuni 17. eluaastani); 3) keskharidus (hariduse II tase; Eestis 3 aastat ja see tähendab üldkeskharidust ehk gümnaasiumiharidust või kutsekeskharidust); 4) kõrgharidus (hariduse III tase).

Hindamine - jaguneb hinde panemiseks (numbriline hindamine) ja hinnangu/tagasiside andmiseks.

Hindamise alus - õpilaste hindamisel lähtutakse „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas“ ning kooli õppekavas sätestatud teadmistest ja oskustest.

Hindamise korraldus - haridus- ja teadusministri määrustes on määratletud, millal, kui tihti, kuidas toimub, mil viisil ja kes konkreetselt ning mitu hindajat hindab.

Hindamiskriteeriumid - detailselt lahti kirjutatud õpiväljundid. Kirjeldused selle kohta, milliseid teadmisi, oskusi ja hoiakuid, mis tasemel ja mõõdus ning mil viisil peab õppija konkreetse hindamismeetodi kaudu demonstreerima.

Hindamismeetod - moodus, kuidas õpiväljundite omandamist kontrollida nt test, kontrolltöö, essee, õpimapp jne.

Hindamispõhimõtted - millises süsteemis hindamine toimub, koolis nt viiepallisüsteemis; milliste kriteeriumite alusel toimub hindamine.

Hindamisviis - meetod õpiväljundite omandamise kontrollimiseks nt tasemetöö, lõpueksam ja riigieksam on standardiseeritud hindamisviisid.

Identiteet - samastamine, seostamine mingi sotsiaalse grupiga, kultuuriga, kohaga, väärtustega vm. Eristada tuleb omistatud identiteeti (teiste poolt sh ametlikult omistatud n kodakondsus), deklareeritud identiteeti (seda, mida inimene avalikult väidab omavat),

teadvustatud ja teadvustamata identiteeti, tegelikku (mille alusel inimene käitub) ja taotletavat (milliseks inimene soovib saada, millisena soovib end tunda) identiteeti. Identiteet seondub enesemääramise ja kuuluvusega.

Individuaalne õppekava - selle koostamisel kaasatakse õpilane või lapsevanem ning vajaduse kohaselt õpetajaid ja tugispetsialiste. Võib rakendada üliandekale õpilasele, õpi- ja käitumisraskustega õpilasele, koolist pikaajaliselt puudunud ning koduõppele määratud õpilasele jne.

Juhtimine - erinevate tegevuste koordineerimine eesmärgi saavutamiseks. Organisatsiooni vm inimeste koosluse üks funktsioone, mis tagab organisatsiooni eesmärkide saavutamise. Juhitakse protsesse. Iga protsess jaguneb omakorda alaprotsessideks, mida vahetult mõjutatakse. Eristada võib juhtumipõhist juhtimist (tegutsetakse vastavalt kujunenud olukorrale, reaktiivne, tagantjärele tarkus), protsesside juhtimist (planeerimine, tagasiside jms) ja organisatsiooni juhtimist (luuakse olukord organisatsioonis, kus toimub planeerimine, tagasiside jms). Eestis domineerib veel juhtumipõhine juhtimine, kuna organisatsioonikultuur on veel väga noor.

Järelevalve - nt valla poolt läbi viidav teenistuslik järelevalve kooli juhtimise üle.

Keskeriharidus - haridust, mis põhineb üldkeskharidusel, kuid mida riiklikult ei tunnustata kõrgharidusena, loetakse kesk- ja kõrghariduse vahepealseks hariduseks.

Koolieelne lasteasutus - koolieast noorematele lastele hoidu ja alushariduse omandamist võimaldav õppeasutus. Toetab lapse perekonda, soodustades lapse kasvamist ja arenemist ning tema individuaalsuse arvestamist.

Kooli põhimäärus - dokument, milles sätestatakse: 1) kooli nimetus; 2) kooli asukoht ja tegutsemiskohad; 3) kooli tegutsemise vorm; 4) kooli hoolekogu ja direktori ülesanded; 5) õppe ja kasvatus korraldus koolis, sealhulgas koolis omandatava hariduse liik ja tase, õppekeel või õppekeeled, koolis toimuv statsionaarne või mittestatsionaarne õpe või mõlemad ning vajaduse korral koolis tegutsevad hariduslike erivajadustega õpilaste klassid ja rühmad; 6) koolis toimuva õppekavavälise tegevuse korraldamise alused; 7) õpilaste ja vanemate õigused ja kohustused, sealhulgas esimese õpilasesinduse valimise kord, ning õpilaskonna poolt õpilasesinduse põhimääruse heakskiitmise kord; 8) koolitöötajate õigused ja kohustused; 9) majandamise ja asjaajamise alused.

Kooli õppekava - riiklike õppekavade alusel koostab kool õppekava, mis on koolis õpingute alusdokument.

Kujundav hindamine - mõõdab õppeprotsessi eesmärgipärasust selle käigus ja pakub traditsiooniliselt õppijale võimaluse hinnata oma arengut kesksete eesmärkide seisukohast ja hindamiskriteeriumitest lähtuvalt. Väljendatakse sõnaliselt.

Eesmärgiks on korrigeerida õppeprotsessi või kinnistada õnnestunud õppimist. Võib toimuda ka enesehindamise vormis.

Kutseaasta - toetusprogramm algajale õpetajale esimesel tööaastal, sisaldab mentorlust haridusasutuses ja kutseaasta tugiprogrammis osalemist ülikoolis. Kutseaasta (maht 160 t) läbimisel väljastatakse täienduskoolituse tunnistus.

Eesmärk on toetada algaja õpetaja kohanemist haridusasutuse kui organisatsiooniga, arendada esmaõppes omandatud kutseoskusi ning pakkuda tuge kogemuste puudumisest tekkivate probleemide lahendamisel.

Kutseaasta tugiprogramm - ülikoolide juures toimuv refleksiooniseminar, mille eesmärk on toetada algaja õpetaja kutsearengut ning pakkuda võimalust kogenud grupijuhi toel teiste noorte kolleegidega kogemusi jagada.

Kutsekvalifikatsioon - antud kutsealal nõutav pädevuse tase, mida tunnustatakse kas reguleeritud, ajalooliselt või rahvusvaheliselt kujunenud nõuete alusel (süsteemis on viis taset).

Kutsestandard - kutseõukogu kinnitatud dokument, mis kirjeldab tööd ja määrab kindlaks kutsekvalifikatsioonist tulenevad nõuded teadmiste, oskuste, vilumuste, kogemuste, väärtushinnangutele ja isikuomadustele.

Kutse taotlemine - kutseaasta läbinul on õigus taotleda Õpetaja kutsestandardis määratletud haridustasemele ja kutseoskuse nõuetele vastavuse korral õpetaja kutsetunnistust.

Kutsetunnistus - õpetaja kutsestandardile vastavust tõendav dokument, mille väljastab kutsekomisjon.

Lihtsustatud õppekava (LÕK) - põhikooli LÕK moodustab üldharidusliku terviku, keskendub elementaarskuste ja elus iseseisva toimetuleku kujundamisele. Peamine erinevus on õppekava korrektsiooniline suunitlus ja lihtsustatud ainekava.

Läbivad teemad - puudutavad õpilase isiksuse ja sotsiaalse arengu seisukohalt olulisi eluvaldkondi, mida ükski õppeaine eraldi ei käsitle. Läbivate teemade õpetamise eesmärk on kujundada teadmisi, oskusi, hoiakuid, väärtushinnanguid ja käitumisnorme valdkondades, millel on kokkupuutepunkte paljude õppeainetega.

Multikultuursus - arenevat ühiskonda iseloomustab kultuuride paljus, mis vastastikku üksteist täiendavad. Hariduse funktsiooniks on seda protsessi toetada. Kui me lähtume ainult oma kultuurist, siis me ei suuda määratleda oma eripära, identiteeti, ei suuda suhelda teiste kultuuridega, kuna me ei mõista nende eripära ning ei teki impulssi arenguks. Igal sotsiaalsel grupil on oma subkultuur. Eristavad tegurid on: keel, religioon, välimus sh riietus, elukoht, tegevusala (töö, hobi), haridus, teabeallikad (publik), sugulus, jms. Inimesel on oluline samastumine teatud grupiga „meie“, et määrata end maailmas, eristuda „nendest“. Mida rohkemate gruppidega suudab inimene samastuda, seda paremini suudab ta end määratleda maailmas ning märgata teisi gruppe ja teha nende esindajatega koostööd.

Põhikiri - dokument, kus on kirjas organisatsiooni või asutuse üldsätted, eesmärgid, liikmeks vastuvõtmise, väljaastumise, väljaarvamise kord ja tingimused, liikmete õigused ja kohustused, juhatus jne.

Põhikool - üldhariduskool, mis loob võimalused põhihariduse omandamiseks ja koolikohustuse täitmiseks. Põhikoolis on õppekava täitmiseks arvestatud aeg (edaspidi nominaalne õppeaeg) üheksa aastat. Põhikooli kooliastmed on: 1) I kooliaste - 1.-3. klass; 2) II kooliaste - 4.-6. klass; 3) III kooliaste - 7.-9. klass.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus - selles seaduses kehtestatakse põhikoolide ja gümnaasiumide tegevuse alused (01.09.2011 jõustus uus seadus).

Riiklik õppekava - kavas esitatakse õppe eesmärgid, oodatavad õpitulemused, hindamise tingimused ja kord ning nõuded õppekeskkonnale, õppe ja kasvatuse korraldusele, kooli lõpetamisele ja kooli õppekavale.

Supervisioon - nõustamine, interaktsiooni protsess, mis käivitab refleksiooni ja eneserefleksiooni ja aitab viimast üleval hoida. Individuaal-, paari-, grupi-, organisatsiooni supervisioon. Superviisor ei ole sama organisatsiooni liige, ta on nn kolmas silm, erapooletu.

Suuline eelkursus - nt inglise keel; õpetatakse õiget hääldust, alustatakse lihtsamast ja liigutakse raskemale, õpitakse lihtsamaid väljendeid.

Tagasiside - on protsessi karakteristik, ülevaade sellest, kuidas püstitatud eesmärgid on saavutatud, mis on õnnestunud, mis vajab tõhustamist. Tagasisidet ei anta, vaid võimaldatakse õpilasele, õpetajale, lapsevanemale, koolijuhile, õppevahendite autoritele jne. Tagasisidet ei saada, vaid selleks kogutakse andmeid, saadud vastuste alusel peab inimene ise tegema järeldused.

Tugiõpe - õpilase tunniväline individuaalne abistamine.

Väärtus - millegi oluliseks pidamine, on subjektiivne võrreldes põhimõttega vähem teadvustatud nt eneseväärikus. Soovide objektid, mida hindame, kardame kaotada, mida püüame vältida (negatiivsed väärtused). Võivad olla nii asjad, seisundid kui ka tegevused. Seesmisel (algsed nt õnn, ilu) ja instrumentaalsed (teiste väärtuste saavutamiseks). Võib olla samal ajal ka mõlemat nt teadmised, oskused.

Väärtushinnang - tegevusega väljendatud suhtumine. Väärtushinnangud on seotud teatud põhimõtete, nähtuste, asjade, tegevustega.

Väärtushoiakud - hoiakud väärtuste suhtes. Väljenduvad käitumises. Millised väärtused on prioriteetsed, milline on nende hierarhia jms. Paljude väärtuste osas peaks hoiak olema pigem tõrjuv või isegi vastu nt edu teiste arvel, rahvuslus, mis on suunatud teiste vastu, demokraatia, mis seisneb eliidi poolt lihtrahva demagoogilises manipuleerimises, tolerantsus, sallivus, mis seisneb inimeste erinevuste möönmises, kuid mitte selle väärtustamises. Väärtushoiakuid ei saa õpetada, need omandatakse inimeste jälgimise ja jäljendamise käigus. Väärtushoiakute kujunemisel on väga oluline omandatud väärtushoiakute tunnustamine teiste poolt.

Väärtuskasvatust - I kooliastmes (1.-3. kl) kasutatakse ülesandeid, kus on vaja järgida käitumisreegleid, teha väärtushinnangutel põhinevaid otsustusi või järeldusi. II kooliastmes (4.-6. kl) on tähtsal kohal väärtuste selginemist ja ideaalide kujunemist soodustavate õppesituatsioonide loomine. III kooliastmes (7.-9. kl) asetub tähtsale kohale kodaniku kasvatamine, mis toetab ühiskonnas toimetulekut. Gümnaasiumiastmes pööratakse suurt tähelepanu inimese ja looduse, inimese ja ühiskonna ning inimese ja kultuuri vahelistele suhetele.

Väärtuspädevus - suutlikkus tajuda oma seotust teiste inimestega, oma ja muude rahvaste kultuuriga, loodusega, inimese looduga, hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalnormide seisukohalt.

Õpetaja - õppeprotsessi subjekt, kes kujundab aktiivselt füüsilist, sotsiaalset ja vaimset õpikeskkonda, abistab õppijaid õppe sihtidega (soovitavalt õpetaja ja õpilase poolt teadvustatud ja kokku lepitud) kooskõlas olevate oskuste ja vilumuste, hoiakute, väärtushinnangute jm kujundamisel ning vahendab õppijatele teadmisi (teatud tingimustes võib ka puududa). Aitab õpilasel saadud teadmiskillukesi tervikuks kokku siduda või mõista, kuidas antud ülesanne või teadmine teemaga sobitub. Õpetaja kaks kõige olulisemat joont on äratundmise võime ja ettenägemisvõime.

Õpikeskkond - reaalne või virtuaalne keskkond iseõppimiseks või õppuri ja õpetaja vaheliseks suhtluseks, mille levinuimaks vormiks on kool. Õpikeskkond võib olla institutsionaliseeritud või institutsionaliseerimata.

Üldpädevused - õpipädevus, tegevuspädevus, väärtuspädevus, enesemääratluspädevus.

5.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks

ÜLESANNE 1: Ühenda sõna seletusega!

1. Lapse tugisik koolis

a) dokument, milles kirjeldatakse tead ning töö-õhnikaks tegemiseks vajalike oskuste, teadmiste ja hoiakute kogumit ehk kompetentsusnõudeid

2. Multikultuurne haridus

b) uurib ja hindab õppija erivajadusi, kavandab ja viib läbi õppe- ja kasvatusgevuse lähtuvalt õppija lähimaast arenguvallast

3. Kutsestandard

c) arutlev mõtlemine, mis võimaldab analüüsida ja hinnata situatsioone ja ideid erinevatest aspektidest, jõudmaks lahingmõeldud ja tõestatud seisukohtadeni

4. Kriitiline mõtlemine

d) rakendatakse kerge intellektipuudega õpilastele, toimetulekuõpet mooduka intellektipuudega õpilastele ning hooldusõpet raske ja sügava intellektipuudega õpilastele

5. Keelekümblus

e) lõimitud aine ja keeleõppe vorm. Üks tõhusamaid keeleõppe viisidest

6. Lihtsustatud õpe

f) kultuuride mitmekesisust ja kultuuridevahelist sallivust väärtutav haridus

7. Kiips õpilane

g) abistab last arendavate tegevuste läbivõimisel, õpetab ja julgustab igapäevaelus toime tulema

8. Eripedagoog

h) kõheltiselt arenenud õpilane, kellel on kujunenud väärtusorientatsioon

6. Õpetamine ja refleksioon

6.1. Õppeaine sisu

Õppeaine käsitleb järgmiseid teemasid: õppija areng, pärilikud ja keskkonna tegurid; kultuurierinevused, erinevad õpikeskkonnad: formaalsed ja mitteformaalsed, kõne ja suhtlemise areng, lugema ja kirjutama õppimine, kooliedukus, kognitiivne areng (mälu, mõtlemine, taju ja tähelepanu), kognitiivsed teooriad, uurimismeetodid; kognitiivse arengu häired, väärtused, sotsiaalne ja emotsionaalne areng (sh sotsiaalsed oskused); moraalne areng; koolivägivald, konfliktid, psühholoogiline kohanemine (enesehinnang, depressiivsus, ärevus, käitumisprobleemid, uimastiprobleemid jne), individuaalsed erinevused (isiksus ja vaimsed võimed); isiksuse uurimine, intelligentsus.

6.2. Õppeaine „Õpetamine ja refleksioon“ eesti-vene sõnastik

Andmekogumismeetodid - методы сбора данных

Binet'-Simoni skaala - шкала Бине- Саймона

Deduktiivne mõtlemisviis - дедуктивный склад мышления

Demonstratsioonid - демонстрирование

Divergentsed - дивергентные

Divergentne mõtlemine - дивергентное мышление

Dokumentide analüüs - анализ документов

Emotsionaalne kohanemine - эмоциональная адаптация

Entsefalograafiline kaardistamine - энцефалографическое обследование

Generatiivsus - генеративность

Geštaltpsühholoogia - гештальтпсихология

Hajuvusgraafik - график расхождения, разветвления

Haloefekt - Гало-эффект

Heteronoomne moraal - разнородная мораль

Infovool taju- ja mälu protsesside mudelis - поток информации в процессах восприятия и памяти

Integraalsus - интегральность

Intellekti arenguastmed - стадии развития интеллекта

Intellektuaalne areng - интеллектуальное развитие

Intellektuaalne küpsemine - интеллектуальная зрелость/созревание

Intellektuaalsed oskused - интеллектуальные навыки

Intelligentsus - интеллект

IQ väljendamine standardhälbe ühikutes - выражение IQ в единицах стандартного отклонения

Intelligentsuskoefitsient - коэффициент интеллекта

Internaliseerumine - интернализация

Kaitseseisund - защитное положение

Kognitiivne dissonants - когнитивный диссонанс

Kognitiivne atributsioon - когнитивная атрибуция

Kognitiivse arengu tsüklilisus - цикличность когнитивного развития

Konkreetsete operatsioonide periood - период конкретных операций

Konventsionaalne moraal - конвенциональная мораль

Konvergentne mõtlemine - конвергентное мышление

Korrelatiivne seos - корреляционная связь

Korrelatsioon (koefitsient) - коэффициент корреляции

Kriteeriumi valiidsus - валидность критерия

Kõlbeline areng - нравственное развитие

Kõlbeliste dilemmade lahendamise - решение моральных, нравственных, этических дилемм

Kõlbelised dilemmad - моральные, нравственные, этические дилеммы

Kõne internaliseerumine - интернализация речи

Kõneraus - речевая пауза, пауза ~ перерыв в речи

Küpsemine - созревание

Lateraalne ülekanne - латеральный перенос

Lineaarne korrelatsioonikoefitsient - линейный коэффициент корреляции

Lineaarprogramm - линейная программа

Lugemine - чтение

Lühivastuselised testiküsimused - тесты с краткими ответами

Lünktest - Тест «Незаконченные предложения»

Metaanalüüs - мета-анализ

Metakognitiivne sekkumine - метакогнитивное вмешательство

Metakognitiivse teadlikkuse arenemine - метакогнитивное развитие сознания

Metakognitsioon - метакогниция

Metoodiline süsteem - методическая система

Motoorsed oskused - моторные навыки

Muutuja - переменная

Mõtlemisviis - способ мышления

Mõõtmine - измерение

Naturalistlik intellekt - натуралистический интеллект

Negatiivne ülekanne - негативный перенос

Negatiivne minapilt - негативное Я-представление

Neutraalne ärritaja - нейтральный раздражитель

Neobiheiviorism - необихевиоризм

Neurokeemilised muutused - нейрохимические изменения

Neuropsühholoogia - Нейропсихология

Normaaljaotuskõver - кривая нормального распределения

Ofensiivne egoorientatsioon - наступательная (оффенсивная) эго- ориентация

Operatsioonide eelne periood - дооперационный период

Organiseerimisoskused - организаторские умения, навыки

Orienteerumisrefleks - ориентировочный рефлекс

Permanentsuse tajü - восприятие перманентности

Pikaajaline mälu - долговременная память

Positiivne kinnitus - позитивное подкрепление

Postkonventsionaalne moraal - постконвенциональная мораль

Potentsiaalse arengu tsoon - зона потенциального развития

Prekonventsionaalne moraal - преконвенциональная мораль

Primaarsed emotsioonid - первичные (базисные) эмоции

Probleem kui psüühiline seisund - проблема как психическое состояние

Prognoosiv valiidsus - предсказательная валидность

Põhjuslik seos - причинная ~ каузальная связь

Raveni progresseeruvate maatriksite test - тест «Прогрессивные матрицы Равена»

Relatiivsus - релятивность, относительность, условность

Reliaablus - надежность

Representatiivne valim - репрезентативная выборка

Samasusvaliidsus - тождественная, идентичная валидность

Semantiliste hierarhiate kontseptsioon - концепция семантических иерархий

Sensomotoorne periood - сенсомоторный период

Sensoorne register - сенсорный регистр

Sisemine tasustus - внутренняя компенсация

Sisuline valiidsus - существенная валидность

Skeemid - схемы

Skoorimine - подсчет баллов

Skoorimise kriteeriumid - критерии подсчета баллов

Standardhälve - стандартное отклонение

Stiimul-reaktsioon - стимул- реакция

Teadusalane uurimine - научное исследование

Testinormid - нормы теста

Tingimatu ärritaja - безусловный раздражитель

Tingimatu reaktsioon - безусловная реакция

Tingitud ärritaja - условный раздражитель

Toortulemused - необработанные результаты

Tsüklilised protsessid ajukooges - циклические процессы коры головного мозга

Tunnetuslik ebakõla - познавательная дисгармония

Unustama - забыть/ забывать

Uurimismeetodid kvalitatiivsed - качественные методы исследования

Uurimistulemuste korratavus - повтор результатов исследования

Vaimsed võimed - умственные способности

Valiidsus - валидность

Valim - выборка

Vertikaalne ülekanne - вертикальный перенос

Ärevus - тревога

Ülekanne - перенос

6.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks

Eluea objektiivne uurimine. Inimese arengu uurimise eesmärgiks on kogu inimese eluiga läbivate ühiste protsesside ja peamiste mõjude avastamine ning mõistmine. Keskendumine väikelapse- ja lapseeale võib aidata seletada täiskasvanu käitumist ja psüühilisi protsesse. Ja vastupidi, täiskasvanu psüühika keerukuse käsitlemine suunab tähelepanu tema lapsepõlvkogemustele.

Inimese arengu süstemaatiline uurimine. Inimese arengu süstemaatiline uurimine algab heade küsimuste esitamisest ja nutikate vaatluste tegemisest.

Teadusliku meetodi neli sammu on: uuritava probleemi defineerimine, hüpoteesi püstitamine, hüpoteesi kontrollimine ja järelduste tegemine.

Mõõtmise tüübid. Uurimuse tulemused sõltuvad kasutatavatest mõõtmise tüüpidest. **Otsene vaatlus** on tõhusaks meetodiks imikutel ja väikelastel igapäevaelus ja laboratoorsetes tingimustes. Vanemate katsealuste korral võib **kasutada saavutuste ja võimete teste.**

Reliaabel (usaldusväärne) mõõtmine on töökindel, kooskõlaline ja korratav. Valiidsus on määr, milleni test mõõdab seda, mida ta mõõtma peaks.

Enesehinnangul põhinevateks meetoditeks on **intervjuud** ja **küsimustikud**, millele vastates avalduvad inimese tunded, mõtted ja enesetajud.

Projektiivsed tehnikad võimaldavad uurida vajadusi, tundeid ja hoiakuid, kui inimesel palutakse reageerida teatud olukordadele, piltidele või ülesannetele.

Juhtumi uuringud annavad arengust omas kontekstis rikkaliku tervikpildi, kuid on piiratud teadusliku väärtusega oma subjektiivsuse ja muutujate kontrollimatuse tõttu ning piirduvad ainult ühe indiviidiga.

Uuringu planeerimise kavad struktureerivad kogutava informatsiooni. Loomulikud olud võimaldavad vähest kontrolli inimeste ja tingimuste üle, kuid neis uuritud nähtused on tegelikkusega paremas kooskõlas kui laboratoorsetes oludes kogutud andmed. **Eksperimendi** oludes saab uurija täpselt tingimusi kontrollida ja käitumist mõõta, kuid seal mõõdetud käitumine ei pruugi esindada loomulikes oludes toimuvat.

Longitudinaalsed uurimused seisnevad samade indiviidide korduvas vaatlustes pikema aja jooksul. Neisse uurimustesse on kontroll sisse programmeeritud, kuid neid on raske läbi viia.

Läbilõikeuuringud võrdlevad erinevas vanuses inimesi samal ajahetkel. Kuigi neid uurimusi on parem korraldada kui longitudinaalseid uurimusi, võivad nad viia vääradele tulemustele, kui uuritud isikud oluliste muutujate osas omavahel erinevad. **Järjestikulised/eakohortide uuringud** on kahe eelpoolnimetatud meetodi kombinatsiooniks.

Piirangud heale vaatlusele. Tulemuste täpne interpreteerimine sõltub uurija objektiivsusest, tundlikkusest detailide suhtes ja kohasest analüüsi taseme valikust.

Piirangud järeldustele. Järeldused sõltuvad sellest, kuidas sündmused või käitumine on operatsioonalselt määratletud. Järeldused peavad piirduma indiviididega ja tingimustega, mis mõõdetuile sarnased on.

Põhjuslikkust on raske tõestada. Korrelatsioon on statistiline tehnika, mis mõõdab seost kahe muutuja vahel, kuid ei mõõda seda, kas üks muutuja teise ilmnemise põhjuseks on.

Pärilikkus ja keskkond, geneetika põhimõtted ja protsessid. Geenid ja kromosoomid. Iga inimolev on kaasasündinud geneetilise materjali ja kultuuriliste käitumismustrite keerukate suhete produkt. Lapsed pärivad oma geneetilise identiteedi oma vanemalt 46 kromosoomipaari kaudu (23 spermatoosoidist, 23 munarakust). See toimub munaraku viljastamise momendil.

Iga kromosoom koosneb paljudest tuhandetest geenidest, mis kannavad tulevase lapse pärilikku potentsiaali. Geenid koosnevad pikkadest, keerukatest DNA spiraal-molekulidest. Geneetilise DNA struktuuri variatsioonid määravad ära rakkude mitmesugused karakteristikud ja kontrollivad uue organismi arengu käiku. RNA (ribonukleinhape), eelmise sarnane aine määrab ära selle, kuidas areng toimub.

Kultuur ja sotsialiseerumine. Mõned kultuurilised reeglid ja tabud (näiteks seoses toidu, surnute ja matustega) on universaalsed, on ka palju erinevusi, milles ilmneb etnotsentrism - arusaam, et minu kultuuri (rahvusesse jne.) kuulumine on parem, õigem jne. võrreldes mõnda teise rahvusesse, kultuuri, ühiskonda või gruppi kuulumisega.

Vastandlikud perekondlikud stiilid. Geenid määravad ära inimese arengu koodid, kuid kultuur dikteerib, kuidas ja kas geneetiline potentsiaal realiseerub. Erinevad perekonna struktuurid ja lastekasvatuse praktikad loovad erinevaid isiksusi, väärtusi ja sotsiaalset käitumist. Ühes ja samas perekonnas kasvavad lapsed kogevad oma arengu käigus küllaltki erinevat keskkonda sõltuvalt oma sünnijärjekorrast. Perekondlik stiil mõjub lastele erinevalt ka sõltuvalt sellest, kas nad on peres esimeseks, vahelmiseks või noorimaks lapseks.

Sotsialiseerumisprotsessid. Koos elu jooksul kohatavate teiste inimeste mõjukate isiksustega toimivad laste hooldajad ja vanemad sotsialiseerumisagentidena. Sotsialiseerumine on läbi elu kestav protsess, mille käigus kujunevad inimeste hoiakud, väärtused, uskumused, teadmised, sotsiaalsete ootuste teadvustamine ning kohased käitumisviisid. Kõik see saavutatakse läbi õppimisprotsesside, läbi hüvituste ja karistuste, mudelõppimise ja identifitseerumise.

Kiindumus ja eraldatus. Isiksuse arengu vundamendiks on esimene suhe väikelapse ja hooldaja vahel.

Vermumine ja kiindumiskäitumine. Uurijail pole üksmeelt selles, kui lähedalt on loomade vermumise mudel rakendatav inimese kiindumusele. Protsess näib olevat sarnane, kuid ajastamisel võib väiksem kriitiline tähtsus olla kui loomariigis esineva vermumise puhul. Kuigi elu mõned esimesed päevad on ema ja lapse vahelise dialoogi põhikomponentide kujundamise seisukohalt tähtsad, pole ükski neist immuunne hilisemate mõjude ja muutuste suhtes.

Emotsionaalne areng esmasuhtes. Arenguline inimliku kiindumise protsess algab beebi reaktsioonist hooldajale ja küpseb aktiivseks partnerluseks teistega. Stanley ja Nancy Greenspan kirjeldavad kuut verstaposti lapse arengus esmasuhte raames: 1) *eneseregulatsioon ja huvi maailma vastu (sünnist 3 kuuni)*, 2) *armumine (vanuses 2 kuni 7 kuud)*, 3) *tahtliku suhtlemise kujundamine (vanuses 3 kuni 10 kuud)*, 4) *organiseeritud mina-tunde tekkimine (vanuses 9 kuni 18 kuud)*, 5) *emotsionaalsete ideede loomine (vanuses 18 kuni 36 kuud)* ja 6) *emotsionaalne mõtlemine (vanuses 30 kuni 48 kuud)*.

Võõrastamisärevus. Emotsionaalse arengu protsessis on üheks peamiseks faasiks võõrastamisärevus ja lahutamisärevus, mis üldiselt ilmneb umbes seitsmekuuselt. See näitab tunnetuslikku võimet avastada erinevusi hooldaja ja kõigi teiste vahel. Üheksa kuu vanuselt võib see näidata ka eelneval negatiivsel kogemusel põhinevat õppimisprotsessi.

Hooldajast eraldamine ja tema kaotus. Turvaline kiindumus annab aluse, et võimaldada lapsele uute inimeste ja asjade uurimist. Eraldatus hooldajast või võõra juuresolek ohustab seda turvalisust. Nii eraldatuse aste kui võõrastamisärevus varieerub normaalsetel lastel vastavalt varase suhte erakordsusele ja intiimsusele. Kui kiindumisprotsess katkestatakse, kannatavad lapsed isiksuse arengu häirituse all, mis sagedasti viib emotsionaalsetele raskustele.

Turvaliselt kiindunud lapse nii lühi- kui pikaajaline eraldatus hooldajast tekitab kolmeastmelise reaktsiooni: 1) protest, 2) meeleheide, 3) eraldatusega leppimine. Neid astmeid on uuritud haiglasse pandud põngerjail (Bowlby, 1973).

Varaste suhete mustrid. Suhete kvaliteet. Arvukad uurimused lubavad väita, et hooldaja ja lapse vaheliste suhte kvaliteet 6 ja 18 elukuu vahel loob vundamendi lapse arengu mitmesuguste aspektidele. Turvaliselt kiindunud lapsed teevad paljusid asju paremini kui mitteturvaliselt kiindunud lapsed ning need edusammud on jälgitavad mitmeid aastaid hiljemgi. Vastastikkus ja sünkroonsus (samaaegsus) on terminid, mis kirjeldavad hooldaja ja väikelapse vahelisi suhteid.

Esimesed sõnad. Esimese eluaasta lõpuks toob enamus lapsi kuuldavale oma esimesed sõnad. Laste kõne areneb samm-sammult üksiksõnadest keerukate grammatiliste struktuurideni järgmise kolme või nelja aasta jooksul. Keele omandamise arengumustrid on läbi erinevate kultuuride kooskõlalised. Lapsed toovad esimesena kuuldavale üksiksõnu, tavaliselt nimisõnu. Mõned psühholoogid arvavad, et need esimesed sõnad on holofrastilise (täisfraasilise) kõne vormid, et need tähendavad terviklike ideede edastamist. Sõnade liig- ja alakasutused on üldiselt laste kõnes tavalised ajal, mil lapsed alles mõisteid kujundavad.

Kahesõnalised laused. Oma esimesi lauseid koostavad väikelapsed kasutavad juhugrammatikat, väljendades suhteid sõnade (mõnikord juhusliku) järjekorra ja konteksti alusel. Teise ja kolmanda eluaasta jooksul laieneb laste kõne kahesõnalistelt lausetelt pikematele, kuid nende laused on piiratud ainult kõrgelt informatiivsete sõnade kasutamisega, vormiga, mida Brown nimetab telegraafikõneks.

Keele keerukus. Laienev grammatika. Läbi eelkooliaastate suurendavad lapsed kiiresti oma sõnavara, grammatiliste vormide kasutamist ja keelest kui sotsiaalsest aktist arusaamist. Süntaksi (lauseehituse) põhjalik omandamine ei pruugi enne kümnet eluaastat terviklik olla.

Laste vestlused

Teate kontrollimine. Osana keele arengust õpivad lapsed vestlemise protsessi. Lapsed teevad pause, kordavad ja parandavad ennast, esitavad küsimusi, kontrollides, kas neid kuulatakse ja

mõistetakse. Nende paranenud vestlusoskus pärineb arusaamast, et näiteks vestluse ajal inimesed pöörduvad teineteise poole kordamööda, valides kohaseid teemasid, pöördumisi ja sõnastusi.

Keele sotsiaalne kontekst. Kultuuril on sügav mõju keele produtseerimisele. Lapsed assimileerivad (võtavad omaks) selliseid sotsiaalseid väärtusi nagu vestlusreeglid, viisakus, kuulekus ja võimu mõisted samal ajal kui nad õpivad süntaksi ja sõnavara. Kõnet mõjutab tugevasti sotsiaalne klassikuuluvus ja etniline (rahvuslik) tagapõhi.

Keel ja kultuur

Lapsed omandavad kergesti neid ümbritseva kultuuri käitumuslikud detailid ning väljendavad neid oma kõnes hõlpsasti ja loomulikult.

Kakskeelsus ehk bilingvism. Keel pole mitte ainult suhtlemisvahend. Ta on ühtlasi ka sotsiaalse ja grupilise identiteedi tähiseks. Seega kannab keel oma kasutamise ja mittekasutamise kaudu hoiakuid ja väärtusi. Laps, kes kasvab kahe keele keskkonnas ja õpib mõlemat, muutub kakskeelseks, läbides üheaegselt topelt keelelised ja sotsialiseerumisprotsessid. Lapsed on suutelised korruga kahte keelt õppima. Kuigi algselt võivad lapsed mõlema keele sõnu segi ajada, on nad kolmeaastaseks saades kakskeelsed, rääkides mõlemat keelt vabalt. Keelte õppimise ajal võivad nad tunnetuslikus arengus oma ainukeelsetest eakaaslastest maha jääda, kuid hiljem ette jõuda. Kakskeelsed lapsed loovad isikulis-keelelisi sidemeid, rääkides ühe inimesega üht, teisega teist keelt.

Õppimine ja mõtlemine koolis. Koolikeskkonda sisenemine eeldab, et lapse käitumine kohaneks kultuuriliste nõudmistega ja ootuste uue kogumiga, mis eri kultuurides on erinevad. Uurimused on näidanud, et koolis suudavad õpetajad kulutada sageli ainult 10-15 protsenti koolitunni kestusest mõistete õpetamisele ja õppetüki seletamisele, kuna ülejäänud aeg kulub laste distsipliini ja koolis kohase käitumise tagamisele.

Pedagoogikateadlased õhutavad õpetajaid keskenduma laste sellisele õpetamisele, kuidas saada oskuslikeks õppijateks ning kriitiliselt mõtlejaiks. See nõuab õpetajailt õpilaste abistamist mõtlemisoskuste arendamiseks omavahel seostamata faktide, põhimõtete ja reeglite õppimise asemel. Õpetajate osa oskuste arendamisel peab seisnema uudishimu suurendamises, küsima õhutamises, omavahel seotud mõistete ja alternatiivide loomisele, hüpoteeside püstitamisele ja nende kontrollimisele õhutamises.

Individaalsete iseärasuste hindamine. Intelligentsuse mõõtmine. Prantsuse psühholoog Alfred Binet lõi esimese intelligentsuse testi XIX sajandil. Ta uskus, et intelligentsus on muudetav. Ameerika psühholoogid, uskusid, et intelligentsus on fikseeritud, kaasasündinud omadus. Tänapäevased IQ testid ei püstita oletusi selle kohta, kas intelligentsus on püsiv või muutlik. Nüüd nõustub enamus teoreetikuid sellega, et lapse intelligentsust mõjutab nii pärilikkus kui keskkond.

Intelligentsuse olemus. Stanford - Binet test esindab IQ - d kui üksikomadust (üldvõimeid). Kaasaegsed teoreetikud kalduvad seisukoha poole, et intelligentsus võib koosneda kuni seitsmest eri võimest. Kasutamiststarbelt jagatakse teste **saavutustestideks** ning **võimete** testideks. Saavutustestid ignoreerivad paljusid võimeid.

Seadumus ja kooliedukus. Erinevas vanuses õpilaste kooliedukust ennustavad erinevad seadumused, aga kõik nad teevad seda tagasihoidlikult võrreldes vaimsete võimetega.

Korrelatsioon - vastastikune seos: - 1...0...+1, 0 = seost ei ole kui psühholoogias räägitakse, et kaks tunnust on seotud, on nad korrelatiivses seoses.

Noorte väärtused sõltuvad tugevasti kultuurilisest kontekstist ning ajalooajast, mil nad elavad.

Otsused narkootikumide kasutamise kohta. Psühhoaktiivsed ained, mis ulatuvad kofeiinist unerohitudeni, on laialdaselt kasutusel. Alkohol ja nikotiin on kaks suurima kuritarvituse potentsiaaliga ainet; noorukid näevad neid täiskasvanuea sümbolitena. Enamiku keelatud ainete kasutamine näib noorte hulgas tänapäeval tõusvat.

Probleemne käitumine kujuneb läbi kuude ja aastate ning esineb järjest võimsamalt erinevates elusituatsioonides. Probleemne käitumine ilmneb varajastel arenguaastatel ja suureneb inimese täiskasvanuks saades nii sageduselt kui tõsiduselt. Käitumist võib pidada probleemseks juhul, kui selle tagajärjel inimene ise, teda ümbritsevad inimesed ja/või füüsiline keskkond saavad kannatada või vigastada kas emotsionaalselt, vaimselt või füüsiliselt.

Vägivalda käsitlemine sotsiaalse probleemina. Sotsiaalsele probleemile kui sellisele konkreetset määratlust sotsiaalteadustes ei ole. Leino (2002) ja Tulva (1996) seletavad seda sellega, et juba mõiste „sotsiaalne“ ise on mitmetähenduslik (ühiskondlik, kollektiivne, solidaarne).

Vägivalda saab vaadelda teaduslikult kitsa ja laia tähenduse järgi. Vägivald kitsa tähenduse järgi on vägivaldne käitumine agressiivne käitumine, kus inimene kasutab oma keha või objekti, et tekitada kahju, valu või ebamugavust teisele inimesele. Kitsas tähenduses on vägivald üksnes füüsilise jõu kasutamine ning ei sisalda verbaalset või kaudset agressiooni, mis on suhetega seotud. Siia alla kuulub nii füüsiline kiusamine, mille puhul agressioon on korduv ning suunatud nii nõrgema vastase vastu kui ka kahe võrdsel positsioonil oleva indiviidi kaklus. (Kõiv, 2003a; Olweus, 1999)

Agressiivsus ja prosotsiaalne käitumine

Noorte sotsialiseerimise põhimõtteliseks küsimuseks on õpetada neile oma agressiivsete tundmuste vastuvõtavaid lahendusi. Frustratsioon viib sagedasti (kuigi mitte alati) agressiivsusele. Agressiivsust on võimalik õppida mudelite jäljendamise kaudu või lapse agressiivset käitumist hüvitades.

Prosotsiaalne käitumine. Nii nagu agressiivsus, on ka prosotsiaalne käitumine (osavõtlikkus, abistamine jne.) samuti õpitav mudelite vaatlemise ja hüvituste ning karistuste kaudu. Kuna ühiskond hüvitab poisse ja tüdrukuid erinevate käitumisviiside eest, väljendavad tüdrukud teiste tundmuste suhtes rohkem muret kui poisid. Modelleerimine on kõige mõjusam siis, kui lapsed tajuvad modelli enesele sarnasena ja kui modell on asjatundlik, võimas või hoolitsev. Prosotsiaalset käitumist mõjutab ka rollimäng ning soovitava käitumise vajaduse põhjendamine.

Eakaaslased ja sotsiaalsed oskused. Suhtes eakaaslastega on lapsed üksteisele modelliks ja üksteise käitumise kinnitajaiks. Lapsed, kes eelkoolieas on eakaaslaste seas ebapopulaarsed jäävad tõenäolisemalt ebapopulaarseiks ka vanemas lapseas. Enamasti puuduvad neil lastel sotsiaalsed oskused ja nad võivad olla agressiivsed või enesestõmbunud.

Koolivägivald ja koolikiusamine

Koolivägivald on olukord, kus mistahes kooli kuuluv isik hirmutab, ähvardab, väärkohtleb või ründab teist kooli kuuluvat isikut. Koolikiusamine on koolivägivalla alaliik. See on korduv pahatahtlik käitumine.

Kiusamise liigid: füüsiline - löömine, tagumine, tõukamine, tee peal ees seismine, takistamine, asjade peitmine jne; psühholoogiline - sõimamine, narrimine, ähvardamine, väljapressimine, ahvimine ja kommenteerimine, pilkamine, kuulujuttude levitamine jne; suhetega seotud - grupist väljaarvamine, tõrjumine, grimassitamine, ignoreerimine jne.

6.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks

ÜLESANNE 1: kas väide on õige või vale?

Õige	Väide	Vale
	1. Haloefekt - esmamulje efekt	
	2. Mina-pilt - teiste inimeste ettekujutus sellest, kes ma olen, mille poolest teistest erinen ja millistesse kooslustesse ma kuulun.	
	3. Divergentne ehk lahknev mõtlemine on loovuse jaoks üks olulisemaid kognitiivseid protsesse, mille abil luuakse suur hulk erinevaid ideid ja assotsatsioone, mille abil omakorda on võimalik probleeme lahendada.	
	4. Motoorsed oskused – silma, käe koordineerimine, kirjutamine, käärde ja arvuti klaviatuuri kasutamine.	
	5. <i>Vaimsete võimete</i> - võimed, milliseid ei ole võimalik inimesel omandada.	

ÜLESANNE 2: vali sõna ning pane lünka!

ARENDAmiseks, Mõistete, Uudishimu, Tagamisele, Kohaneks, ÜBERKORRALDAMIST, KRIITILISELT, UURIMUSED, SEOSTAMIST, ÕPPIMISOSKUSE

Õppimine ja mõtlemine koolis

Uued nõuded ja ootused. Koolikeskkonda sisenemine eeldab, et lapse käitumine

1. _____ kultuuriliste nõudmiste ja ootuste uue kogumiga, mis eri kultuurides on erinevad. 2. _____ on näidanud, et koolis suudavad õpetajad kulutada sageli ainult 10-15 protsenti koolitunni kestusest 3. _____ õpetamisele ja õppetüki seletamisele, kuna ülejäänud aeg kulub laste distsipliini ja koolis kohase käitumise 4. _____ .

Asjatundlike õppijate ja kriitiliselt mõtlejate arendamine. Pedagoogikateadlased õhutavad õpetajaid keskenduma lastele selle õpetamisele, kuidas saada oskuslikeks õppijateks ning

5. _____ mõtlejaiks. See nõuab õpetajailt õpilaste abistamist mõtlemisoskuste

6. _____ omavahel seostamata faktide, põhimõtete ja reeglite õppimise asemel.

Costa et ai. (1985) arvates peavad lapsed 7. _____ omandamiseks õppima (a) faktide vms. *meenutamist*, (b) materjali *kordamist*, (c) *arutlemist* üksikjuhu seostamiseks üldise reeglina, (d) teadmiste 8. _____ uues kontekstis, (e) uue teadmise

9. _____ varem omandatuga, (f) mõtte sisu ja selle teket *uurima*. Õpetajate osa nende oskuste arendamisel peab seisnema 10. _____ suurendamises, küsima õhutamises, omavahel seotud mõistete ja alternatiivide loomisele, hüpoteeside püstitamisele ja nende kontrollimisele õhutamises.

7. Suhtlemine ja tagasisidestamine haridusorganisatsioonis

7.1. Õppeaine sisu

Õppeaine käsitleb järgmiseid teemasid: kuulamisoskused, aktiivse kuulamise tehnikad (ümbersõnastamine, peegeldamine, kokkuvõtete tegemine), kuulamist toetavad oskused (paralingvistilised vahendid, prokseeemika, mitteverbaalsed suhtlemisvahendid), kuulamisoskused, aktiivse kuulamise tehnika (ümbersõnastamine, peegeldamine, kokkuvõtete tegemine), küsitlemisoskused, enesekehtestamine, alistuv, agressiivne ja kehtestav käitumine, mina-sõnumid, konfliktide tüübid, läbirääkimisoskused, koosolekukommunikatsioon, arenguveustus, kogunemine ja aktus.

7.2. Õppeaine „Suhtlemine ja tagasisidestamine haridusorganisatsioonis“ eesti-vene sõnastik

Agressiivne stiil - агрессивный стиль

Aktiivne kuulamine - активное слушание

Alistuv stiil - покорный стиль

Avalik suhtlemine - публичное общение

Avatud küsimused - открытые вопросы

Dekodeerimine - декодирование

Destruktiivne konflikt - деструктивный конфликт

Empaatiline kuulamine - эмпатическое слушание

Enesekehtestamine - самоутверждение

Eskalatsioon - эскалация

Füüsiline lähedus - физическая близость

Grupitasandi suhtlemine - общение на уровне группы

Gruppidvaheline konflikt - межгрупповой конфликт

Hääle tämber - тембр голоса

Informatsiooni edastamine - передача информации

Intrapersonaalne suhtlemine - внутренняя речь

Interpersonaalne suhtlemine - межличностное общение

Intiimne distants - интимная дистанция

Intonatsioon - интонация и модуляция

Isikulisene konflikt - внутриличностный конфликт

Isikute vaheline konflikt - межличностный конфликт

Johari aken - окно Йохари (Джогарри: Джозефф Лафт и Гарри Инграмм)

Keel - язык
Keele funktsioonid - функции языка
Keele müüdid - языковые мифы
Keele tunnused - особенности языка
Kehaliigutused - движения тела
Kehtestav stiil - самоутверждающий стиль
Kirjalik suhtlemine - письменное общение
Klassifitseerimine - классификация
Kodeerimine - кодирование
Kokkuvõtte - резюмирование
Kolm põhilist suhtlusstiili - три основных стиля общения
Kommunikaator - info andja - коммуникатор, который передает информацию
Kommunikant - samaaegselt nii teabe saatja kui vastuvõtja - коммуникант-одновременно передает и получает информацию
Kommunikatsioon - коммуникация
Kommunikatsiooni komponendid - компоненты коммуникации
Kompromiss - компромисс
Konflikt - конфликт
Konflikti areng - развитие конфликта
Konfliktide põhitõed - основные положения, основы конфликтов
Konfliktide avaldumine - проявление конфликтов
Konfliktide lahendamise viisid - способы решения конфликтов
Konfliktidesse sekkumise strateegiad - стратегии вмешательства в конфликты
Konstruktiivne konflikt - конструктивный конфликт
Konfliktide lahendusstrateegiad - стратегии решения конфликтов
Konfliktide maandamisstrateegiad - стратегии заземления конфликтов
Kontakti katkestamine - разрыв (прекращение) контакта
Kontekst - контекст
Koostöö - сотрудничество
Kuulamine - слушание
Kuulamise liigid - виды слушания
Kõne - речь
Küsimuste liigid - виды вопросов

Lahendamatud konfliktid - нерешаемые конфликты
Lapse tasand - уровень ребенка
Liigutused - движения
Lõhnad - запахи

Miimika - мимика
Mina - tasandid - уровни “Я”
Mitteverbaalsed märgid - невербальные знаки
Mitteverbaalne kommunikatsioon - невербальная коммуникация
Mitteverbaalse kommunikatsiooni funktsioonid - функции невербальной коммуникации

Mitteverbaalsed sümbolid - невербальные символы
Motiivide konflikt - конфликт мотивов
Mõtlemiseks küsimused - вопросы для размышления
Märk - iga tähenduslikku sisu omav sõna või sõnatu väljendus - знак, символ - каждое значение имеющее слово или невербальное выражение

Organisatsioonitasandil suhtlemine - общение на уровне организации

Passiivne kuulamine - «пассивное» слушание

Pausid - паузы

Peegeldav kuulamine - отражающее слушание

Personaalne ja impersonaalne suhtlemine - персональное/личностное и имперсональное/безличностное общение

Personaalne ruum - персональная дистанция

Pilk - взгляд

Pilkkontakt - контакт взглядом

Poosid ja žestid - позы и жесты

Positiivne konfliktilahend - позитивное решение конфликта

Proksemika ehk ruumikasutus - проксемика или использование пространства

Põhiteate vahetamine - обмен информацией

Psühholoogilise kontakti loomine - установление психологического контакта

Retoorilised küsimused - риторические вопросы

Retsipient - info vastuvõtja - реципиент адресат информации

Ristuvad transaktsioonid - перекрёстные транзакции

Rööpsed transaktsioonid - параллельные транзакции

Selgitamine - пояснение

Semantiline kompetentsus - семантическая компетентность

Situatsiooni tegurid - ситуативные факторы

Sotsiaalne distants - социальная дистанция

Sotsiaalne interaktsioon - социальная интеракция

Sotsiaalne reaalsus - социальная реальность

Spontaanne kommunikatsioon - спонтанная коммуникация

Stereotüüp - стереотип

Suhtlemisakt - акт общения

Suhtlejate arv - количество общающихся

Suhtlemisega seotud müüdid - мифы, связанные с общением

Suhtlemise abivahendid - вспомогательные средства при общении

Suhtlemisdistsants - дистанция общения

Suhtlemisnurk - угол общения

Suletud küsimused - закрытые вопросы

Sõnumi elemendid - элементы сообщения

Sõnumi ülesehitus - построение сообщения

Sümbol - символ

Sümboolne kommunikatsioon - символическая коммуникация

Žestid - жесты

Tagasiside - обратная связь

Taktilsus - тактильность

Teade - сообщение

Teadlikud ja mitteteadlikud signaalid - осознанные и неосознанные сигналы

Tekst - текст

Territoorium - территория

Topeltsõnum - двойное сообщение

Transaktsiooni analüüs - транзакционный анализ

Tunnete väljendamine - выражение чувств

Tunnete peegeldamine - отражение чувств

Täiskasvanu tasand - уровень взрослого

Universaalsed märgid - универсальные знаки

Vahendatud massikommunikatsioon - опосредствованная массовая коммуникация

Vahetu või vahendatud kommunikatsioon - непосредственная или опосредствованная коммуникация

Vaikne kuulamine - молчаливое слушание

Vajaduste konflikt - конфликт потребности

Vanema tasand - уровень родителя

Varjatud transaktsioonid - скрытая транзакция

Verbaalne kommunikatsioon - вербальная коммуникация

Võimalikud strateegiad - возможные стратегии

Võitja-kaotaja meetod - победитель-побежденный метод

Võitja-võitja meetod - победитель-победитель метод

Väärtuste konflikt - конфликт ценностей

Ühe- või kahesuunaline kommunikatsioon - одно-или двухсторонняя коммуникация

Ümberlülitumine - переключение

Ümbersõnastamine - перефразирование

7.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks

Kommunikatsioon kui inimsuhete loomise alus. Peaaegu kõik inimesed suhtlevad sünnimomendist alates ning kõnelevad varasest lapseast. Elu toimib interaktsioonis (vastastikus suhtlemises). Suhete kujunemist soodustavad põhifaktotid on empaatiavõime, lugupidamine ja siirus. Nende elementide mõistmiseks on omakorda tähelepanelikkus.

Kommunikatsiooniks on vajalik teise inimese õiguste/kohustuste mõistmine, see võimaldab kahel inimesel ületada oma rollisuhteid ja luua usaldusväärne õhkkond.

Suhtlemist soodustavad tegurid. Kommunikatsioon koosneb paljudest teguritest: tähelepanelikkus, kuulamisoskus, mõistmine, hoolivus, avameelsus, sallivus, empaatilisus, siirus ja lugupidamine.

Tähelepanelikkus teise suhtes, see on oskus näha teist inimest st vastuvõtlikkus ja huvi teise vastu.

Kuulamisoskus - tähendab olla avatud teise sõnadele, tunnetele ja mõtetele. See eeldab tundlikkust ja mõistmist. Kuulamine tähendab aktiivset, teadlikku, püüet olla tähelepanelik. Kuulamine eeldab head keskendumisvõimet, avameelsust ja huvi öeldu vastu.

Hoolivus - tähendab aidata teisel end arendada ja teostada. Hoolivaks suhtlemiseks on vaja mõistmist, kannatlikkust, ausust, siirust, usaldust, lootust ja kaaslaste julgustamist. Teisest hoolimine tähendab temani jõudmist, talle lähenemist.

Eneseavamine - on protsess, milles üks inimene avaldab oma mõtteid/tundeid teisele. Niisugune kahe inimese vahel toimuv protsess on vajalik terve inimese kujunemiseks. Eneseavamine omab määravat tähtsust eneseteostamisel. See võimaldab ennast paremini tundma õppida ja arendada.

Sallivus - tähendab teise inimese tunnustamist, tema arengule kaasaaitamist. Võttes teist sellisena nagu ta on, ei suru te talle peale kindlat arengumudelit, vaid võimaldate tal vabalt areneda.

Empaatia - see on võime tajuda väga täpselt teise inimese õigusi/kohustusi. Empaatiavõime on oskus asetada end teise inimese olukorda, püüdes näha teist inimest sellisena nagu teine end ise näeb.

Siirus - tähendab ausat mõtete, tunnete ja kogemuste jagamist teistega. Kui inimene esineb sellisena nagu ta tegelikult on, siis kujuneb kommunikatsioon harmooniliseks. Siiras inimene on teadlik oma mõtetest ja tunnetest ning oskab neid väljendada erineval viisil ja täpselt.

Lugupidamine - on kaasinimeste positiivse hinnangu tajumine. Lugupidamine väljendab sooja ja meeldivat suhtumist, andes mõista, et inimest võetakse sellisena nagu ta on. Lugupidamine eeldab usku teisesse ning huvi teise inimese vastu.

Suhtlemiskomponendid. Suhtlemine kui protsess koosneb kolmest komponendist. Nendeks on:

- **Informatsiooni edastamine ja vastuvõtmine.** See komponent on tihedalt seotud kommunikatsiooniga ehk teabe vahetamisega. Kommunikatsioon on suhtlemise informatsiooniline külg ehk mõtestatud märkide vahetamine.
- **Suhtlemispartneri tajumine.** Partneri tajumisel toimuvad anonüümsed seaduspärasused ja need seostuvad tajuprotsessidega.
- **Suhtlemispartneri mõjutamine.** Partneri mõjutamine on suhtlemise element, mis ühtlustab teiste suhtlemiselementide toimet partneris muutuste esilekutsumiseks või teatud tulemuste saavutamiseks.

Suhtlemise olemust aitab lahti mõtestada **kommunikatsiooni mudel**.

Suhtlemise tasandid. Suhtlemise mõistmiseks eristatakse nelja tasandit, mis näitavad, kes osalevad teabe vahetuses, tajus ja mõjutamises:

Isikulisene suhtlemine - see on isikulisene tegevus, mille tähendus seisneb inimeste sisemiste impulsside liikumises. Selle tulemusena kujunevad minapilt ja suhted teiste inimestega. Isikulisene suhtlemine avaldub ilmekalt sisekõnes.

Isikutevaheline suhtlemine, mis kirjeldab kahe inimese teabe vahetamist, teineteise tajumist ja mõjutamist. Seda tasandit seostatakse kõige enam suhtlemise mõistega.

Suhtlemine grupis iseloomustab, kuidas suhtlemise eri komponendid grupis avalduvad. Kõige enam seondub grupis suhtlemine mitmete grupidünaamika probleemidega, kuid ka normide ja rollide jaotusega grupis.

Suhtlemine organisatsioonis tähendab niihästi organisatsiooni allüksuste vahelist suhtlemist kui ka suhtlemist organisatsioonis kui terviklikus süsteemis. Organisatsioonitasandil suhtlemine hõlmab kõiki eelnevaid tasandeid.

Kõiki neid suhtlemistasandeid mõjutab kultuur. Kultuur on seotud paljude teadete edastamise ja vastuvõtmisega paljude poolt.

Suhtlemisel on kaks **suhtlemisviisi**: **ametlik ehk formaalne** toimub vastavuses organisatsioonis kehtestatud hierarhia ja võimuga. Teave läbib organisatsiooni hierarhia. Kõige enam esindab ametlikku suhtlemist **kirjalik suhtlemine**.

Mitteametlik suhtlemine toimub vastavuses isiklike eelistuste, vajaduste ja tavadega. Tavaliselt ei reguleeri mitteametlikku suhtlemist ametlikud reeglid.

Suhtlemisvahendid. Oma teadete edastamiseks ja vastuvõtmiseks kasutavad inimesed tavaliselt **mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid**.

Mitteverbaalne suhtlemine ütleb rohkem kui sõnad, kuna žestid, miimika jt mitteverbaalsed signaalid on nagu sõnadki semantilised märgid, mis edastavad informatsiooni.

Mitteverbaalse suhtlemise mõistmine on lausa hädavajalik, sest näoilme ja liigutused annavad jutu mõtet rohkem edasi kui sõnad. Suhtlemises esile tulevate arusaamatuste ja väärarusaamiste põhjuseks on sageli oskamatus tõlgendada mitteverbaalse suhtlemise ilminguid.

Mitteverbaalse suhtlemise vahendid.

Visuaalsed: miimika, nägu, silmad (silmade ilme, silmside, pilgu suund), žestid, poosid, viipekeel, ruumis liikumine, prokseeemika (distantisivalik, pöördumisnurk, ruumis asetumine).

Akustilised: hääle valjus, "kanduvus", tämber, tempo, rütm, kõrgus, pausid kõnes, pauside pikkus ja sagedus, paralingvistilised faktorid - kõhatamine, naer, nutt, keelega laksutamine, ohked, mõminad, üminad

Abivahendid: rõivastus, soeng, habe, jumestamine, ehete kandmine, piip, prillid, jalutuskepp

Puhttegevuslikud: ukse avamine, akna sulgemine, kirjutusvahendi ulatamine, partneri müksamine, puudutused

Esemelised: aparaadi kasutamise näitamine, raamatu esitamine, dokumendi näitamine

Poos. Inimese poos edastab olulist infot selle kohta, kuidas ta end tunneb. Et koguda teavet partneri tundmuste kohta, selleks tuleks jälgida väikseid poosi muutusi.

Žestid. Inimese žestid väljendavad sageli rohkem kui nägu või poos. Näiteks, inimene võib simuleerida naeratust, kuid valgenenud sõrmekid ja kokkupigistatud rusikas, reedab viha. Žestid näitavad kui avatud ja ausad me oleme.

Puudutus. Puudutusega saavutatakse nõusolek ja järeleandmine kiiremini kui sõnadega veendes. Oluline on meeles pidada, et suhtumine puudutuste eri kultuurides on erinev. Mõnes kultuuris on puudutus oodatud ja soovitud ja mõnes teises kultuuris on ahistav.

Verbaalsed suhtlemisvahendid:

Loomulik keel, milles jälgitakse kõne kiirust, rütmi, pause ning nende asukohta kõnes. Kõne kiirus ja rütm on kõnes selgelt märgatavad. Pausidel on kõne ülesehituses mitmesuguseid

funktsioone. Pausid liigendavad kõnet, toovad esile sõnumi, millele pööratakse suuremat tähelepanu. Olulisemaks on sõnade tähendused, sest nende kaudu edastatakse suhtlemise sisu. Häälekõla järgi otsustatakse võimukuse ja enesehinnangu üle..

Paralingvistilised vahendid - intonatsioon ja mitmesugused häälightsused nagu naer, nutt, kõha või ohkamine. Vahel ei ole neil isegi otsest tähendust, kuid tagasiside andjana võib neil olla suhtlemises oluline koht. Parasiitsõnad, kõnes korduvad, kuid otsest tähenduse minetanud sõnad, mis risustavad kõnet. Need aitavad suhtlemises tekkinud tühimikke täita, mõtteid koguda, järgmisi sõnu otsida. Paralingvistilisi suhtlemisvahendeid on raskem tahtekontrollile allutada kui teisi verbaalseid suhtlemisvahendeid. Partner tajub neid paremini kui nende kasutaja.

Kontakti loomine on suhtlemisoskuse alus, selle valdamine annab hindamatut abi säärastel puhkudel nagu tutvuste sobitamine, veenmine, nõusoleku taotlemine, kokkulepete sõlmimine. Neli etappi suhtlemiskontakti loomisel:

Ümberlülitumine - katkestatakse, lõpetatakse või surutakse tagaplaanile eelnenud tegevus, sisekõne iseendaga. Ümberlülitumine võib kesta vaid sekundi murdosa, kuid selle puudulik läbimine võib oluliselt häirida järgmisi etappe ning raskendada suhtlusülesande lahendamist.

Psühholoogilise kontakti loomine peab andma partnerile sisemise veendumuse, et ta on astunud suhtlemisakti. Kontakt luuakse enamasti mitteverbaalsete suhtlemisvahenditega (pilgu suund, pea asend, distantse vähenemine, liigutuste kooskõla jms.), aga ka sõnaliselt ("Hei", "Halo" jne.).

Põhiteate vahetamine mis enamasti toimub sõnaliselt, on suhtlemise peaesmärk. Oluline on valida õige keel ja stiil ning partnerile mõistmiseks piisav info hulk. Enamasti moodustab põhiteate vahetamine ka ajaliselt suhtlemisakti põhiosa.

Kontakti katkestamine peaks põhiteate ammendamisele järgnema selliselt, et säilitada või luua eeldused järgneva suhtlemiseks sama partneriga. Ettevalmistus kontakti katkestamiseks toimub nii mitteverbaalsete kui sõnaliste vahenditega ("Andesta, mul on juba kiire", "Ok!", intonatsiooni langus, asendi muutus, pilgu pööramine).

Proksemika on õpetus selle kohta kuidas inimesed ja loomad kasutavad ruumi enda ümber. Iga inimene omab nähtamatut personaalset ruumi enda ümber. See on ellipsi kujuga. Eest rohkem välja venitatud ja külgedelt kitsam. Nii väljendub see ka tegelikkuses. Küljelt laseme inimesi endale rohkem ligi kui eest või tagant. Personaalse ruumi jaoks on iga inimese jaoks omad mõõdud.

T. Hall (1969) on eristanud neli distantse liiki. Millise nendest distantseidest inimene suheldes võtab, see kõneleb tema sisetundest.

1. Intiimne distant - esimene tsoon, alates ihu kokkupuutest kuni 45 sentimeetrini. Seda distantse näeme väga lähedaste inimeste vahel. Realiseerub armastust väljendades, paitades, kaitstes jne.

2. Personaalne distant - teine tsoon, ulatub 45 sentimeetrist kuni 120 sentimeetrini.

3. Sotsiaalne distant - kolmas tsoon on 120 sentimeetrist kuni 360 sentimeetrini. Sellist distantse kasutatakse läbirääkimistel, ärisituatsioonides. Kuskil 120 sentimeetri piiril suhtlevad töökaaslased, suuremat distantse kasutatakse rohkem formaalsetes ja erapooletutes situatsioonides, näiteks oma ülemuse suhtes või mõne muu autoriteedi suhtes.

4. Avalik distants - see on pikem distants, alates 360 sentimeetrist edasi. Avaliku distantsi kasutab enamasti õpetajaid oma klassi suhetes. 760 sentimeetrit on enamasti kõnelejate, lektorite jaoks sobivam.

Transaktsioonianalüüs võttis 1960 aastate alguses kasutusele Eric Berne. Ta väitis, et igal inimesel on kolm **minatasandit**: **lapsevanem, täiskasvanu, laps**. Iga päev oleme me mõnda aega igal minatasandil ja kõik kolm mõjutavad meie käitumist. Meie suhtlusstiil oleneb sellest, kas räägime parajasti lapsevanema, täiskasvanu või lapse tasandil.

Lapsevanem - (väärtused, normid) on suur hulk reegleid, moraalinõudeid ja juhtnõore, mis on pärit meie vanematelt. Need reeglid ja juhtnõored on meie sisse salvestatud arvatavasti viie esimese eluaasta jooksul. Need reeglid olid lapsepõlves tähtsad, sest lapsena ei osanud me ohtu aimata ega teadnud midagi maailma asjadest. Need reeglid andsid enesekindlust teha esimesed sammud seltskonnas. See kõik on mitmes mõttes kasulik, sest paigutab meie elu raamistikku, andes nõuandeid ilma sundimata või ründamata. Kui vanemad olid ranged ja jäikade vaadetega, võib ka meie sisemine lapsevanem olla sama range ja andestamatu.

Laps - meie sisemine laps koosneb tungist tundma õppida, katsuda puudutada ja kogeda uut maailma. Sisemine laps januneb avastuste ja elamuste järele. Teisest küljest on seda last vorminud hukkamõist, karistused ja negatiivsed tunded mille tekitas vanemate käskudega vastuollu minek. Sisemises lapses peituvad meie tunded: armastus, rõõm, aga ka hirm, viha ja rahulolematuse isendaga kõrvuti on iha elu nautida ning veritsevad haavad, mille on jätnud vanemate hukkamõist või ükskõiksus.

Täiskasvanu - üks osa meist peab tasakaalu seadma lapse ägedad tunded ja vajadused ning lapsevanema käsud ja keelud. See on meie sisemine täiskasvanu. Sisemine täiskasvanu on nagu arvuti, mis töötleb meie sees ja meist väljaspool toimuvat ning annab meile sellest teada. Täiskasvanu peab tegema otsuseid. Seepärast analüüsib ta välismaailma ning ennustab, milline tagajärg igal teol võib olla. Täiskasvanu kuulutab ka sisemise lapsevanema nõuandeid ning sisemise lapse vajadusi ja reageeringuid.

Rööpsed transaktsioonid. Rööpseteks transaktsioonideks nimetatakse sõnumeid, mille puhul partner vastab talle pakutud tasandilt pakkuja tasandile. Rööpsete transaktsioonide puhul suhtlevad omavahel samad minatasandid. Täiskasvanu suhtleb täiskasvanuga, lapsevanem lapsevanemaga ja laps lapsega või kumbki partner erineval minatasandil, kuid mõlemad pöörduvad selle tasandi poole, kus teine parajasti on. Rööpsed transaktsioonid võivad lõputult kesta, sest nad ei tekita konfliktsituatsioone.

Ristuvad transaktsioonid toimuvad siis, kui pöördute selle minatasandi poole, millel teine ei ole. Mõned ristuvad transaktsioonid põhjustavad konflikte.

Varjatud transaktsioonid seda liiki transaktsioonid hõlmavad ühel ajal rohkem kui kaht minatasandit. Näiteks võidakse täiskasvanu-täiskasvanu vestluses kasutada varjatud, vahel ka mitteverbaalseid vanem-laps sõnumeid.

Aktiivne kuulamine - on terviklik käitumisviis, mille eesmärgiks on kõikvõimalike suhtlemistakistuste vähendamine ning teabevahetuse tulemuslikkuse suurendamine. See on vestluse juhtimise viis, mille abil kuulaja loob osalejatele tingimused, suurima võimaliku kasu saamiseks kõnelusest. Sellise käitumise tulemusena paraneb rääkija eneseväljendus, suureneb üksteise mõistmine nii sõnalise teksti kui selle tagamaade osas.

Aktiivse kuulamise tehnikad on:

- Vaikne kuulamine
- Peegeldav kuulamine
- Empaatiline kuulamine

Vaikse kuulamise eesmärgiks on kõnelemise kui tegevuse toetamine. Vaikne kuulamine tugineb kuulaja sõnatul käitumisel. Kuulaja valib sobiva vahemaa kõnelejani, pöörab ennast tema poole, väljendades kehaasendi ja tähelepaneliku näoilmega keskendumist. Sage silmside, noogutused jm. annavad tunnustust sellest, et kuulaja märkab kõnes nii vormiliselt kui sisuliselt olulisi kohti (lause lõpud, sisulised rõhuasetused jmt.).

Peegeldava kuulamise eesmärgiks on räägitu sisust, ühisele arusaamisele jõudmine, st. et nii rääkija kui kuulaja veenduvad, et nad on ühtmoodi arusaanud sellest, mida kõneleja on tahtnud öelda. Selleks kasutab kuulaja ümbersõnastamist - kordab kõneleja poolt öeldut oma sõnadega.

Empaatilise kuulamise eesmärgiks on jõuda ühisele arusaamisele kõneleja tundeseisundist. Kuulaja teatab kõnelejale vastuvõetaval kujul (arvestades tema emotsionaalset seisundit), kuidas ta teda mõistab. Teisisõnu ta püüab kuulata kõnelejat nii, et saaks arvesse võetud sõnalise teksti emotsionaalne tähendus kõneleja jaoks.

Suhtlemisstiilid. Inimeses kujunevad tõekspidamiste, huvide, võimete koostoimes välja suhtlemisvahendite kasutamise viisid, mis moodustavad nn. **suhtlemisstiilid**. Iga suhtlemisstiili kasutamine toob edu teatud situatsioonides. Seepärast võib öelda, et suhtlemisstiilide erinevuste tunnetamine ja eri stiili rakendamine käitumises loovad eeldused paindlikuks suhtlemiseks.

Oluline on õppida vahet tegema kehtestaval, agressiivsel ja alistuval käitumisel.

Alistuv stiil - oma tundeid, mõtteid, ja soove ei väljendata otse, vaid üritatakse neid edastada kaudselt, näiteks kulmukortsutamise, nutu või vaevukuuldava sosina abil või hoitakse oma tundeid ja soove sootuks tagasi. Alistuvalt käitudes kiputakse palju naerma, vaikides kuulama või teiste vajadusi enda omadele eelistama. Lausetes on palju pause, kõhklusid, sõnade otsimisi. Kehahoiak on lodev, käed külmad, higised ja närvilised. Välditakse pilkkontakti.

Agressiivne stiil - raskusteta oma tunnete, mõtete ja soovide edastamine sageli teiste õiguste ja tunnete kulul. Kiputakse teisi sarkasmi või naljatlevate nähvamistega alandama, kui tahtmist ei saada, kiputakse ründama, süüdistama. Sageli algavad laused sõnaga "sina", millele järgneb rünnak või siltide kleepimine. Hääletoon varieerub külmast ja haudvaiksest ninaka ja sarkastilise või valju ja kiledani. Silmad on pilukil, pilk ei ütle midagi. Keha on kangestunud võitluspoosi: jalad harkis, käed puusas, lõug etteaetud, žestid jäigad, järsud ja hirmutavad. Kasutatakse näpuga näitamist või rusikaga viibutamist. Ollakse oma arvamuse õigsuses veendunud, ei kuulata mis teised räägivad.

Kehtestav stiil - otse oma tunnete, mõtete ja soovide väljaütlemine. Oma õiguste eest seismine, arvestades teiste õigusi ja tundeid. Teiste tähelepanelik kuulamine ja mõista andmine kuuldust. Ollakse avatud läbirääkimistele ja kompromissidele, kuid mitte oma õiguste ja eneseväärikuse kulul. Pilkkontakt on avatust ja ausust. Pilkkontakt on vestluskaaslasega olemas. Kehahoiak on tasakaalustatud ja sirge.

Oskus võimalikult selgelt rääkida partneriga, nimetatakse „**mina-sõnumiks**“, mis võimaldab nii enesele kui teistelegi paremini mõista meie **vajadusi, tundeid ja soove**. mina-sõnum on

eneseavamise vorm, mis avab inimese isiksuse, mitte rolli või tiitli. Mina-sõnum tuleb meie seest, see on meie siirus ja ausus, see on tõe meist ja kõigepealt iseendale.

Enesekehtestamine on oskus väljendada oma tundeid, mõtteid ja soove seistes oma õiguste eest teiste õigusi rikkumata. Enesekehtestamine on omandatav oskus, mitte iseloomujoon, mis on kaasa antud. Nii nagu agressiivsus ja passiivsus on enesekehtestamine õpitav sotsiaalse käitumise stiil. Kehtestav sõnum koosneb kolmest osast:

- a) Teile vastuvõetamatu käitumise kirjeldus antud olukorrast.
- b) Teie tunded antud olukorras.
- c) Teie soovid ja vajadused antud olukorras.

Konflikti mõiste Vastastiku sõltuvate suhete üks potentsiaalne tagajärg on **konflikt**. Konflikti võivad põhjustada kahe osapoole väga erinevad vajadused, kahe inimese vahel tekkinud arusaamatus või kahepoolsete erinevate väärtuste kokkusaamine.

Konflikt võib sündida siis, kui kaks osapoolt tegutsevad ühise eesmärgi nimel ja tahavad üldiselt sama tulemust, kui ka kahe asjaosalise väga erinevate taotluste korral. Olgu põhjus milline tahes, tuleb neid lahendada ja jõuda mõlemaid pooli rahuldava tulemuseni.

Konfliktiga toimetulemine - on oskus, mis võimaldab analüüsida, hinnata ja valida erinevate konflikti lahendamise variantide hulgast antud olukorras õigena tunduv viis ning seda rakendada.

Konfliktide lahendamine on tegevus, mille tulemusena jõutakse lahenduseni, mis rahuldab konflikti osapooli. Konfliktide lahendamine on konfliktiga toimetuleku üheks võimalikuks resultaatiks.

7.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks

ÜLESANNE 1: vali üks õige vastus!

1. ENESEKEHTESTAMINE

- a) enda eest seismine agressiivsel moel
- b) vastuseismine
- c) oma vajaduste väljendamine ja nende eest seismine positiivsel, hinnanguvabal ja mitteagressiivsel viisil, kahjustamata teist suhtluspoolt ja arvestades ka tema õiguste ning vajadustega

2. ALISTUV KÄITUMINE

- a) inimene reageerib ja käitub rahulikult
- b) inimene laseb teistel oma isiklikku ruumi tungida ning oma õigusi ja vajadusi tähelepanuta jätta
- c) inimene käitub agressiivselt

3. DESTRUKTIIVNE KONFLIKT

- a) konflikt toob esile emotsioonid ning tegeldakse vormiga, vältides konflikti sisulist lahendamist
- b) püütakse leida kõigile soodsaid lahendusi konfliktist

c) konflikt ilma põhjusega

4. MITTEVERBAALNE KOMMUNIKATSIOON

- a) inimese suhtlemine (kehakeel hoiak, žestid, naeratus, silmakontakt)
- b) inimese suhtlemine (hääletoon, tempo)
- c) inimese suhtlemine (distant)

5. TEADE

- a) kuulujutt
- b) sõnum, info
- c) vale info

ÜLESANNE 2: kas väide on tõene või väär?

Väide	Tõene	Väär
1. Tagasiside - assotsiatsioon.		
2. Pilg - kellelegi, millelegi suunatud silmavaade.		
3. Intiimne distant - suhtlemisdistant 45-120 cm.		
4. Kompromiss ehk konsensus, mille puhul osapooled nõustuvad ühiseisukohaga ainult osaliselt, ent lepivad kokku.		
5. Peegeldav kuulamine tähendab küsimist ja täpsustamist - juhul kui kuulaja täpselt aru ei saanud või kui on vaja täiendavat infot.		

8. Sissejuhatus koolieelsesse pedagoogikasse

8.1. Õppeaine sisu

Õppeaine käsitleb järgmiseid teemasid: koolieelse kasvatusteaduste ja kasvatusfilosoofia põhitõed, õpiteooriad, -strateegiad ja -stiilid, suundumused. Koolieelsete laste arengu eripära, kasvatustöö eesmärgid ja ülesanded, koolieelse kasvatusüsteem Eestis ja välismaal, koolieelset haridust reguleeriv seadusandlus ja hariduskorraldus, õppeasutuse välised ja sisesed tugistruktuurid, riiklik õppekava ja selle rakendamise võimalused, aktiveeriva ja arendava õpikeskkonna kujundamise põhimõtted ja meetodid.

8.2. Õppeaine „Sissejuhatus koolieelsesse pedagoogikasse“ eesti-vene sõnastik

Areng - развитие

Aktuaalse arengu tase - peegeldab lapse psüühiliste funktsioonide olemasolu, mis on antud hetkel olemas - уровень актуального развития - отражает наличные особенности психических функций ребенка, которые сложились на сегодняшний день.

Anketeerimine - анкетирование

Arendava õpetamise printsiip - принцип развивающего обучения

Autoritaarne iseloom - авторитарный характер

Demokraatlik iseloom - демократический характер

Demonstratsioon, demonstreerimine - демонстрация (рассматривание)

Didaktika - дидактика

Didaktiline ehk õppemäng - дидактическая (обучающая) игра

Ealiste iseärasuste arvestamine - учет возрастных особенностей

Ealised iseärasused - возрастные особенности

Eeldus (arenguks) - предпосылка (развития)

Eesmärk - цель

Ekskursioon - экскурсия

Eksperiment - эксперимент

Eksperimenteerimine, katsetamine - экспериментирование

Emotsionaalne aktiivsus - эмоциональная активность

Enesekasvatus - самовоспитание

Enesetäiendamise - самообразование

Erinevad tegevuste liigid - различные виды деятельности

Esemelis arendav keskkond - предметно-развивающая среда

Füüsiline areng - физическое развитие

Füüsilised omadused - физические качества

Füüsiline koolivalmidus - физическая готовность к школе

Haridus - образование

Naridusasutus - учреждение образования
Nariduse standard - стандарт образования
Naridussüsteem - система образования
Narjutus - упражнение
Neuristiline vestlus - эвристическая беседа
Hoolekogu - попечительский совет

Individuaalsed iseärasused - индивидуальные особенности
Individuaalsed õpetamise läbiviimise vormid - индивидуальная форма организации обучения
Integratsioon - интеграция
Intervjueerimine - интервьюирование
Isiksuse areng - развитие личности
Isiksuse kujundamine - формирование личности
Isiksusele suunatud mudel - личностно-ориентированная модель
Isiksus (lapse) - личность (ребенка)
Isiksust mõjutav süsteem - система влияний на личность

Järjekindluse ja järjepidevuse printsiip - принцип систематичности и последовательности
Järjepidevus - преемственность

Kasvatussüsteem - воспитательная система
Kasvatus - воспитание
Kasvatuse korraldamine - организация воспитания
Kasvatus sotsiaalses mõttes - Воспитание в социальном смысле
Kasvatus pedagoogilises tähenduses - Воспитание в педагогическом смысле
Kasvatuse laialdases pedagoogilises tähenduses eesmärgiks on tervikliku isiksuse arendamine. - Воспитание в широком педагогическом смысле (имеет своей целью развитие личности в целом).
Kasvatus kitsamas pedagoogilises mõttes - Воспитание в узком педагогическом смысле
Kasvatamise ja õpetamise protsess - процесс воспитания и обучения
Kasvatuse kontseptsioon - концепция воспитания
Kasvatusemeetodid - методы воспитания
Kasvatusalane mõjutamine - воспитательное воздействие
Katsed - опыты
Keskkond - среда
Keskmise koolieelne iga - средний дошкольный возраст
Kirjanduspala ettelugemine - чтение художественной литературы
Kogemuste tundmaõppimise ja üldistamise meetod - метод изучения и обобщения опыта
Kompetents, kompetentne - компетенция
Koolieelne iga - дошкольный возраст
Koolieelne lapseõlv - дошкольное детство
Koolieelne lasteasutus - детское дошкольное учреждение
Koolieelne pedagoogika - дошкольная педагогика pedagoogika

Kooliks ettevalmistamine - подготовка к школе
Koolivalmidus - готовность к обучению в школе
Koostöö - сотрудничество
Konfidentsiaalsus - конфиденциальность
Konstateeriv eksperiment (pedagoogilise nähtuse seisundi tundmaõppimine) - констатирующий эксперимент (изучение состояния педагогического явления)
Kontrolliv eksperiment (saadud tulemuste ja järelduste põhjendamine)- контрольный эксперимент (обоснование полученных результатов и выводов)
Kujundav eksperiment (püstitatud hüpoteesi läbiproovimine) - формирующий эксперимент (апробация выдвинутой гипотезы)
Kujundada - формировать
Kujundamine - формирование
Kujuteldav situatsioon lahtiarutatud kujul - воображаемая ситуация в развернутом виде
Kõlbelis-tahteline koolivalmidus - нравственно-волевая готовность к школе
Kõlbelised väärtused - моральные ценности
Käitumise viis - способ поведения
Käitumise vormid - форма поведения
Kättesaadavuse printsiip - принцип доступности
Küsitlusmeetodid - методы опроса
Küsimuste - vastuste õhtu - вечер вопросов и ответов

Lapse arengu hindamine - оценка развития ребенка
Lapse arengu seaduspärasused - закономерность развития ребенка
Lapse arvamus - мнение ребенка
Lapse huvid - интересы ребенка
Lapse tervise kaitse kindlustamine - обеспечение охраны жизни детей -
Lapse tervise tugevdamine - укрепления здоровья детей
Lasteaed - детский сад
Lapsele individuaalse lähenemise printsiip - принцип индивидуального подхода к ребенку
Laste arengu tase - уровень развития детей
Laste kasvatamise tehnoloogia - технология воспитания детей
Lastevanemate koosolek - родительское собрание
Liikumisaktiivsus - двигательная активность
Loominguline aktiivsus - творческая активность
Lähema arengu tsoon - зона ближайшего

Meetod (õpetamise, kasvatamise ja juhtimise) - метод (обучения, воспитания и управления)
Mikrosotsiaalne keskkond - микросоциальная среда
Modelleerimine - моделирование
Mõju - влияние
Mängu oskused - навыки игры
Mänguvahendid - игровое оборудование
Mängulised meetodid ja võtted õpetamisel - игровые методы и приемы обучения

Noorem koolieelne iga - младший дошкольный возраст
Näitlik informatsioon - наглядная информация
Näitlikud meetodid ja võtted õpetamisel - наглядные методы и приемы обучения
Näitlikustamise printsiip - принцип наглядности

Omandama - приобретать, овладеть
Organiseerimise vormid - формы организации
Organiseeritud õppimise vormid - организованные формы обучения
Oskused - умение
Otsene õpetamine - прямое, непосредственное обучение

Partnerlus - партнерство
Pedagoogi jutustus - рассказ педагога
Pedagoogika - педагогика
Pedagoogika ülesanded - задача педагогика
Pedagoogilise tegevuse kogemus - опыт педагогической деятельности
Pedagoogika funktsioonid - функции педагогика
Pedagoogika objekt - объект педагогика
Pedagoogi funktsioonid - функции педагога
Pedagoogiline nõukogu - педагогический совет
Pedagoogi professionaalsed funktsioonid - профессиональные функции педагога
Pedagoogiline protsess - педагогический процесс
Pedagoogiline tegevus - педагогическая деятельность
Pedagoogilised tingimused - педагогические условия
Pedagoogiline kultuur - педагогическая культура
Pedagoogiline tehnoloogia - педагогическая технология
Pedagoogiline valgustus, haritus - педагогическое просвещение
Pedagoogilis-psühholoogiline valgustus, karitus - психолого-педагогическое просвещение
Pedagoogilise dokumentatsiooni ja laste tegevuste tundmaõppimise meetod - метод изучения педагогической документации и продуктов детской деятельности
Pedagoogilise protsessi humaniseerimise printsiip - принцип гуманизации педагогического процесса
Pedagoogilised mõisted - педагогические понятия
Perekond - семья
Personal - персонал
Perspektiiv - перспектива
Planeerimine - планирование -
Praktilised meetodid ja võtted õpetamisel - практические методы и приемы обучения
Printsiip - принцип
Probleemõpe - проблемное обучение
Probleemsete situatsioonide loomine - создание проблемной ситуации
Programm (õpetamise ja kasvatamise) - программа (воспитания и обучения)
Psühholoogiline koolivalmidus - психологическая готовность к школе

Psühholoogilis-pedagoogiline treening - психолого-педагогический тренинг
Psühho-sotsiaalne koolivalmidus - социально-психологическая готовность к школе
Psüühiline areng - психическое развитие
Psüühilised omadused - психические качества
Pärilikkus - наследственность

Refleksiooni oskused - рефлексивные навыки

Seaduspärasus - закономерность
Selgitamine - объяснение
Seminar - praktikum - семинар-практикум
Seotus - связанность (взаимосвязь)
Sihikindel - целенаправленный
Sisekorra eeskirjad - правила внутреннего трудового распорядка
Sisu - содержание
Sotsiaalne areng - социальное развитие
Sotsiaalne keskkond - социальная среда
Sotsiaalsed oskused - социальные навыки
Sotsialiseerumine - социализация
Sotsio-kultuurilised väärtused - социально-культурные ценности
Sotsiomeetrilised meetodid - социометрические методы
Stiimul - стимул
Stimuleerima - стимулировать
Suhtlemise viis - способ общения
Suulised õpetamise meetodid ja võtted - словесные методы и приемы обучения
Süsteem (õpetamise, kasvatamise ja juhtimise) - система (обучения, воспитания и управления)

Taastav - jäljendavad meetodid ja võtted õpetamisel - репродуктивно-подражательные методы и приемы обучения

Teadmised - знания

Teaduslik aine - предмет науки

Teaduslikkuse printsiip - принцип научности

Tegevus - деятельность

Tegevuse liik - вид деятельности

Tegu - поступок

Tendents - тенденция

Teoreetilised alused - теоретические основы

Testimine - тестирование

Tingimus (arengu) - условие (развития)

Toetama - поддерживать

Tulemuslikud meetodid ja võtted õpetamisel - продуктивные методы и приемы обучения

Tundmaõppimine - изучение

Tunnetatav - осознаваемый

Tunnetuslik aktiivsus - познавательная активность
Tunnetuslikud ja õpioskused - познавательные и учебные навыки
Töö - работа

Uurimine - исследование
Uurimismeetodid - исследовательские методы
Uurimuslik tegevus - исследовательская деятельность

Vaatlus - наблюдение
Vahend (teostamiseks) - средство (осуществления)
Vahend (õpetamise, kasvatamise ja juhtimise) - средство (обучения, воспитания и управления)
Vahendatud õpetamine - опосредованное обучение
Vahetu esemeline keskkond - непосредственное предметное окружение
Vaimsed väärtused - духовные ценности
Vajadus - потребность
Vanem koolieelne iga - старший дошкольный возраст
Vanemad - родители
Varajane iga - ранний возраст
Vastastikune toime v mõju; koostöö - взаимодействие
Vasturääkivus, vastuolu - противоречие
Vestlus - беседа
Viis, tegevusviis - способ (способ действия)
Vorm (õpetamise, kasvatamise ja juhtimise) - форма (обучения, воспитания и управления)
Võimalus - возможность
Võte - прием
Väärtus - ценность

Õpetamine - преподавание, обучение
Õpetamise korraldamine frontaalses vormis - фронтальная форма организации обучения
Õpetamise korraldamine gruppi vormis - групповая форма организации обучения -
Õpetamise korraldamise vormid - форма организации обучения
Õpetamise meetodid - методы обучения
Õpetamise mudel - модель обучения
Õpetamise printsiibid - принципы обучения
Õpetamise teadlikkuse ja aktiivsuse printsiip - принцип сознательности и активности в обучении
Õpetamise tüübid - типы обучения
Õpetuse andmine - учение
Õpetuse jagamine - научение
Õppe-distsipliini mudel - учебно-дисциплинарная модель
Õppe ja kasvatuse tulemuste kindlus - принцип обучения на высоком уровне
Õppe-kasvatustöö - воспитательно-образовательная
Õppe-kasvatustöö tegevussuunad - направления учебно-воспитательной деятельности

Õppe suunatus õpetuslike, kasvatuslike ja üldiste arenguülesannete täitmisele - принцип воспитывающего обучения

Õppimise/õpetamise kontseptsioon - концепция учебы

Õppimisprotsessi komponendid - компоненты процесса обучения

Ühisotsingu tegevus - коллективно-поисковая деятельность

Ülesanne - задача

Üldiste oskuste grupid - группы общих навыков

„Ümarlaua“ vestlus, kokkusaamine - встреча за “круглым столом”

Ümbritsevad inimesed - окружающие люди

Ümbritsev keskkond - окружающая среда

8.3. Tekste ja fraase sõnavara kinnistamiseks

Lasteaia õppe- ja kasvatustegevus toimub kuues erinevas valdkonnas:

1. Mina ja keskkond: sotsiaalne keskkond (mina, perekond, kodu, tähtpäevad, kombed, üldinimlikud väärtused), looduskeskkond (kodukoha loodus, muutused looduses, elukeskkond, inimese mõju keskkonnale), tehiskeskkond (ehitised, kodutehnika, jäätmed, transpordivahendid, ohutu liiklemine, virtuaalkeskkond).

2. Keel ja kõne: keelekasutus (hääldamine, sõnavara, grammatika), suhtlemine, jutustamine, kuulamine, lugemine, kirjutamine, lastekirjandus.

3. Matemaatika: hulgad, loendamine, arvud, arvutamine, suurused, mõõtmine, geomeetrilised kujundid

4. Kunst: kujutamine, väljendamine, kujundamine, tehnilised oskused (voolimine, joonistamine, maalimine, meisterdamine), kunstiteoste vaatlemine, vestlused kunstiteostest, kunstist.

5. Muusika: laulmine, muusika kuulamine, muusikalis-rütmiline liikumine, pillimäng.

6. Liikumine: kehalise kasvatusel alased teadmised (ohutus, enesekontroll, hügieen), põhiliikumised, liikumismängud, erinevad spordialad, tants ja rütmika.

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid: Õppe- ja kasvatustegevuse üldeesmärk on toetada laste kehalist, vaimset ja sotsiaalset arengut, sealhulgas ka kõlbelist ja esteetilist arengut, et kujuneksid eeldused igapäeva eluga toimetulekuks ja koolis edasijõudmiseks

Algharidus - üldhariduse esimene aste, lugemis-, kirjutamis- ja arvutamisoskus ning algteadmised inimesest, loodusest ja ühiskonnast. Tänapäeval arenenud riikides enam ei eristata, kuna kohustuslik on põhiharidus

Alusharidus - teadmiste, oskuste, vilumuste ja käitumisnormide kogum, mis loob eeldused edukaks edasijõudmiseks igapäeva elus ja koolis.

Areng - kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete muutuste protsess inimese organismis, psüühikas, intellektuaalses ja hingelises sfääris, mis on toimunud välise, sisemise, juhtivate ja mittejuhitavate faktorite mõjul. Areng on eluaegne protsess, mis algab eostumisest ja jätkub kuni surmani.

Enesekasvatus - inimese teadlik eesmärgipärane tegevus, mis on suunatud enesearengule, eneseharidusele täiustamiseks positiivseid ja kõrvaldamaks negatiivseid isiksuse omadusi.

Formeerumine - inimese isiksuse kujunemise protsess pärilikkuse, keskkonna mõjutuste, sihipärase kasvatusel ja isiksuse oma aktiivsuse objektiivse mõju tulemusena.

Hindamine - seotud väärtuste, kultuuri, konteksti ja ajaga. Võib mõista protsessina, mille jooksul valitud objekti süstemaatiliselt analüüsitakse

Kasv on mitmetahuline st, et kasvamine toimub eri valdkondades (füüsiline, kognitiivne, sotsiaalne, emotsionaalne, kõlbeline).

Kasv on aeglane ja eeldab kaasaitamist, milles on vajalikud positiivsed kasvustiimulid (nt kasvukeskkond, täiskasvanu eeskuju). Kasvamisel iseseisvaks inimeseks on lapsepõlves vajalik täiskasvanu hoolitsus. Seetõttu polegi kasvamine võimalik ilma keskkonnalt saadava materiaalse ja vaimse toeta, kaasa arvatud kasvatusel. Täiskasvanul on lihtsam kasvatus teostada kui ta teab inimese arengu seaduspärasusi ja eesmärke. Kasvatus on täiskasvanu sihiteadlik mõjuvaldus kasvavale inimesele, et ta areneks mingis soovitatavas suunas. See ei tarvitse olla plaanipärane, küll aga sihipärane, sihikindel ja eesmärgistatud. Kasvatuse eesmärkide püstitamisel lähtutakse lapsest, tema kasvamisest ja arengust. Kõige lihtsamalt öeldes on kasvatus kahe inimese, kasvataja ja kasvatatava vaheline pikaajaline **interaktsioon** ehk mõjutamine. See tähendab, et täiskasvanud kasvatavad last ja samal ajal mõjutab laps täiskasvanuid. Kasvatus on eesmärgipärane praktiline tegevus, mis sisaldab nii toiminguid, tähelepanekuid, mõtteid ja kujutlusi. Kasvatuse abil suunatakse inimest sinnapoole, mida peetakse inimese ideaaliks, eesmärgiks on isiksuse kujunemine. Kasvatuse abil aidatakse inimesel toime tulla ühiskonnas, milles ta elab.

Kasvatus - tingimuste teadlik muutmine, et kasvamine toimuks paremini. Laiemas tähenduses on kasvatus isiksuse arengu toetamine, selle suunamine. Kasvatus on lapse kasvamise toetamine. Kasvamine on aluseks igasugusele arengule kuni täiskasvanuks saamiseni ning seostub eriti keha välismõõtmete, aga ka elundite füüsilise suurenemisega. Kasv on suunatud alati mingile lõpptulemusele ja on seega eesmärgipärane tegevus. Selle eesmärgiks on inimesele iseloomulike joonte ja ka individuaalsuse väljakujunemine.

Kognitiivne ehk intellektuaalne ehk vaimne areng - kujutab endast muutusi vaimsetes võimetes. Seostub selliste toimingutega nagu mõtlemine, tajumine, õppimine, mõistmine, mälu, keele, kujutus- ja arutlusvõime omandamine, probleemide lahendamine ehk siis tegevustega, mida käsitletakse intellektuaalsetena.

Kõlbeline areng - seda iseloomustab laste arusaamade kujunemine seoses kõlbeliste otsustega, milline käitumine on õige, sobiv ja milline on väär, sobimatu. Kõlblus ja kõlbeline käitumine on inimese kui sotsiaalse olendi üks olulisemaid tunnuseid. Seetõttu peetakse laste kõlbelise arengu seaduspärasuste tundmist koos üldistes isiksuse kujunemise seaduspärasustes orienteerumisega eduka kasvatustöö üheks olulisemaks eelduseks.

Küpsemine (maturing) - osutab muutustele, mis leiavad indiviidis aset viljastumise ja täiskasvanuks saamise vahelisel perioodil. See puudutab eriti neid muutusi, mis ilmnevad spontaanselt, ilma treeningu või teiste sekkumisteta.

Küpsus - kui kasutatakse küpsuse mõistet lastega seoses, siis viidatakse tavaliselt konkreetse lapse käitumisele võrreldes teiste samaealistega. Samuti kasutatakse terminit küpsus ka seoses füsioloogilise arenguga.

Füüsiline areng hõlmab muutusi inimese organismis: pikkuses, kaalus, luude tiheduses, lihastes, nägemises, kuulmises. Füüsiline areng mõjutab nii kognitiivset arengut kui ka isiksuse arengut. Samuti kuulub füüsilise arengu alla selliste oskuste omandamine nagu istumine, roomamine, kõndimine ja jooksmine.

Individaalsus - isikupära, omapära. Arvestada tuleb laste eakohasusega, iga lapse huvidega, võimete ja vajadustega.

Interaktsioon - vastastikune mõjutamine läbi suhtlemise.

Pedagoogika - teadus inimese kasvatamisest ja õpetamisest tema ealise arengu erinevatel etappidel. Pedagoogika teaduse uurimisaineks on isiksuse kasvatusprotsess, haridus, areng ja väljakujunemine.

Refleksioon - mõtisklus omaenda mõtete ja käitumise üle.

Sotsiaal-emotsionaalne areng kõige kitsamalt võetuna on **sotsiaalne areng** teiste inimestega suhtlema õppimine, mis on väga tihedalt seotud emotsionaalse arenguga. **Emotsionaalne areng** tähendab oskust väljendada oma tundeid, tunnetega toime tulekut, tunda end turvaliselt ja enesekindlalt. Usaldus, hirm, enesekindlus, uhkus, sõprus ja huumorimeel kuuluvad kõik sotsiaal- emotsionaalse arengu alla.

Sotsiaalsus - näitab inimese psüühilist arengut, mis iseloomustab, mil määral on inimene võimeline aru saama oma käitumise ja tegevuse tagajärgedest ning tehtud otsustest, neid ette nägema ja tehtu eest vastutama. Ühelt poolt on sotsiaalsus inimese arengu eesmärgiks, teiselt poolt ka arengu hindamise aluseks. Selles avaldub inimese võime pikka aega alal hoida tundmustel põhinevaid suhteid, hinnata ja austada kaasinimesi, kokkulepetekohaselt käituda. Sotsiaalsete oskuste arengut ei saa vaadelda eraldi lapse üldisest arengust, sest muude tegevusalade areng on algusest peale seotud sotsiaalsete oskuste arenguga.

Sotsiaalne kompetentsus - oskused, mida omandatakse sotsialiseerumisprotsessis.

Sotsiaalne küpsus on sotsiaalse kasvatus eesmärk. Sotsiaalne küpsus tähendab seda, et lapsel on tekkinud soov õppida ja omandada uusi teadmisi, tal on motivatsioon ja valmidus, saab aru ja oskab täita täiskasvanute juhiseid, oskab arvestada kaaslastega, viib alustatu lõpule, tuleb toime eneseteenindamisega.

Sotsialisatsioon on pikaajaline läbi elu kulgev protsess, milles omandatakse käibivad hoiakud, normid ja käitumisoskused.

Õppekava on riiklik dokument, mis paneb paika kohustuslike õppeainete nimekirja ning nende õpetamise.

8.4. Ülesanded ja testid enesekontrolliks

ÜLESANNE 1: vali sõna paremtulbast ja pane õigesse vormi, seejärel pane lünka!

Loodusteaduslik 1. _____ hõlmab ka objektide ja protsesside 2. _____.	vaatlus meetod
Pedagoogilist protsessi mõjutavad ka õpetaja 3. _____, psüühilised 4. _____, 5. _____ ja 6. _____.	kogemused iseärasused iseloom teadmised
Inimese 7. _____ suunavad 8. _____, 9. _____ ja õpetamine.	kasvatus käitumine keskkond

Lapsevanemal ja pedagoogil võivad olla 10. _____ lapse 11. _____ kohta, seetõttu viiakse läbi lapse 12. _____.	koolivalmidus eriarvamused arengu hindamine
Õpetajale peavad olema tagatud 13. _____ ja 14. _____ 15. _____.	enesetäiendamine võimalused töötingimused
Tänapäeva kool peab looma igale lapsele 16. _____ 17. _____ ja 18. _____ ning samuti kool peab 19. _____ 20. _____ last.	isiksuse kujundamine loomingulisus toetama võimalused järjepidevalt

ÜLESANNE 2: milline sõna reas ei sobi konteksti?

1. Intervjuuserimine, vaatus, diidakula, anketserimine, katus, meetod.
2. Toetama, aitama, soodustama, vaidlema, abistama, looma.
3. Keskkond, klass, võimalus, tingimus, karistus.
4. Arendama, omandama, häire, järjepidevalt, elukestev õpe, kogemus, teadmine.
5. Iseloom, isiksus, arvamus, sisu, iseärasus, tajus, mälu.

9. Vastused ülesannetele ja testidele enesekontrolliks

1. Õppeaine „Tunnetuspsühholoogia ja käitumise regulatsioon“

Ülesanne 1: b, a, c

Ülesanne 2: 1-enesetõhususega; 2-kujutlusvõimega; 3-loovus; 4-meditatsiooni; 5-mälu; 6-objektiivne ehk empiiriline.

Ülesanne 3: 1-T; 2-T; 3-V (Närvirakk ehk neuron); 4-V (ehk pikaajalises); 5- T.

2. Õppeaine „Füüsilise keskkonna mõju lapse arengule“

Ülesanne 1: 1-a; 2-c; 3-a; 4-b; 5-a.

Ülesanne 2: 1-lelu, tuulelohe, tõukerattaga; 2-pärilikke; 3-ühelaadseid/ühesuguseid; 4-eralduma; 5- ärritajate; 6-ümbritsev; 7-arvestamine; 8-veendumus; 9-uudistamisvabadus; 10-kättesaadav.

3. Õppeaine „Aregupsühholoogia“

Ülesanne 1: 1-vastsündinu; 2-taju; 3-meelte; 4-usaldus; 5-eneseteadvus.

Ülesanne 2: 1-T; 2-V (3-7ea); 3-T; 4-V (*Autism on* arenguhäire, mis mõjutab inimese suhtlemisvõimet ja suhteid teiste inimestega); 5-T.

Ülesanne 3: 1-d; 2-g; 3-a; 4-h; 5-i; 6-b; 7-c; 8-j; 9-f; 10-e.

4. Õppeaine „Õppe kavandamine“

Ülesanne 1: 1-f ; 2-a; 3-i; 4-e; 5-m; 6-l; 7-c; 8-k; 9-g; 10-j; 11-b; 12-d.

5. Õppeaine „Õpetaja identiteet ja juhtimine“

Ülesanne 1: 1-g; 2-f; 3-a; 4-c; 5-e; 6-d; 7-h; 8-b.

6. Õppeaine „Õpetamine ja refleksioon“

Ülesanne 1: 1-Õ; 2-V (enda ettekujutus sellest kes ma olen); 3-Õ; 4-V (Motoorsed oskused – silma, käe koordineerimine, kirjutamine, käärde ja arvuti klaviatuuri kasutamine); 5-V (*Vaimsete võimete* ehk intelligentsuse all tuleb siinkohal mõista loomulikku eeldust midagi omandada, mõista või teada).

Ülesanne 2: 1-kohaneks; 2-uurimused; 3-mõistete; 4-tagamisele; 5-kriitiliselt; 6-arendamiseks; 7-õppimisoskuse; 8-ümbekorraldamist; 9-seostamist; 10-uudishimu.

7. Õppeaine „Suhtlemine ja tagasisidestamine haridusorganisatsioonis“

Ülesanne 1: 1-c; 2-b; 3-a; 4-a; 5-b.

Ülesanne 2: 1-V (arvamuse väljendamine erinevates vormides); 2-T; 3-V (distsants kuni 45 cm); 4-T; 5-T.

8. Õppeaine „Sissejuhatus koolieelsesse pedagoogikasse“

Ülesanne 1: 1-meetod; 2-vaatlust; 3-iseloom; 4-iseärasused; 5-kogemused; 6-teadmised; 7-käitumist; 8-keskkond; 9-kasvatus; 10-eriarvamused; 11-koolivalmiduse; 12-arengu hindamise; 13-töötingimused; 14-võimalused; 15-enesetäiendamiseks; 16-võimalusi; 17-isiksuse arendamiseks; 18-loominguliseks; 19-järjepidevalt; 20-toetama.

Ülesanne: 2.

1. didaktika (kõik meetodid, didaktika on meetodite kogum)
2. vaidlema (tegusõnad on positiivse tähendusega, vaidlema negatiivsega)
3. karistus (õppimist soodustavad tegurid, karistus ei ole)
4. häire (positiivse tähendusega sõnad, uute teadmiste omandamine jne, häire negatiivse tähendusega)
5. sisu (iga inimene on erinev mälu, isloomu, isiksuse jne poolest, sisu aga ei sobi konteksti)

Kasutatud kirjandus

Arengupsühholoogia Konspekt õpikust *Grace J. Craig* Human Development Sixth Edition. Prentice Hall, Englewood Cliffs, N. J., 1992 *Tõlkinud ja valinud Aavo Luuk* Mainori Majanduskool 1999.

Butterworth, G. & Harris M. 2002. **Arengupsühholoogia alused** TÜ Kirjastus

Smith, P.K., Cowie H.& Blades M. 2008. **Laste arengu mõistmine**. Neljas väljaanne. TLÜ Kirjastus: Blackwell Publishing

Kolga, V. **Raskesti kontrollitavad arengukeskkonna tegurid**: [väikelapse arengut mõjutavatest keskkonna teguritest]. Väikelaps ja tema kasvukeskkond. II. Tallinn, 2001, 9985-58-200 - 4, lk. 12-19.

Kooskondade arenemise keskkondlikud tingimused. (1989) Toimetanud T.Niit, M. Raudsepp, M.Heidmets. Tallinn **Psühholoogia gümnaasiumile** 2006. Toimetanud Allik, J., Rauk., M. TÜ Kirjastus .

Uljas, J., Rumberg, T. 2002. **Psühholoogia gümnaasiumiõpik**. Kolibri.

Hariduslikud erivajadused Õppepäeva materjal 04.02.2011

<http://vana.innove.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=31935/Hariduslikud+erivajadused+kokkuvote+oppepaeva+materjalidest+04+02+2011+R+Lind.pdf>

<http://www.tugiteenused.tartu.ee/kasulikku/erivajadustega-laps>

Psühhosotsiaalse keskkonna juhendmaterjal koolieelsetele lasteasutustele Tervise Arengu Instituut Tallinn 2007.

[https://intra.tai.ee/images/prints/documents/130382417270_Psyhhosotsiaalse keskkonna juhendmaterjal%20 koolieelsetele%20 lasteasutustele est.pdf](https://intra.tai.ee/images/prints/documents/130382417270_Psyhhosotsiaalse_keskkonna_juhendmaterjal%20koolieelsetele%20lasteasutustele_est.pdf)

Eelkoolipedagoogika mõisted Valiku valdkonda kuuluvatest mõistetest koostas eelkoolipedagoogika õppejõud MA Jane Rätsep

[http://www.teatoimeta.ee/Eelkoolipedagoogika moisted 476.htm](http://www.teatoimeta.ee/Eelkoolipedagoogika_moisted_476.htm)

Haridusterminid

<http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/25861/index.html> Õpiobjekt Sirje

Annik Tartu ülikooli Narva kolledži eesti keele assistent

ISBN 978-9949-517-10-7

9 789949 517107

Pedagoogilis-psühholoogiliste ainete
õppematerjal koos eesti-vene sõnastikuga